

Rådgivningen inom jordbruket och trädgårdsnäringen

SOU 1992:99

Betänkande av Rådgivningsutredningen

Statens offentliga utredningar
1992:99
Jordbruksdepartementet

Rådgivningen inom jordbruket och trädgårdsnäringen

Betänkande av Rådgivningsutredningen
Stockholm 1992

SOU och Ds kan köpas från Allmänna Förlaget, som också på uppdrag av regeringskansliets förvaltningskontor ombesörjer remissutsändningar av dessa publikationer.

Adress: Allmänna Förlaget
Kundtjänst
106 47 Stockholm
Tel 08/739 96 30
Telefax: 08/739 95 48

Publikationerna kan också köpas i Informationsbokhandeln, Malmtorgsgatan 5, Stockholm.

REGERINGSKANSLIETS
OFFSETCENTRAL
Stockholm 1992

ISBN 91-38-13176-5
ISSN 0375-250X

Till statsrådet och chefen för Jordbruksdepartementet

Genom beslut den 12 september 1991 bemyndigade regeringen chefen för Jordbruksdepartementet att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att utreda den statliga rådgivningen till jordbruket. Genom beslut den 19 december 1991 utvidgade regeringen uppdraget.

Med stöd av ovannämnda bemyndigande förordnades den 19 december 1991 överdirektören Alf Wallin att vara särskild utredare. Den 10 februari 1992 utsågs till experter lantbruksrådet Åke Clason, länsrådet Ulf Henricsson, avdelningsdirektören Jan Ingemansson, agr. lic. Gunnar Larsson, direktören Carl Henrik Ohlsson och hortonomen Eva Svensson samt till sekreterare byråchefen Lennart Lindqvist.

Utredningen, som antagit namnet Rådgivningsutredningen, får härmed överlämna betänkandet (SOU 1992:99) Rådgivningen inom jordbruket och trädgårdsnäringen.

Till betänkandet har ett särskilt yttrande fogats av experterna Larsson, Ohlsson och Svensson.

Jönköping i oktober 1992

Alf Wallin

/Lennart Lindqvist

Innehåll

	Sida
Sammanfattning	9
1 Uppdraget, m.m.	15
2 Rådgivning som begrepp och styrmedel	17
2.1 Begreppet rådgivning	17
2.2 Statens rådgivningspolicy för jordbruket och trädgårdsnäringen	20
2.2.1 Politiska beslut före 1985	20
2.2.2 Politiska beslut efter 1985	23
3 Den statliga rådgivningens omfattning och inriktning	27
3.1 Inledning	27
3.2 Länsstyrelserna	28
3.2.1 Organisation av rådgivningsuppgifter	28
3.2.2 Rådgivningen till jordbruket	28
3.2.3 Rådgivningen till trädgårdsnäringen	34
3.2.4 Uppdragsverksamhet m.m.	38
3.2.5 Utveckling och framtidsbedömningar	39
3.2.6 Samarbetsfrågor	41
3.3 Statens jordbruksverk	43
3.4 Forskningsinformation	48
3.5 Rådgivning förknippad med myndighetsutövning	50
4 Näringslivets egen rådgivningsverksamhet	57
4.1 Inledning	57
4.2 Rådgivning anknuten till tjänsteproduktion	58
4.2.1 Hushållningssällskapen	58
4.2.2 Svensk Husdjursskötsel	61
4.2.3 LRF Konsult	63
4.2.4 Lantbrukarnas Riksförbund	64
4.2.5 Trädgårdsutveckling AB	64
4.2.6 Banker	65
4.2.7 Övriga organisationer och privata konsultföretag	66
4.3 Rådgivning knuten till förädling och försäljning	67
4.3.1 Scanföretagen	67
4.3.2 Lantmännenföreningarna	68
4.3.3 Mejeriföreningarna	69
4.3.4 Privata sektorn	69

	Sida	
4.4	Analys av rådgivningens inriktning	69
4.4.1	Produktionsteknisk rådgivning	69
4.4.2	Rådgivning i företagsekonomi och företagsledning	71
4.4.3	Landsbygdsutveckling	71
4.5	Synpunkter på framtida behov av rådgivning	72
4.5.1	Produktionsteknisk rådgivning	72
4.5.2	Rådgivning i företagsledning	73
5	Lantbruksskolornas verksamheter	77
5.1	Inledning	77
5.2	Lantbruksskola – naturbruksgymnasium	77
5.3	Vuxenutbildning och uppdragsutbildning	78
5.4	Utvecklingsmöjligheter för vidareutbildning och rådgivning	81
5.5	Avslutande synpunkter	83
6	Jordbrukets och trädgårdsnärings utveckling	87
6.1	Sektorn i samhällsekonomi	87
6.2	Strukturutvecklingen	88
6.3	Avslutande synpunkter	92
7	Rådgivningen i några andra länder	95
7.1	Inledning	95
7.2	Översikt	95
7.2.1	Huvudmannskap	95
7.2.2	Finansiering	96
7.2.3	Samband mellan rådgivning, utbildning och forskning	98
7.3	Länderexempel från EG	99
7.3.1	Inledning	99
7.3.2	Danmark	99
7.3.3	Nederländerna	103
7.3.4	Storbritannien	105
7.3.5	Tyskland	107
7.4	Avslutande synpunkter	109
8	Rollfördelningen i den framtida rådgivningen	111
8.1	Statens behov av att använda information och rådgivning	111
8.2	Rollfördelningen mellan näringarna och staten	114
8.3	Motiv för statlig rådgivningsverksamhet i framtiden	115
8.3.1	Allmänna utgångspunkter	115
8.3.2	Information och annan rådgivning förknippad med myndighetsutövning	116

	Sida
8.3.3 Rådgivning som medel för att nå statliga mål	118
8.3.4 Konsekvenser av en EG-anslutning	121
8.3.5 Norra Sverige	122
8.3.6 Särskilda motiv för rådgivning till trädgårdsnäringen	123
8.3.7 Forskningsinformation	124
8.4 Avslutande synpunkter	125
9 Överväganden och förslag	127
9.1 Allmänna synpunkter	127
9.2 Rådgivningen till jordbruket	128
9.3 Rådgivningen till trädgårdsnäringen	133
9.4 Statens särskilda ansvar för norra Sverige	136
9.5 Lantbruksskolornas roll i fortbildning och rådgivning	138
9.6 Forskningsinformation	142
9.7 Finansiella och organisatoriska konsekvenser	144
Särskilt yttrande	149
Bilagor Direktiv 1991:83 och 1991:116	153

Sammanfattning

Utgångspunkten för utredningen är de förändrade villkor för jordbruksproduktion som följer av 1990 års livsmedelspolitiska reform. Enligt direktiven bör näringen själv bära ansvaret för branschmässig rådgivning på en avreglerad marknad. Detta innebär att ansvaret för ekonomisk och produktionsteknisk rådgivning efter omställningsperioden i första hand skall ligga hos näringen och därmed tillhandahållas av privata och kooperativa organisationer. Speciell hänsyn kan dock behöva tas till behovet av sådan rådgivning inom stödområdet. Den statliga rådgivningen skall alltså främst inriktas mot information förknippad med myndighetsutövning. I utredningsuppdraget ingår också att bl.a. undersöka förutsättningarna för rådgivning vid lantbruksskolorna samt att göra en översyn av trädgårdsrådgivningen.

I *kapitel 1* beskrivs utredningsuppdraget närmare liksom hur utredningsarbetet bedrivits. I *kapitel 2* behandlas begreppet rådgivning. Här lämnas också en redogörelse för statsmakernas beslut och andra ställningstaganden rörande rådgivningen till jordbruket och trädgårdsnäringen fram till år 1990.

I *kapitel 3* behandlas den statliga rådgivningens omfattning och inriktning. Jag har gjort en ingående kartläggning av rådgivningen bl.a. vid länsstyrelserna. Denna visar att de totala kostnaderna för länsstyrelsernas rådgivning till jordbruket uppgår till drygt 100 miljoner kronor per år. Ca 90 procent är information och rådgivning förknippad med myndighetsutövning eller av staten i särskild ordning beslutade program, såsom miljörådgivning, omställningsrådgivning, etc. Länsstyrelsernas trädgårdsrådgivning kostar totalt ca 14 miljoner kronor per år, varav knappt 5 miljoner kronor avser myndighetsanknuten rådgivning.

Jordbruksnäringens och trädgårdsnäringens egen rådgivning liksom den rådgivningsverksamhet som lämnas av banker och privata företag behandlas i *kapitel 4*. Omfattningen av all rådgivning till berörda näringar kan beräknas motsvara bortåt 1 500 årsarbetskrafter. Härav svarar länsstyrelserna för ca en femtedel. I *kapitel 5* lämnas en beskrivning av lantbruksskolornas verksamheter. Av denna framgår bl.a. att

det redan finns lantbruksskolor som håller på att utvecklas till att bli ett kunskapscentrum, som erbjuder bra fortbildningskurser och som bör vara intressanta för andra organisationer att samarbeta med även i rådgivningssammanhang.

Jordbrukets och trädgårdsnäringsens utveckling behandlas i *kapitel 6*, och i *kapitel 7* lämnas en redogörelse för rådgivningen i vissa andra länder. Av denna framgår bl.a. att det i flertalet länder lämnas betydande statliga medel till rådgivningen men det framgår också att andelen statsbidrag successivt sjunker.

I *kapitel 8* behandlas rollfördelningen i den framtida rådgivningen. Staten har ett behov av att använda information och rådgivning för att tillgodose långsiktiga samhällsintressen med anknytning till jordbruket och trädgårdsnäringsen. Därför diskuteras i kapitlet motiven för statlig rådgivningsverksamhet i framtiden. Därvid berörs värdet av information och rådgivning som komplement till lagstiftning och ekonomiska styrmedel men också betydelsen av att använda rådgivning som ett medel för att uppnå angelägna samhällsmål.

Överväganden och förslag

I *kapitel 9* behandlar jag mina överväganden och förslag. Min principiella slutsats är att staten har ett övergripande ansvar för kunskapsförnyelse. När det gäller rådgivning till jordbruket och trädgårdsnäringsen bör statens ansvar begränsas till information som är förknippad med myndighetsutövning. Vidare finns det motiv för att staten använder rådgivning som ett medel för att uppnå vissa samhällsmål.

Min slutsats om när staten bör använda rådgivning som ett medel för att uppnå angelägna samhällsmål leder till behov av avgränsningar. Gränsdragningen mellan vad staten har behov av att tillgodose och vad som näringarna själva bör tillgodose kan dock inte göras skarp. Exempel på rådgivning som ligger utanför statens intresse är sådan produktionsteknisk och företagsekonomisk rådgivning, som näringsutövarna efterfrågar och som marknaden redan idag erbjuder. Exempel på situationer när staten har anledning att använda rådgivning som ett medel för att uppnå angelägna samhällsmål är sådana som går ut på att höja kunskapsnivån bland jordbrukets och trädgårdsnäringsens utövare i samband med strukturella eller andra förändringar av näringsens förutsättningar.

Statens engagemang i rådgivningen till *jordbruket* bör begränsas till de situationer då det finns ett allmänt intresse av att rådgivningen används som ett medel för att främja jordbruksnäringens utveckling. Exempel på sådana situationer är:

- * spridning av resultat från forskning och försök som staten finansierar,
- * ny lagstiftning och nya mål inom miljö- och djurskyddsområdet,
- * en ny livsmedelspolitik och därav följande behov av omställning och utveckling av nya resursanvändningsalternativ,
- * behov av stöd till jordbruket i norra Sverige,
- * behov av stärkt konkurrenskraft inför en svensk anslutning till EG.

Länsstyrelsernas lantbruksenheter bedriver i dag en viss uppdragsverksamhet utan anknytning till myndighetsutövning eller andra prioriterade myndighetsuppgifter. En relativt liten del av lantbruksenheternas resurser används på detta sätt. I princip bör staten inte bedriva denna typ av uppdragsverksamhet i konkurrens med den icke statligt organiserade rådgivningen. Å andra sidan bör det även i fortsättning- en vara möjligt för länsstyrelserna att – på motsvarande sätt som gäller på andra områden – marginellt bedriva viss sådan verksamhet, om den bedöms vara till fördel för länsstyrelsernas möjligheter att effektivt utföra sina prioriterade uppgifter.

Statens syn på rådgivningen till *trädgårdsnäringen* bör i princip vara densamma som synen på rådgivningen till jordbruket. Kartläggningen av rådgivningen visar emellertid att staten fortfarande svarar för huvuddelen av rådgivningen till näringsutövarna och att den jämfört med jordbruket i större utsträckning är inriktad på produktions- teknisk och företagsekonomisk rådgivning.

De statliga insatserna till rådgivningen på trädgårdsområdet bör – liksom för jordbruket – begränsas till de situationer då det från samhällets synpunkt framstår som motiverat att använda rådgivning som medel för att uppnå angelägna samhällsmål, dvs. information i anslutning till myndighetsutövning och viss rådgivning i anslutning till av staten prioriterade områden. Produktionsteknisk och företagsekonomisk rådgivning bör i framtiden bedrivas i näringens egen regi.

För att underlätta för trädgårdsnäringen att själv bygga ut den produktionstekniska och företagsekonomiska rådgivningen föreslår jag att ett årligt statligt driftsbidrag utgår under en övergångsperiod. Bidrag bör under en treårsperiod – med början den 1 juli 1994 – utgå

med 75, 50 resp. 25 % av den beräknade kostnaden för varje rådgivare som näringen nyanställer, dock inom en totalram.

Staten har tagit ett särskilt ansvar för att stödja *jordbruket i norra Sverige*. Sammantaget uppgick statens stöd till jordbruket i norra Sverige under budgetåret 1991/92 till ca 1 miljard kronor, varav ca 3 % disponerades för rådgivningsinsatser. De motiv som ligger bakom att staten tagit på sig ett särskilt ansvar för jordbruket i norra Sverige talar emot att staten nu minskar sitt stöd till rådgivning och kompetensutveckling till jordbruket och trädgårdsnäringen i denna del av landet. Samma synsätt kan anläggas när det gäller statens ansvar för rådgivningen till rennäringen. Det får från tid till annan prövas vilka resuser staten kan sätta av för dessa slag av kunskapsöverföring.

En del av utredningsuppdraget är att undersöka förutsättningarna för att bedriva rådgivning vid *lantbruksskolorna*. Lantbruksskolorna har flera starka sidor som bör utnyttjas för fortbildning men också i rådgivningssammanhang. Förutsättningarna för lantbruks-/naturbruksskolorna att vid sidan om rollen som gymnasieskola utveckla en ny roll som kunskapsförmedlare till de yrkesverksamma inom jordbruk och trädgårdsnäring varierar från skola till skola. Det är önskvärt att de skolor som har förutsättningar härför utvecklas till att bli regionala kunskapscentra för lantbruket inom sitt område. Ansvaret för att fortbildnings- och rådgivningsverksamhet kommer igång vid skolorna bör ligga på den enskilda skolan och dess huvudman. Kostnaderna för fortbildning och rådgivning bör i princip åvila näringsutövarna. För att stimulera skolorna till att starta upp eller utöka sådan verksamhet föreslås att 5 miljoner kronor per år får disponeras för ett projekt för kunskapsutveckling inom jordbruket och trädgårdsnäringen. Projektet bör genomföras i samarbete mellan Jordbruksverket, berörda skolor, Landstingsförbundet, länsstyrelsen, näringarnas organisationer och Sveriges lantbruksuniversitet (SLU).

SLU:s regionala verksamhet på forskningsinformationens område bör förstärkas. Samtidigt bör ett nära samarbete ske mellan SLU och olika intressenter på rådgivningsområdet.

Ett genomförande av principen att staten inte skall ägna sig åt annan information och rådgivning än den som är förknippad med myndighetsutövning eller av staten särskilt prioriterade områden leder till att ca 10 miljoner kronor kan sparas i lantbruksenheternas budget vad gäller verksamheten på jordbruksområdet. När det gäller trädgårds-

rådgivningen innebär en successiv uppbyggnad av den produktions- tekniska och företagsekonomiska rådgivningen i näringsens regi att ca 6 miljoner kronor kan sparas vid fullt genomförande. Kostnaderna för information och rådgivning i anknytning till de av staten prioriterade områdena, såsom omställningsrådgivning m.m., är kopplade till statsmakternas beslut om resp. verksamhet.

Förslagen leder enligt min mening inte till några egentliga organisatoriska konsekvenser. Det är först om statsmakterna beslutar om större förändringar i exempelvis miljöprogram eller omställningen av jordbruket som sådana konsekvenser kan komma att uppstå. Det ligger inte i uppdraget att göra någon saklig bedömning av behoven att ha kvar de prioriterade områdena. För rådgivningen till rennäringen förutses inte heller några organisatoriska konsekvenser med anledning av förslagen.

1 Uppdraget, m.m.

Enligt direktiven (Dir. 1991:83 och 1991:116), som återges i sin helhet i bilaga, skall utredningen av den statliga rådgivningen till jordbruket göras med beaktande av de förändrade villkor för jordbruksproduktionen som följer av den livsmedelspolitiska reformen. Situationen för jordbruket efter en avreglering kommer att likna den för andra branscher inom näringslivet. På en fri marknad bör näringen själv bära ansvaret för branschmässig rådgivning. Detta innebär att ansvaret för produktionsteknisk och ekonomisk rådgivning bör kunna tillgodoses av privata och kooperativa organisationer. Den statliga rådgivningen till jordbruket bör enligt direktiven inriktas mot information förknippad med myndighetsutövning. Speciell hänsyn kan dock behöva tas till behovet av produktionsteknisk och ekonomisk rådgivning inom stödområdet.

Rådgivning bedrivs vid länsstyrelsernas lantbruksenheter samt vid ett flertal privata och kooperativa organisationer. I den reformerade gymnasieskolan ersätts jordbruks-, skogsbruks- och trädgårdslinjen av det treåriga naturbruksprogrammet. Lantbruksskolorna har i dag värdefulla kunskapsmässiga och personella resurser på jordbruksområdet. Rådgivning med ekonomisk och produktionsteknisk inriktning kan mycket väl bedrivas vid skolorna. En utgångspunkt måste vara att rådgivningen vid lantbruksskolorna inte får inkräkta på den ordinarie verksamheten, vilket innebär att skolorna måste ha kostnadstäckning för denna rådgivning.

Utredningen skall belysa det behov av anpassning till ändrade förhållanden som det svenska jordbruket kommer att möta vid ett svenskt medlemskap i EG och hur det kan tänkas påverka rådgivningen. Därför skall en analys ske av rådgivningens omfattning, inriktning och organisation i några med Sverige jämförbara medlemsländer inom EG, t.ex. Danmark.

Utredningen skall också göra en översyn av trädgårdsrådgivningen. Utgångspunkterna bör vara desamma som för rådgivningen till jordbruket.

Vid uppdragets fullgörande har överläggningar ägt rum med ett flertal myndigheter och organisationer. Sålunda har besökts fem länsstyrelser och fyra lantbruksskolor. Överläggningar har ägt rum med jordbrukets och trädgårdsnäringens organisationer. Vidare har utredningen deltagit i två seminarier om rådgivning anordnade av Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien. Samråd har också ägt rum med veterinärväsendeutredningen och med trädgårdsnäringens utredningen. Föreskrivet samråd med utredningen av Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) har inte kunnat ske på grund av att sistnämnda utredning avslutat sitt arbete innan rådgivningsutredningen hade påbörjats.

2 Rådgivning som begrepp och styrmedel

2.1 Begreppet rådgivning

Begreppet rådgivning till jordbruket och trädgårdsnäringen har under lång tid förknippats med informationsspridning om ny teknik. 1965 års lantbruksorganisationsutredning (SOU 1966:49) gav följande beskrivning:

Rådgivningen inom jordbruket och trädgårdsnäringen innebär i sin vidaste bemärkelse alla de procedurer och metoder, som används att sprida kunskaper och information till näringsutövarna. Med de ökade kraven på goda yrkeskunskaper är därför rådgivningen grundläggande för så gott som alla former av rationalisering inom dessa näringsgrenar. I fråga om mål och innebörd är rådgivningen ett av de viktigaste medlen i rationaliseringsverksamheten.

Bakgrunden till den tidigare starka kopplingen till informationsspridning är att lantbruksrådgivningen växte fram under en tid då människorna led brist på mat och många levde under svåra ekonomiska och sociala förhållanden. Rådgivningens uppgift var då att sprida kunskap om ny teknik och nya produktionsmetoder med syfte att öka avkastningen, förbättra effektiviteten och minska slitet i jordbruksarbetet. Med början på 1950-talet skedde successivt en förskjutning emot en mera företagsekonomiskt inriktad rådgivning.

Den moderna produktionstekniken och samhällsutvecklingen i stort har lett till att jordbruket nu står inför helt andra problem. De tidigare framgångskriterierna inom rådgivningen i form av avkastningsökningar, effektivitetsförbättringar och rationalisering har utvidgats med hänsyn till miljökonsekvenser och andra samhällsintressen. Rådgivningen har i allt större utsträckning kommit att inriktas mot företagsledning, marknadsanpassning, miljöfrågor, resurshushållning, landsbygdsutveckling etc.

Efter hand har begreppen rådgivning resp. informationsspridning i en del sammanhang fått olika innebörd. Med **informationsspridning** avses vanligen spridning av information genom radio, TV, dags- och fackpress, broschyrer, småskrifter etc. Det är då frågan om spridning av information som söker sin mottagare, dvs. en utbudsori-

enterad spridning av information. Begreppet **rådgivning** avser däremot de situationer då den information som sprids eller bearbetas utgår från mottagarens konkreta behov av information för att fatta beslut i sitt företag. Rådgivning kan också utgå från mottagarens långsiktiga intressen som samhällsmedborgare. I rådgivningen ingår alltid ett inslag av kunskapsutveckling, vilket förutsätter en motiverad och aktiv mottagare.

Några enhetliga definitioner av rådgivning är svårt att ange. I utredningen används begreppet rådgivning som ett samlingsbegrepp för åtgärder som har till syfte att åstadkomma en kunskapsutveckling och därav följande förändringar bland dem som är yrkesverksamma inom jordbruket och trädgårdsnäringen. Bland de metoder som kan användas i rådgivningen ingår kunskapsförmedling genom information, fortbildning och konsultation individuellt eller i grupp. Med begreppet rådgivning förknippad med myndighetsutövning avses sådan rådgivning som har anknytning till lagstiftning eller som staten särskilt beställt.

Olika behov

Inom forskningen vid Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) vid institutionen för statistik, data och informationslära har flera undersökningar utförts om lantbrukarnas behov av rådgivning. I dessa studier har behoven av rådgivning diskuterats från fyra olika utgångspunkter.

Normativa behov utgår från normer och värderingar som definieras av andra än de jordbrukare eller trädgårdsföretagare som ingår i målgruppen för en rådgivningsinsats. Ett gammalt exempel på normativa behov som legat till grund för rådgivningsplanering är "klyftan mellan känd och tillämpad teknik". Nyare exempel är de miljömål staten har satt upp för den produktionstekniska utvecklingen vad gäller djurmiljö, bekämpningsmedel och växtnäring. Behoven av kunskapsutveckling och förändring av den teknik som lantbrukaren borde använda har formulerats utifrån normer som formulerats av t.ex. forskare, politiker, ämbetsmän, rådgivare eller företag på marknaden. Normativt fastställda behov kan i varierande utsträckning sammanfalla med de behov jordbrukaren eller trädgårdsföretagaren själv upplever.

Genom en marknads- eller attitydundersökning kan en grupp jordbrukare eller trädgårdsföretagare beskriva de behov av rådgivning, som de upplever, *uttryckta behov*. Erfarenheter från sådana undersök-

ningar visar att det många gånger är ganska svårt för de tillfrågade att ge direkt uttryck för sina rådgivningsbehov. De behov som redovisas återspeglar ofta den rådgivning den tillfrågade redan utnyttjar eller som finns lätt tillgänglig.

Genom en dialog mellan rådgivare och företagare kan vad som brukar kallas *härledda rådgivningsbehov* fastställas. Rådgivningsbehoven utgår från lantbrukarens eller trädgårdsföretagarens värderingar samt mål och affärsidé för sitt företag. Rådgivningsplanerare och forskare anse att de härledda behoven bäst överensstämmer med företagarnas *verkliga behov* av rådgivning och kunskapsutveckling. Begränsningarna ligger i att det kan vara tidsödande att härleda företagarnas värderingar och mål för sin verksamhet. Målsättningarna liksom rådgivningsbehoven förändras dessutom med nya kunskaper.

Några objektiva eller sanna mått på de verkliga behoven av kunskapsutveckling eller rådgivning kan inte bestämmas. Företagare inom jordbruket och trädgårdsnäringen har liksom de flesta andra människor olika och ofta motstridiga mål för sin verksamhet och tillvaro. De verkliga behoven förändras hela tiden och kan inte med någon trovärdighet bestämmas.

Rådgivningens intressenter

Behoven av rådgivning, utbildning och information inom jordbruket och trädgårdsnäringen kan härledas från olika intressenters utgångspunkter.

Den mest näraliggande utgångspunkten är *jordbruks- och trädgårdsföretagarnas behov* av rådgivning, information och utbildning som stöd för sin egen kompetens- och personlighetsutveckling, företagsledning samt utveckling av företagets ekonomi och produktionsteknik.

En annan utgångspunkt är statens *behov* av att använda rådgivning och kompetensutveckling som ett medel för att uppnå olika samhällsmål inom jordbruket och trädgårdsnäringen eller med anknytning till dessa näringar.

En tredje utgångspunkt är *intresseorganisationers eller kommersiella företags behov* av att utnyttja information, rådgivning och utbildning som medel för att uppnå olika ideella eller kommersiella mål.

En förutsättning som måste vara uppfylld för samtliga intressegrupper, för att de skall kunna använda rådgivning som ett verkningsfullt medel för att uppnå olika mål, är att den kunskapsförmedling som

sker anknyter till behov hos målgruppen dvs. hos jordbruks- och trädgårdsföretagarna.

2.2 Statens rådgivningspolicy för jordbruket och trädgårdsnäringen

2.2.1 Politiska beslut före 1985

De jordbrukspolitiska åtgärderna samordnades första gången genom beslut av riksdagen år 1947. I fråga om verksamheten med jordbrukets rationalisering innebar beslutet att samhället skulle stödja en omfattande rationalisering av jordbruket. Statsmakterna underströk starkt att rationaliseringen i princip skulle vara jordbrukarnas egen angelägenhet och genomföras på frivillighetens väg. Statens uppgift skulle vara att samordna och stödja verksamheten. Det skulle bl.a. ske genom att främja varaktiga förbättringar av jord och ekonomibyggnader och att i samarbete med hushållningssällskapen främja övriga åtgärder för att förbättra driftsförhållandena och det ekonomiska utbytet av jordbruket. 1948 inrättades de statliga lantbruksnämnderna som fristående länsorgan.

Ett principbeslut av 1965 års riksdag (prop. 1965:100, JoU17 rskr. 256) innebar ändrad organisation av de statliga och statsunderstödda rationaliseringsorganen på jordbrukets och trädgårdsnäringens område. De dåvarande lantbruksnämndernas och hushållningssällskapens rationaliseringsuppgifter sammanfördes i de nya lantbruksnämnder som inrättades den 1 juli 1967. Detta innebar bl.a. att lantbruksnämnderna från hushållningssällskapen övertog den statsfinansierade rådgivningen till jordbruket och trädgårdsnäringen (prop. 1967:74, JoU 1967:18, rskr.1967:214).

Hushållningssällskapen, som tidigare svarade för huvuddelen av den med statsbidrag finansierade rådgivningen, fick vid omorganisationen en funktion som kontaktorgan mellan de nya lantbruksnämnderna och näringsutövarna. De fick också behålla sin offentlighetsrättsliga ställning, vilken möjlighet samtliga sällskap utnyttjade.

Samtidigt fattades beslut om att jordbrukets upplysningsnämnd (JUN) skulle ersättas med ett nytt samarbetsorgan för informationsverksamhet på jordbrukets och trädgårdsnäringens område (SLI). Huvuduppgiften för organet blev att arbeta för central samordning av informationsverksamhet. En annan viktig uppgift blev att sprida upp-

lysning till näringsutövarna genom broschyrer, foldrar och annat informationsmaterial samt genom massmedia. SLI och dess uppgifter inordnades i Lantbruksstyrelsens (LBS) verksamhet som en särskild informationsenhet från juli 1983.

Riksdagen fattade också år 1967 (prop. 1967:74, JoU1967:19, rskr. 215) beslut om att en tidigare försöksverksamheten med s.k. specialrådgivning vid lantbrukshögskolan skulle få en fastare organisation i en särskild avdelning, konsulentavdelningen – nuvarande SLU Info, som tills vidare administrativt skulle knytas till högskolan. Motivet för avdelningen var att forskning och försök utgjorde ett viktigt led i jordbrukets och trädgårdsnäringens rationalisering. Det var väsentligt att resultat från forskning och försök snabbt nådde ut till dem som svarade för rationaliseringsverksamheten.

I riksdagsbesluten åren 1965 och 1967 framhölls att rådgivningen var ett av de viktigaste medlen för den statliga rationaliseringsverksamheten och att staten i första hand borde medverka i sådan rådgivning som är av särskild betydelse för denna verksamhet. I riksdagsbeslutet framhölls även att lantbruksnämnderna borde svara för kursverksamhet för jordbrukets rationalisering. Kommersiellt betonad rådgivning borde i princip skötas av näringsutövarnas egna organisationer. Den förskjutning som skett från en tidigare huvudsakligen produktions teknisk rådgivning mot en mera företagsekonomiskt inriktad verksamhet borde fortsätta. Rådgivningen borde även i fortsättningen stå öppen för alla jordbrukare och trädgårdsföretagare. Den skulle inte begränsas till dem som behövde statligt stöd för rationaliseringsåtgärder.

Det allmännas insatser för att främja utvecklingen av den yrkesmässiga trädgårdsnäringen inordnades också i lantbruksnämnderna. Arbetsuppgifterna skulle i huvudsak omfatta rådgivning, viss projektering samt handläggning av ärenden rörande finansiellt stöd.

Beträffande lantbruksnämndernas uppdragsverksamhet framhölls, att endast sådan service bör tillhandahållas som är angelägen för rationaliseringsverksamheten och som inte blir tillgodosedd utan statliga insatser. En allmän riktlinje var alltså att staten borde avveckla verksamhet i den mån näringslivet var berett att självt ombesörja den i fortsättningen. Servicen borde bedrivas i konkurrens på lika villkor med andra organisationer och företag.

Riksdagen antog år 1979 nya riktlinjer för den statliga rådgivningsverksamheten för jordbruket (prop. 1978/79:100 bil. 13, JoU20, rskr.

253). Fortfarande angavs att rådgivningen är ett av de viktigaste medlen för att främja jordbrukets rationalisering. För att rådgivningsverksamheten skulle få önskvärd effekt skulle den samordnas med andra statliga insatser för jord- och skogsbrukets rationalisering. Verksamheten skulle i första hand inriktas på de s.k. utvecklingsbara företagen till vilka i detta sammanhang även räknades företag inom områden, där glesbygdstöd kunde utgå. Även övriga företag omfattades av rådgivningen. Rådgivningsinsatserna skulle inriktas på de bygder och de företag där de kunde förväntas få störst effekt. Glesbygdstödet borde följas upp med aktiv rådgivningsverksamhet på lokal nivå.

Riktlinjer för den statliga rådgivningen till trädgårdsnäringen angavs också år 1979 (prop. 1978/79:136, JoU1978/79:29, rskr. 1978/79:399). Samtidigt beslutades om åtta nya rådgivartjänster; sju vid lantbruksnämnderna och en vid konsulentavdelningen.

Riksdagen underströk att en väl fungerande rådgivning är en förutsättning för att rationaliseringsmålen på trädgårdsområdet skall kunna uppnås. Det är angeläget att rådgivningens inriktning från tid till annan anpassas till de mest aktuella behoven inom näringen. Vidare erinrades om att trädgårdsnäringen på något undantag när består av mindre familjeföretag som inte har möjlighet att själva fortlöpande följa forskningen och utvecklingen på området. För att klara dessa företags internationella konkurrenskraft måste samhället genom rådgivning svara för den nödvändiga kunskapsförmedlingen. Vidare hänvisades till att under de närmaste åren förväntades en fortsatt snabb teknisk utveckling, att omläggningar av produktionen kommer att bli nödvändig till följd av ändrade konsumtionsvanor och konkurrensförhållanden samt att växthusanläggningarna behövde förnyas och moderniseras i betydande omfattning. Konsumenternas anspråk på produkter av hög kvalitet som odlas utan eller med ett minimum av kemiska bekämpningsmedel anfördes också som motiv. I satsningen på trädgårdsrådgivningen i norra Sverige bedömdes rådgivningen vara särskilt viktig.

Under första delen av 1980-talet prioriterades rådgivning till företag som hade ekonomiska svårigheter liksom rådgivning med syfte att förbättra produktionsbalansen i jordbruket. Särskilda medel utgick för energirådgivning till jordbruks- och trädgårdsföretag.

1982 års jordbruks-, skogs- och fiskeadministrativa utredning fick genom särskilda direktiv (Dir.1983:33) i uppdrag att se över den statliga rådgivningen till jordbruket. Utredningen underströk i sitt be-

tänkande (Ds Jo 1983:14) att behovet av och kraven på rådgivningsinsatser från lantbruksnämnderna på vissa områden kommer att öka. Det gäller kraven på lantbruket i fråga om ekonomi och företagsledning, miljö- och naturvårdshänsyn, arbetsmiljö samt insatser i fråga om livsmedelsproduktion i en krissituation. Utredningen framhöll också behovet av ett starkt samband mellan forskning och försök och erfarenheter som finns samlade vid jordbruksföretagen. Bl.a. ansåg utredningen att samarbetet mellan Lantbruksverket och Lantbruksuniversitetets konsulentavdelning borde breddas och fördjupas.

Utredningen anförde att det på grund av det statsfinansiella läget i fortsättningen kunde bli svårt att tillgodose lantbruksverkets hela behov av resurser för rådgivningen med medel från statsbudgeten. Utredningen föreslog att prisreglerings- och handelsgödselsavgiftsmedel borde ställas till Lantbruksstyrelsens förfogande för rådgivningsverksamhet.

Mot bakgrund av utredningens förslag uppdrog regeringen åt en kommitté för överläggningar om jordbruksprisregleringen våren 1984 att ta upp frågan om finansiering av viss del av den statliga rådgivningen till jordbruket. Kommittén föreslog att 10 miljoner kronor av kostnaderna för den statliga rådgivningen till jordbruket skall avlastas statsbudgeten genom en ökad individuell avgiftsfinansiering av lantbruksnämndernas verksamhet. Det blev också riksdagens beslut (prop. 1983/84:191, JoU1983/84:37, rskr. 416). Utskottet fann det "angeläget att rådgivningen liksom hittills ingår som en integrerad del av de statliga insatserna för rationaliseringen och att alla möjligheter tas tillvara när det gäller att samordna och effektivisera sagda verksamhet".

2.2.2 Politiska beslut efter 1985

I särskilda direktiv (1985-12-19) för anslagsframställningen för budgetåren 1987/88–1989/90 angav regeringen att Lantbruksstyrelsen skulle lämna en särskild redovisning om rådgivningen. Bl.a. skulle redovisas konsekvenserna av en fullständig avgiftsfinansiering av den statliga rådgivningen vid utgången av treårsperioden. Vidare skulle anges inom vilka områden en fortsatt statlig finansiering kunde vara motiverad.

I sin redovisning bedömde Lantbruksstyrelsen att rådgivningsverksamheten kommer att ändra karaktär bl.a. som en följd av kraven på ökad miljö- och kvalitetshänsyn i produktionen. Betydande informations- och rådgivningsinsatser ansåg styrelsen skulle behövas för att åstadkomma ett snabbt genomslag för de nya metoder som forskningen kring miljöfrågor och nya produktionsformer leder till. En marknad med mera varierande krav på produkternas kvalitet liksom skärpta miljökrav bedömdes leda till nya behov av rådgivning om företagsutveckling och företagande.

Lantbruksstyrelsen ansåg att en fortsatt statlig rådgivning var motiverad inom flera områden. En förutsättning för att resultaten av jordbruksforskningen skall leda till praktiska tillämpningar inom rimlig tid var enligt Lantbruksstyrelsens uppfattning att staten svarar för att en basresurs för rådgivning finns vid lantbruksnämnderna. Vidare bedömdes statlig finansiering vara nödvändig av den information och rådgivning som bedrivs i anslutning till myndighetsutövning. En väl skött myndighetsservice genom information och därtill kopplad rådgivning är i många situationer det effektivaste sättet att verka för att gällande lagar följs.

Vidare redovisades att en fortsatt statlig finansiering av rådgivningen är motiverad av regionalpolitiska skäl i norra Sverige och för att främja sysselsättningen på landsbygden. Andra områden där en fortsatt statlig finansiering ansågs vara motiverad var åtgärder för marknadsanpassning av jordbruksproduktionen och rådgivning med anknytning till miljö- och naturresursmålet. Rådgivningsinsatser behövdes också i anslutning till statligt stöd och jordpolitiska insatser.

Totalt högst 25 miljoner kronor bedömdes vara möjligt att finansiera genom avgifter, om rimliga krav ställs på kostnadstäckning och anknytning till målen för verksamheten. Kostnaderna för lantbruksnämndernas rådgivning till trädgårdsnäringen borde enligt Lantbruksstyrelsen i huvudsak och rådgivningen till rennäringen i sin helhet finansieras av staten.

I riksdagens beslut (prop. 1986/87:146, JoU1986/87:26, rskr. 346) framhölls att det svenska jordbruket står inför betydande strukturella förändringar. I den produktions- och marknadsanpassning som mot bakgrund av bl.a. de kostsamma överskotten är nödvändig, kan lantbruksnämndernas rådgivningsverksamhet fylla en viktig funktion för näringen. En väl fungerande rådgivning kan för jordbruksnäringen utgöra en viktig länk mellan forskningsresultat och praktisk tillämp-

ning. Inte minst när det gäller kravet på ett mera miljöanpassat jordbruk är det angeläget att en viss statligt finansierad rådgivning kan lämnas. Undantag från en avgiftsfinansierad rådgivning bör emellertid endast göras i de fall det föreligger ett stort statligt intresse att nå ut med rådgivning och det inte är uppenbart att denna rådgivning kan avgiftsfinansieras.

Kraven på inkomster under hela treårsperioden beräknades till sammanlagt 96 miljoner kronor. Särskilda medel anvisades för intensifierad rådgivning om användning av växtnäring och kemiska bekämpningsmedel i jordbruket samt för rådgivning om alternativa odlingsformer. Nya medel anvisades även för rådgivning inom ramen för ett treårigt särskilt åtgärdsprogram för jordbruket i norra Sverige. Regeringen har i olika sammanhang understrukit vikten av att i den statliga rådgivningen ges hög prioritet åt rådgivning om den nya djurskyddslagen och dess krav på förändringar i djurhållningen.

Riksdagen har vid flera tillfällen med hänvisning till 1979 års riksdagsbeslut om trädgårdsnäringen upprepat att det är angeläget att åtgärder vidtas för att slå vakt om den svenska trädgårdsnäringen och stärka dess internationella konkurrenskraft. 1985 framhöll Jordbruksutskottet (JoU 1984/85:5) att allmän enighet råder om att näringen bör stödjas genom bl.a. forskning, rådgivning och finansiellt stöd. 1988 erinrades om att rådgivningen bör utgå från en helhetssyn på vederbörande företag, dvs. omfatta såväl odling som ekonomi och teknik, och snabbt föra ut resultat från forskning och försök till den praktiskt verksamme odlaren samt anpassas efter det enskilda företaget (JoU 1988/89:3).

Rådgivningen till jordbruket och trädgårdsnäringen har också behandlats i samband med riksdagens beslut om den nya länsförvaltningen (prop. 1988/89:154, BoU4 och 9, rskr. 89). Jordbruksutskottet framhöll (1989/90:JoU12) att det råder ett starkt samband mellan lantbruksnämndernas myndighetsutövning och den rådgivning de bedriver. Därför är det inte möjligt att skilja rådgivningen från den övriga verksamheten. Riksdagen påpekade också att lantbruket för närvarande befinner sig i en situation där stora förändringar kan väntas och att behovet av samordning och enhetliga lösningar därför är stort. De tidigare lantbruksnämnderna ingår sedan den 1 juli 1991 i de nya länsstyrelserna.

I juni 1990 beslutade riksdagen om en ny livsmedelspolitik (prop. 1989/90:146, JoU25. rskr. 327), som innebär att den interna mark-

nadsregleringen avvecklas med början den 1 juli 1991. Den nya livsmedelspolitiken har som mål en god hushållning med jordbrukets resurser, att bevara ett rikt och varierat odlingslandskap, att minimera jordbrukets miljöbelastning, att trygga livsmedelsförsörjningen i kriser och krig samt att bidra till regional utjämning av sysselsättning och välfärd.

Rådgivningen har övergångsvis förstärkts för att bidra till att genomföra den nya livsmedelspolitiken. I propositionen framhålls att jordbrukarna under den period, då övergång till den nya politiken sker, bör få tillgång till en kvalificerad rådgivning och att det därför behövs insatser från samhällets sida. Sådana insatser bör omfatta såväl ekonomisk rådgivning och kunskap om de nya förhållandena på marknaden som information och förslag till åtgärder för att uppfylla de krav som ställs på jordbruket från bl.a. miljö- och djurskyddssynpunkt. Behovet av kunnande utöver det rent produktionstekniska betonas. Erfarenheter och kunskaper utanför jordbrukssektorn bör utnyttjas. Genom kontakter och samarbete i de nya länsstyrelserna förutsattes rådgivarna få ökad tillgång till sådana kunskaper och erfarenheter. Tyngdpunkten i de statliga insatserna skall ligga på att stimulera jordbrukarna att utifrån de egna resurserna anpassa sig till den nya situationen.

Riksdagen framhöll vid sin behandling av propositionen att rådgivningsinsatserna är av grundläggande betydelse för omställningen inom jordbruket och att kunskaper och erfarenheter även från annat håll än lantbruksverket bör tillvaratas, t.ex. den som finns vid lantbruksskolor, skogsbruksskolor och hushållningssällskap. Riksdagen framhöll också att vid sidan av renodlade jordbruksfrågor bör även frågan om miljövärd och landskapsutveckling tillmätas stor betydelse i rådgivning och utbildning.

3 Den statliga rådgivningens omfattning och inriktning

3.1 Inledning

Enligt direktiven bör utredningen gå igenom den statliga rådgivningens omfattning och inriktning. Vidare anges att en utvärdering bör göras av den rådgivning som hittills varit förknippad med myndighetsutövande verksamhet. I detta sammanhang bör redovisas hur samverkan mellan länsstyrelserna och andra organisationer samt regional samverkan över länsgränserna har fungerat.

Staten utnyttjar rådgivning till jordbruket och trädgårdsnäringen som ett medel i den verksamhet som bedrivs av i första hand de 24 länsstyrelserna, Statens jordbruksverk (SJV) och Sveriges lantbruksuniversitet (SLU). Genom SJV och länsstyrelserna köper staten i begränsad omfattning rådgivnings- och informationstjänster på marknaden.

Utredningen har genom en enkät kartlagt omfattningen av den statliga rådgivningsverksamheten under budgetåret 1991/92. Särskild vikt har lagts vid kartläggning av den rådgivning som är förknippad med myndighetsutövning. Rådgivning som har anknytning till lagstiftning eller som staten särskilt beställt som en del av genomförandet av olika program, t.ex. på miljöområdet, har definierats som rådgivning förknippad med myndighetsutövande verksamhet. De sammanställningar av rådgivningsverksamhetens omfattning, inriktning och finansiering som redovisas bygger på de uppgifter som insamlats genom enkäterna. I sammanhanget bör erinras om att det även inom andra statliga organ bedrivs viss information och rådgivning, exempelvis inom Statens utsädeskontroll och Distriktsveterinärorganisationen.

I de följande tabellerna redovisas omfattningen av den utförda rådgivningen i årsverken, dvs. den arbetstid en heltidsarbetande tjänsteman presterar under ett år. Vidare redovisas en uppdelning av den utförda verksamheten på olika inriktningar.

3.2 Länsstyrelserna

3.2.1 Organisation av rådgivningsuppgifter

Länsstyrelserna, i vilka de tidigare lantbruksnämnderna ingår sedan den 1 juli 1991, utför informationsförmedling och rådgivning till yrkesutövare inom jordbruket och trädgårdsnäringen i första hand genom lantbruks- eller landsbygdsenheterna. Även vid miljövårds-, kulturmiljö- och veterinärenheterna samt vid de näringslivsinriktade enheterna vid länsstyrelserna förekommer arbetsuppgifter i vilka ingår rådgivning till jordbruket och trädgårdsnäringen.

Av länsstyrelsernas anställda personal uppges ca 550 i någon utsträckning arbeta med rådgivningsverksamhet. Av dessa är huvuddelen, ca 500, knutna till lantbruksenheten eller motsvarande enheter. Ett 50-tal tjänstemän vid andra enheter uppges ha rådgivningsuppgifter inom jordbruks- och trädgårdsområdet. Framför allt på jordbruksområdet är rådgivningsuppgifter förenade med andra uppgifter. I genomsnitt arbetar den berörda personalen med rådgivningsfrågor på halvtid. På trädgårdsområdet är rådgivningsinsatserna koncentrerade till ett 50-tal anställda, som arbetar med rådgivningsfrågor under mer än tre fjärdedelar av sin arbetstid.

3.2.2 Rådgivningen till jordbruket

Omfattning

Under verksamhetsåret 1991/92 nådde länsstyrelserna genom sin rådgivningsverksamhet och informationsspridning huvuddelen av landets jordbrukare. Av tabell 3.1 framgår att genom enskild rådgivning hade länsstyrelserna kontakt med var fjärde, genom längre kurser var tionde och genom endagarskurser var fjärde av landets totalt ca 95 000 jordbrukare.

Med sina publikationer nådde länsstyrelserna ut till praktiskt taget alla jordbrukare. I genomsnitt fick varje lantbrukare informationsblad från länsstyrelsen 9 gånger per år. Varje gång omfattade dessa informationsblad i genomsnitt ca 9 sidor, varav två tredjedelar hade rådgivningsinnehåll.

Tabell 3.1

Jordbrukare som under budgetåret 1991/92 nåddes av länsstyrelsernas rådgivning och information

Antal företagare

Genom	Hela landet	Norra Sverige	Södra och mellersta Sverige
Enskild rådgivning	23 600	7 000	16 600
Kurser, 2 dagar eller längre	8 450	2 200	6 250
Endagarskurser	26 150	4 350	21 800
Studieresor	3 700	900	2 800
Publicerat material	81 400	20 200	61 200

Inriktning

Länsstyrelserna använder i huvudsak rådgivning som ett av flera medel för att genomföra olika statliga program. Fördelningen av rådgivningsinsatserna på olika inriktningar redovisas i tabell 3.2.

Tabell 3.2

Länsstyrelsernas rådgivning till jordbruket, hela landet, 1991/92

Antal årsverken

Rådgivningens inriktning	Förknippad med myndighetsutövning	Ej förknippad med myndighetsutövning	Totalt
Omställning	55	6	61
Miljö	57	7	64
Djurmiljö och djurskydd	22	3	25
Åtgärdsprogram i norra Sverige	13	9	22
Ej programbunden	48	29	77
Alla inriktningar	195	54	249

Omställningsrådgivning sker inom ramen för de särskilda medel som anvisats under omställningsperioden till den nya livsmedelspolitiken. Sammanlagt disponerade under budgetåret 1991/92 länsstyrelserna ca 60 årsverken för rådgivning med direkt syfte att underlätta jordbrukets omställning. Verksamhetens inriktning är information och utbildning med betoning av konsekvenserna för jordbruksföretagens anpassning till den nya politiken. Marknadsfrågor, företagarskap, nya verksamheter vid företagen samt konsekvenser för ekonomi och produktionsteknik är exempel på frågor som tagits upp. De högt skuldsatta företagens problem har särskilt uppmärksammats.

Miljörådgivningen omfattar arbete med de åtgärdsprogram för minskat växtnäringssläckage, minskad användning av bekämpningsmedel, ekologisk odling, landskapsvård och naturvård som bedrivs av länsstyrelserna. Av de totala rådgivningsresurserna på jordbruksområdet disponerades under budgetåret 1991/92 en fjärdedel för miljörådgivning.

Rådgivningsinsatser i samband med djurmiljö och djurskydd är i första hand kopplade till de krav på förändringar som den nya djurskyddslagstiftningen ställer. Rådgivningsinsatserna på detta område omfattade under budgetåret 1991/92 ca 10 % av länsstyrelsernas rådgivning till jordbruket.

Inom det särskilda åtgärdsprogrammet för jordbruket i norra Sverige har genomförts rådgivningsinsatser bl.a. med inriktning på att underlätta utökning av kompletterande verksamheter vid jordbruksföretagen i regionen. Norra Sverige avser de sju nordligaste länen. Vid länsstyrelserna i dessa län användes under budgetåret 1991/92 ca en tredjedel av de totala rådgivningsresurserna för jordbruket till särskilda insatser inom ramen för åtgärdsprogrammet. Omfattningen av länsstyrelsernas rådgivning till jordbruksföretagen i norra Sverige framgår av tabell 3.3.

Tabell 3.3

Länsstyrelsernas rådgivning till jordbruket, norra Sverige, 1991/92
Antal årsverken

Rådgivningens inriktning	Förknippad med myndighetsutövning	Ej förknippad med myndighetsutövning	Totalt
Omställning	7	2	9
Miljö	8	2	10
Djurmiljö och djurskydd	4	1	5
Åtgärdsprogram i norra Sverige	13	9	22
Ej programbunden	14	7	21
Alla inriktningar i norra Sverige	46	21	67

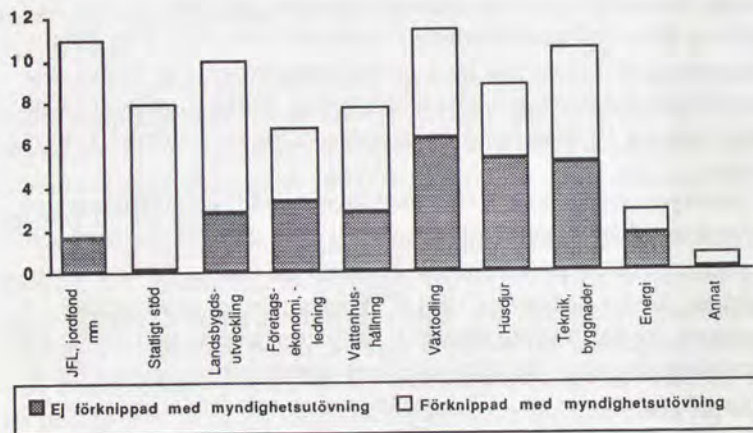
Något mindre än en tredjedel av arbetsinsatsen för rådgivning till jordbruket, ca 77 hela årsverken, har länsstyrelserna redovisat som ej programbunden. Det är rådgivning som har anknytning till landsbygdsutveckling, statliga stödåtgärder, jordpolitisk lagstiftning samt produktionstekniska och ekonomiska frågor i anknytning till andra myndighetsuppgifter.

Knappt 40 % av den ej programbundna rådgivningen är uppdragsrådgivning utan anknytning till myndighetsutövning. Av diagram 3.1 framgår vilken inriktning den ej programbundna rådgivningen har haft och i vilken omfattning den varit förknippad med myndighetsutövning. Drygt 60 % av den ej programbundna rådgivningen har haft koppling till myndighetsutövning (staplarnas övre del). Den rådgivning som ej är förknippad med myndighetsutövning är främst viss växtodlings-, husdjurs- och teknikerådgivning. Totalt motsvarar sådan rådgivning ca 30 hela årsarbetsinsatser, varav en fjärdedel i norra Sverige.

Länsstyrelserna köper i viss utsträckning rådgivningstjänster på jordbruksområdet av andra organisationer. Det sker i första hand som ett alternativ till att projektanställa personal för tidsbegränsade arbetsuppgifter. Under budgetåret 1991/92 köptes tjänster motsvarande 17 årsverken. Av dessa köpta tjänster hade två tredjedelar anknytning till myndighetsutövning. De viktigaste verksamhetsinriktningarna för de köpta tjänsterna var omställningsrådgivning och landsbygdsutveckling; cirka en tredjedel vardera. Tjänster köps från bl.a hushållningssällskap, lantbrukets skolor, skogsvårdsstyrelser, utvecklingsfonder, LRF Konsult och SLU. Ibland delfinansierar länsstyrelserna rådgivartjänster i andra organisationer.

Diagram 3.1

Ej programbunden rådgivning på jordbruksområdet, 1991/92
Antal årsverken

Finansiering

I kartläggningen av länsstyrelsernas rådgivningsverksamhet ingick frågor om hur verksamheten finansieras. Länsstyrelsernas redovisningssystem är inte så uppbyggda att kostnaderna och finansieringen av olika verksamheter direkt kan hämtas ut. De i det följande redovisade uppgifterna om rådgivningens finansiering bygger på de uppgifter länsstyrelserna lämnat. Bakomliggande beräkningar och uppskattningar är inte till alla delar enhetligt utförda.

Den statliga rådgivningsverksamheten finansierades fram till 1984 nästan uteslutande med budgetmedel genom lantbruksnämndernas förvaltningsanslag. Från budgetåret 1984/85 har en växande del av finansieringen skett direkt i anslutning till utförda prestationer.

En del av verksamheten är avgiftsbelagd, dvs. företagen betalar för rådgivningstjänsterna. Staten har också sedan mitten av 1980-talet i ökande omfattning finansierat verksamhet vid sidan om myndigheternas förvaltningsanslag. Det innebär för länsstyrelserna att en del av deras lantbruksverksamhet finansieras genom att Jordbruksverket betalar för den information, utbildning och rådgivning som utförts. Sådan finansiering har tillämpats för bl.a. rådgivningsverksamhet inom omställnings- och miljöprogrammen samt för det särskilda åtgärdsprogram för norra Sverige som pågått under perioden 1987–1992.

Tabell 3.4

Finansiering av jordbruksrådgivningen vid samtliga länsstyrelser, 1991/92

Mkr

Rådgivningens inriktning	Rådgivning förknippad med myndighetsutövning	Rådgivning ej förknippad med myndighetsutövning	Köpta rådgivningstjänster	Totalt
Länsstyrelsernas förvaltningsanslag	40,3	10,5		50,8
Andra statliga anslag				
Från Jordbruksverket	27,4	1,2	4,8	33,4
Från Naturvårdsverket	1,4	0,3		1,7
Regionalpolitiska anslag	1,4	1,3	1,9	4,6
Övriga	0,9	0,4	0,1	1,4
Direkta avgifter m.m.	6,9	4,3	0,2	11,4
Summa, mkr	78,3	18,0	7,0	103,3
Procentuell andel	76	17	7	100

Av tabell 3.4 framgår att något mer än hälften av den rådgivning på jordbruksområdet som var förknippad med myndighetsutövning finansierades genom länsstyrelsens förvaltningsanslag. Genom de särskilda program som delvis finansieras av anslag för genomförandet av bl.a. livsmedelspolitiken, bekostade staten under budgetåret 1991/92 närmare 40 % av den jordbruksrådgivning, som var förknippad med myndighetsutövning. Ca 9 % av denna rådgivning avgiftsfinansierades.

Den rådgivning som inte direkt var förknippad med myndighetsutövning finansierades till ca 75 % genom länsstyrelsernas förvaltningsanslag och andra statliga anslag, medan ca 25 % avgiftsfinansierades. Hela rådgivningsverksamheten på jordbruksområdet finansierades på följande sätt:

Länsstyrelsernas förvaltningsanslag	50%
Genom andra statliga anslag	39%
Avgifter m.m.	11%

Länsstyrelsernas rådgivningsverksamhet i de sju länen i norra Sverige finansieras på något annorlunda sätt än i Syd- och Mellansverige. Lika stor andel finansieras av länsstyrelsernas förvaltningsanslag. Andelen rådgivning som inte var förknippad med myndighetsutövning är större i norra Sverige, 25 % mot ca 15 % i genomsnitt i de andra länen. Denna rådgivning i norra Sverige har under de senaste åren förutom

genom förvaltningsanslagen finansierats med medel från det särskilda åtgärdsprogrammet och från regionalpolitiska anslag. Av all rådgivning vid länsstyrelserna i norra Sverige finansierades under budgetåret 1991/92 ca 10 % genom regionalpolitiken mot ca 2 % i övriga delar av landet. I norra Sverige avgiftsfinansierades mindre än 5 % av rådgivningsverksamheten att jämföras med nära 15 % i Syd- och Mellansverige.

Tabell 3.5

Finansiering av jordbruksrådgivningen vid de sju länsstyrelserna i norra Sverige, 1991/92

Mkr

Rådgivningens inriktning	Rådgivning förknippad med myndighetsutövning	Rådgivning ej förknippad med myndighetsutövning	Köpta rådgivningstjänster	Totalt
Länsstyrelsernas förvaltningsanslag	9,9	3,5		13,4
Andra statliga anslag				
Från Jordbruksverket	6,6	1,2	2,6	10,4
Från Naturvårdsverket	0,1	0,0		0,1
Regionalpolitiska anslag	1,0	1,2	0,8	3,0
Övriga	0,2	0,4	0,0	0,6
Direkta avgifter m.m.	0,6	0,6	0,0	1,2
Summa, mkr	18,4	6,9	3,4	28,7
Procentuell andel	64	24	12	100

3.2.3 Rådgivningen till trädgårdsnäringen

Omfattning

Totalt finns i landet ca 4 500 trädgårdsföretag. Under 1991/92 genomförde länsstyrelserna enskild rådgivning vid drygt 2 300 tillfällen, vilket motsvarar en gång till vartannat företag. En tredjedel av företagen har deltagit i de längre kurserna och mer än hälften i endagskurser. Vart sjätte företag har deltagit i studieresor och i stort sett samtliga har fått del av rådgivningsdistriktens och länsstyrelsernas publikationer. I genomsnitt prenumererar varje trädgårdsföretagare på, eller erhåller gratis, från lantbruksenheterna 1,5 publikationer med i genomsnitt 5 nummer per år och 15 sidor per nummer.

Tabell 3.6

Trädgårdsföretagare som under 1991/92 nåddes av länsstyrelsernas rådgivning och information

Antal företagare

Genom	Hela landet	Norra Sverige	Södra och mellersta Sverige
Enskild rådgivning	2 355	515	1 840
Kurser, 2 dagar eller längre	1 470	305	1 165
Endagarskurser	2 845	520	2 325
Studieresor	645	130	515
Publicerat material	4 600	600	4 000

Regional organisation

Trädgårdsrådgivningen är organiserad i fem distrikt. Verksamheten planeras av samrådsgrupper, där i regel samtliga rådgivare i ett distrikt medverkar. En viss specialisering av rådgivarnas verksamhet har skett. Distriktsindelningen och personalresursernas omfattning redovisas i tabell 3.7. Under 1991/92 fanns trädgårdsrådgivare stationerade i 17 län. Mer än hälften av rådgivarna, ca 23 årsverken, var stationerade i Malmö, Kristianstad, Göteborg och Stockholm. Av sammanställningen framgår att i genomsnitt ca en fjärdedel av arbetstiden var förlagd utanför stationeringslänet.

Tabell 3.7

Trädgårdsrådgivningens distriktsindelning och omfattning, 1991/92

Distrikt	Resurser, årsverken	
	Totalt	Utanför stationeringslänet
1. Skåneläna och Blekinge län	16,4	3,1
2. Smålandsläna, Östergötland	6,0	0,4
3. Göteborgs o Bohus, Hallands, Älvsborgs, Skaraborgs, Värmlands län	5,0	3,4
4. Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Gotlands, Örebro, Västmanlands, Kopparbergs, Gävleborgs län	8,4	2,3
5. Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län	5,0	0,7
Hela landet	40,8	9,9

Inriktning

Av tabell 3.8 framgår att något mer än en tredjedel av trädgårdsrådgivningen är direkt förknippad med myndighetsutövning. Det är i

första hand fråga om rådgivning i anslutning till miljöfrågor och statligt stöd till trädgårdsnäringen.

Tabell 3.8

Länsstyrelsernas rådgivning till trädgårdsnäringen, 1991/92

Antal årsverken

Rådgivningens inriktning	Förknippad med myndighetsutövning	Ej förknippad med myndighetsutövning	Totalt
Hela landet			
Omställning	0,9	0,5	1,4
Miljö	5,5	2,1	7,6
Åtgärdsprogram i norra Sverige	1,3	3,3	4,6
Ej programbunden	6,6	20,6	27,2
Alla inriktningar i hela landet	14,3	26,5	40,8
Därav norra Sverige			
Omställning	0,1	0,1	0,2
Miljö	0,2	0,3	0,5
Åtgärdsprogram i norra Sverige	1,1	3,1	4,2
Ej programbunden	0,8	1,8	2,6
Alla inriktningar, norra Sverige	2,2	5,3	7,5

Länsstyrelsernas trädgårdsrådgivare medverkar i genomförandet av den av statsmakterna beslutade minskade användningen av bekämpningsmedel och minskat läckage av närsalter. Det har bl.a. skett genom ett utvecklings- och informationsarbete om biologisk bekämpning och för utvecklingen av s.k. integrerad produktion av frukt, bär och grönsaker. I ett annat rådgivningsprojekt bedrivs utvecklingsarbete vid trädgårdsföretag och rådgivning om slutna odlingssystem i växthus med syfte att minska läckaget av växtnäring.

Genom åtgärdsprogrammet för jordbruket i norra Sverige kunde en betydande förstärkning av trädgårdsrådgivningen ske.

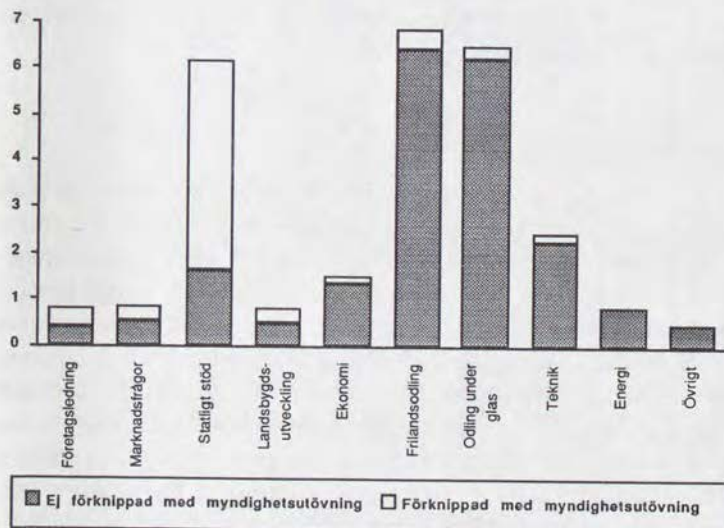
Huvuddelen av trädgårdsrådgivningen har till syfte att främja en rationell och konkurrenskraftig produktion enligt de gällande trädgårdspolitiska målen för verksamheten. Det är den rådgivning som i tabell 3.8 redovisas som ej programbunden rådgivning och som omfattade ca två tredjedelar av länsstyrelsernas hela trädgårdsrådgivning. Ca 20 årsarbetsinsatser av den ej programbundna rådgivningen var ej direkt förknippad med myndighetsutövning. I diagram 3.2 redovisas vilken inriktning den ej programbundna rådgivningen har haft. Den utgörs till största delen av produktionsteknisk rådgivning till företag med bå-

de frilandsodling och odling under glas samt viss ekonomi- och teknik-rådgivning.

Diagram 3.2

Ej programbunden rådgivning på trädgårdsområdet, 1991/92

Antal årsverken

Finansiering

Tabell 3.9

Finansiering av trädgårdsrådgivningen vid länsstyrelserna, 1991/92

Mkr

Rådgivningens inriktning	Rådgivning förknippad med myndighetsutövning	Rådgivning ej förknippad med myndighetsutövning	Totalt	Därav norra Sverige
Länsstyrelsernas förvaltningsanslag	3,6	6,3	9,9	1,3
Andra statliga anslag				
Från Jordbruksverket	0,5	0,8	1,3	0,7
Regionalpolitiska anslag		0,3	0,3	0,3
Direkta avgifter m.m.	0,7	1,6	2,3	0,1
Summa, mkr	4,8	9,0	13,8	2,4
därav norra Sverige	0,4	2,0	2,4	

Av tabell 3.9 framgår att rådgivningen på trädgårdsområdet under 1991/92 finansierades från länsstyrelsernas förvaltningsanslag med drygt 70 %, med andra statliga anslag ca 11 % och genom direkta avgifter med ca 17 %. I norra Sverige finansierades 40 % genom medel från det särskilda åtgärdsprogrammet och regionalpolitiska anslag. Totalt finansierades en något större andel av rådgivningen till trädgårdsnäringen än till jordbruket genom avgifter. En förklaring är att en mindre del av trädgårdsrådgivningen är förknippad med myndighetsutövning och särskilda uppdrag från staten.

3.2.4 Uppdragsverksamhet m.m.

En del av länsstyrelsernas verksamhet på jordbruksområdet består av uppdragsverksamhet, som inte bör blandas ihop med informations- och rådgivningsverksamheten. En likhet med rådgivningsverksamheten är, att finansieringen sker såväl genom länsstyrelsernas förvaltningsanslag, andra statliga anslag och avgifter. Uppdragsverksamhet har två huvudinriktningar. Den ena är av staten beställda uppdrag som vanligen är förknippade med myndighetsutövning. Ett exempel på sådana uppdrag från staten är administrationen av de olika direktstöd som infördes i samband med omställningen till den nya livsmedelspolitiken. Den andra typen av uppdrag utförs på den konkurrensutsatta marknaden och vanligen utan direkt samband med myndighetsutövning. Exempel på sådan verksamhet är projekterings- och värderingsuppdrag, som normalt är marknadsmässigt prissatta.

Omfattningen av uppdragsverksamheten under budgetåret 1991/92 redovisas i tabell 3.10. Huvuddelen av sådan uppdragsverksamhet har under de senaste åren haft anknytning till myndighetsutövning vid åtgärder i samband med jordbrukets omställning till den nya livsmedelspolitiken och till nya miljökrav på produktionen. Uppdrag utan direkt koppling till myndighetsutövning hade en omfattning av ca 30 årsverken under verksamhetsåret 1991/92. De bestod främst av projektering på jordbruksområdet.

Tabell 3.10

Länsstyrelsernas uppdragsverksamhet på jordbruks- och trädgårdsområdet, 1991/92

Antal årsverken

Inriktning	Totalt	Förknippad med myndighetsutövning	Ej förknippad med myndighetsutövning
Omställning	55	54	1
Miljö	14	12	2
Djurmiljö, djurskydd	7	6	1
<i>Jordbruk</i>			
- Myndighetsutövning	31	31	
- Projektering	27	8	19
- Annat	15	8	7
<i>Trädgård</i>			
- Myndighetsutövning	1	1	
- Projektering	1		1
<i>Övrigt</i>	5	4	1
Summa	156	124	32
därav norra Sverige, %	32%	34%	23%

Uppdragsverksamheten finansieras i större omfattning än rådgivningen genom avgifter. De uppdrag som inte är förknippade med myndighetsutövning avgiftsfinansieras till ca 60 %. Finansieringen av hela uppdragsverksamheten var följande:

Länsstyrelsernas förvaltningsanslag	53 %
Andra statliga anslag	27 %
Avgifter m.m	20 %

3.2.5 Utveckling och framtidsbedömningar

Utveckling de senaste åren

Före 1984 var den statliga rådgivningen till jordbruket inriktad på att främja effektivisering och företagsutveckling enligt de då gällande målsättningarna för den statliga rationaliseringspolitiken. Huvuddelen av rådgivningen var förknippad med myndighetsutövning i samband med bl.a. statligt stöd och jordpolitiska frågor men en ganska omfattande produktionsteknisk rådgivning bedrevs också av lantbruksnämnderna. Finansieringen skedde nästan helt genom lantbruksnämndernas förvaltningsanslag.

Från mitten av 1980-talet har den statliga jordbruksrådgivningen fått nästan helt ny inriktning och delvis ändrad finansiering. Den första strukturella förändringen skedde, då krav på ökad avgiftsfinansiering ställdes. Något år därefter fick rådgivning inom bl.a. miljö- och djurmiljöområdet samt rådgivning förknippad med åtgärder för att begränsa jordbruksöverskotten en hög prioritet.

En jämförelse mellan verksamhetsåren 1988/89 och 1991/92 ger en bild av förändringarna under de senaste tre åren. Framför allt har rådgivning för att underlätta anpassningen till den nya jordbrukspolitiken inneburit omprioritering av ca 60 årsverken från i första hand produktionsteknisk rådgivning och rådgivning förknippad med myndighetsutövning inom den tidigare jordbrukspolitiken.

Mer än hälften av länsstyrelserna förutser inga större volymförändringar i rådgivningen till jordbruket och trädgårdsnäringen under budgetåret 1992/93 jämfört med 1991/92. Däremot förutses fortsatta omprioriteringar till information och rådgivning om miljö, djurmiljö, landskapsvård, EG:s nya jordbrukspolitik och om ekologisk produktion. Den kan ske genom att den produktionstekniska rådgivningen minskar ytterligare. Länsstyrelserna i norra Sverige bedömer att det blir en omfattande minskning av rådgivningsverksamheten, när det särskilda åtgärdsprogrammet för norra Sverige har upphört. I några län i Syd- och Mellansverige pågår omfattande minskningar av rådgivningsverksamheten.

Framtida behov

Jordbruket och trädgårdsnäringen är de branscher som berörs mest av en EG-anpassning eftersom dessa näringar ligger utanför det frihandelsavtal som Sverige ingick med EG år 1973. Därför bedömer de flesta länsstyrelserna att behovet av information blir stort om vad en EG-anslutning får för konsekvenser för jordbruket och trädgårdsnäringen. Staten bör ta ett betydande ansvar för att näringsutövarna får den information som är nödvändig.

Förutom behov av omställning och utveckling inför en EG-anslutning kommer trädgårdsnäringen och jordbruket att utsättas för starka förändringskrafter även efter en eventuell anslutning. Det är först under andra delen av 1990-talet som jordbrukets och trädgårdsnäringens internationella konkurrenskraft kommer att avgöras. Vissa produk-

tionsgrenar kommer i ett 5–10 års perspektiv att minska i omfattning medan andra kan komma att öka.

Framtidens jordbrukare oavsett inriktning och storlek kommer att kräva mer kunskaper om företagsledning och marknadsfrågor för att kunna möta en hårdnande konkurrens.

En stor del av den rådgivning som kommer att efterfrågas kommer att vara av produktionsteknisk och företagsekonomisk natur. Därutöver kommer det att också finnas ett informationsbehov om ny lagstiftning som näringarna skall anpassa sig till som en följd av en EG-anslutning. Information om ny lagstiftning och behovet av anpassningsåtgärder bör staten ha ett ansvar för.

Framtidens större jordbruksföretag kommer att ställa höga krav på rådgivningens kvalitet och på rådgivarnas kompetens. De kommer också att vara beredda att betala för rådgivningen och välja det bästa marknaden har att erbjuda.

De mindre företagen liksom deltids- och de små kombinationsföretagen kommer antagligen att vara mindre villiga än de större företagen att köpa rådgivningstjänster. Denna företagsgrupp blir därför av mindre intresse för den kommersiella rådgivningsverksamheten. Flera länsstyrelser pekar på att företagen i denna kategori har stor betydelse för utveckling och bevarande av landsbygdens näringsliv och dess kultur- och naturvärden.

Staten torde även i framtiden ha behov av att använda rådgivning som ett instrument för att underlätta för företagen inom jordbruk och trädgårdsnäring att anpassa sig till förändringar i lagstiftningen eller att utvecklas i en riktning som gör lagstiftning överflödigt. Om information och rådgivning skall utnyttjas, måste även de som inte är beredda att betala nås. Enligt länsstyrelserna i norrlandslänen och i län som omfattar skogsbygderna i Syd- och Mellansverige behövs en viss subventionering av rådgivningsinsatserna även i framtiden.

3.2.6 Samarbetsfrågor

Samarbete med andra organisationer

Länsstyrelserna uppger överlag att de har ett väl fungerande samarbete med andra myndigheter och med jordbrukets- och trädgårdsnäringens organisationer och företag i länen. På jordbruksområdet är samarbete med jordbruksnäringen vanligt inom rådgivning och utvecklings-

projekt i samband med omställningen och miljöprogrammen. Med hushållningssällskapen förekommer i flera län ett nära samarbete som i några län även innefattar ett utbyte av tjänster. Samarbete sker bl.a. om miljö-, omställnings- och landsbygdsrådgivning. Särskilt i de större jordbrukslänerna förekommer också en viss konkurrens mellan länsstyrelsernas och hushållningssällskapens rådgivning.

På trädgårdsområdet samarbetar länsstyrelserna med de odlarföreningar och marknadsorganisationer som finns i länen. En viss konkurrens förekommer med den rådgivning som näringen själv och hushållningssällskapen bedriver.

I de flesta länen finns ett sedan länge etablerat samarbete kring planering av fortbildningskurser. I detta samarbete deltar också förutom näringarnas organisationer på många håll skolorna på lantbrukets område, Länsarbetsnämnden, Skogsvårdsstyrelsen och studieförbund.

Genomgående anser länsstyrelserna att ett fördjupat samarbete behövs mellan de organisationer och myndigheter som bedriver informations- och rådgivningsverksamhet riktad till lantbruket. Det är motiverat av effektivitetsskäl i första hand. Alla organisationer har behov av att minska sina kostnader när antalet företag minskar i jordbruket och trädgårdsnäringen. Olika motiv för verksamheten i olika organisationer sätter emellertid gränser för hur långt samarbetet kan gå. Störst bedöms samsamarbetsmöjligheterna vara när det gäller fortbildning av lantbrukare och av rådgivare. Ett ökat regionalt samarbete framstår också som önskvärt för att nå ett bättre resursutnyttjande inte minst av specialistkompetens inom olika områden.

Samarbete mellan länsstyrelser

Från lantbruksnämndstiden förekommer ett omfattande samarbete mellan länen. Det kan gälla gemensamma kurser, informationsmaterial, projekt m.m. I detta sammanhang regleras ofta samarbetet genom att länen köper tjänster av varandra. Inom några områden arbetar specialister inom större verksamhetsområden än län. Det gäller i huvudsak trädgårds- och vattenfrågor.

Särskilt när det gäller specialisttjänster är ofta det enskilda länet ett för litet geografiskt arbetsområde. Vid en samordning mellan flera län är det viktigt att resurserna kan utnyttjas effektivt och rättvist. Särskilt måste beaktas risken att det län som förfogar över resursen lägger beslag på den för egen räkning. I beslutet om en ny regional stat-

lig förvaltning (prop. 1988/89:154, BoU4 och 9, rskr. 89) understryks att det är viktigt att de nya länsstyrelserna utvecklar samarbete över länsgränserna främst i syfte att utnyttja och upprätthålla specialistkompetens. Länsstyrelsernas ansvar för verksamheten i andra län kommer också till uttryck i länsstyrelseinstruktionen (1990:1510). Där sägs att länsstyrelsen i frågor som har betydelse också för angränsande län skall främja länens gemensamma intressen och bör samråda med länsstyrelsen i ett annat län i frågor som har betydelse för båda länen.

I samband med den kartläggning som utredningen genomfört uppger flertalet länsstyrelser att samarbetet med andra länsstyrelser i stort sett "ännu så länge" liksom tidigare fungerar ganska bra. En viss oro finns för att besparingskrav i första hand kommer att läggas ut så att resultatet kommer att beskära möjligheterna att samarbeta inom större geografiska arbetsfält än det egna länet. Oron kommer starkast till uttryck för möjligheterna till fortsatt distriktssamarbete inom verksamheten på trädgårdsområdet.

Köp av tjänster på lantbruksområdet förekommer men är inte särskilt vanligt i fasta organisatoriska former. Den viktigaste samarbetsformen är ett väl fungerade kontaktnät mellan olika specialister. En fortsatt gemensam utbildningsverksamhet och projektsamverkan i samband med utveckling av nya arbetsuppgifter bedöms vara en viktig förutsättning för att dessa nätverk mellan länen ska kunna utvecklas vidare. Jordbruksverket bör som sektorsmyndighet ta ett ansvar för den fortsatta kompetens- och verksamhetsutvecklingen.

Det finns också uppfattningar, som framkommit vid kartläggningen, om att samarbetsmöjligheterna mellan länen i stort sett är uttömda och att en strukturell förnyelse av hela den statliga rådgivningsapparaten genom regionalisering med större geografiska arbetsområden än län är en förutsättning för en ytterligare effektivisering. På trädgårdsområdet är redan rådgivningen regionaliserad och där är behovet av förändringar mindre.

3.3 Statens jordbruksverk

Jordbruksverkets uppgift är att verka för en positiv utveckling av jordbruks-, trädgårds- och rennärings. Det skall ske på ett sätt som tar hänsyn till kraven på en god miljö, en god hushållning med natur-

resurserna, ett gott djurskydd och en regional utjämning av sysselsättning och välfärd. Arbetsuppgifter med anknytning till rådgivning och informationsspridning är praktiskt taget helt förknippade med:

- * myndighetsutövning,
- * miljöfrågor i samband med växtnäringssläckage, bekämpningsmedelsanvändning, jordbrukslandskapet och alternativ produktion,
- * jordbrukets omställning,
- * djurmiljö och djurhälsofrågor samt
- * jordbruket i norra Sverige.

Länsstyrelser och ibland andra organisationer genomför på statens uppdrag rådgivning till jordbrukare och trädgårdsföretagare. Avsikten är att använda kunskapsutveckling som ett styrmedel mot av staten uppställda mål inom exempelvis miljöområdet eller i samband med omställning till en ny livsmedelspolitik. Det övergripande resultatansvaret för dessa rådgivningsinsatser har Jordbruksverket, som vanligen upphandlar genomförandet från länsstyrelserna eller annan lämplig organisation. Jordbruksverket bedriver inte någon direkt rådgivning till jordbrukare och trädgårdsföretagare.

För att nå avsedda resultat med de statliga rådgivningsprogram, som är förknippade med myndighetsutövning behöver länsstyrelserna och andra berörda organisationer stöd i form av olika former av utvecklingsarbete, rådgivningsmaterial och personalutveckling. Vidare behövs en målprecisering samt uppföljning och utvärdering. Det är inte heller ändamålsenligt att varje länsstyrelse tar fram utbildningspaket, broschyrer eller bygger upp specialistkompetens inom smala områden.

Huvudinriktningen på Jordbruksverkets insatser är därför att ha det övergripande lednings- och uppföljningsansvaret och att utveckla och förse länsstyrelserna och andra inkopplade organisationer med nödvändigt underlag för ett effektivt genomförande av informations- och rådgivning i anslutning till de olika av staten beställda rådgivnings- och informationsprogrammen. Det sker i nära samarbete med andra berörda myndigheter som Statens naturvårdsverk (SNV) på miljöområdet, Glesbygdsmyndigheten när det gäller norra Sverige och Lantbruksuniversitetet då anknytning till kompetens inom grundläggande eller tillämpad forskning behövs.

Jordbruksverket svarar för spridning av information om de stödverket administrerar, vilket innebär att verket når ut till praktiskt

taget alla jordbrukare. Under budgetåret 1991/92 fick exempelvis 73 000 jordbrukare vid två tillfällen direkt information i anknötning till ansökningsblanketter för arealomställning. Vid samtliga beslut om omställnings-, inkomst- och anläggningsstöd har information bifogats till jordbrukarna. Informationen har producerats av Jordbruksverket och distribuerats av verket eller länsstyrelserna beroende på vilken myndighet som har fattat beslutet.

Omfattningen av Jordbruksverkets insatser med anknötning till informations-spridning och rådgivning under 1992/93 redovisas i tabell 3.11.

Tabell 3.11

Verksamhet med anknötning till rådgivning och informations-spridning inom SJV, 1991/92

Årsverken

	Jordbruk	Trädgård	Totalt
Omställning	6		6
Miljö	23	4	27
Djurmiljö	2		2
Norra Sverige	1		1
Övrigt	2	1	3
Summa	34	5	39
Därav regionalt	20	4	24

Omställningsrådgivning

I riksdagsbeslutet om en ny livsmedelspolitik 1990 anförts att rådgivnings- och utbildningsinsatser är av grundläggande betydelse i den kommande omställningsprocessen i jordbruket. Under omställningsperioden 1990/91–1995/96 bör enligt beslutet 40 milj.kr per år anvisas för arbete med bl.a. rådgivning, information och projektverksamhet. För budgetåret 1992/93 har anslaget med hänsyn till det statsfinansiella läget minskats till 30 milj.kr. Programmet bör fullföljas (prop. 1991/92:100 bil.10, JoU12, rskr.212).

Målet för insatserna och inriktningen av Jordbruksverkets arbete är kunskapsutveckling hos jordbruksföretagarna i företagsledning, marknadsföring och marknadsfrågor samt i verksamheter som ger ny systerställning och markanvändning. Programmet har därför getts en långsiktig inriktning mot kunskapsförnyelse och företagsutveckling på landsbygden. Även insatser för högt skuldsatta företagare och insatser för kvinnor och ungdomar i jordbruket har särskilt prioriterats.

Miljö

Rådgivning ingår som en omfattande del i de miljöprogram som genomförs inom jordbruket och trädgårdsnäringen för att reducera växt-näringsläckaget, nå en minskad och säker användning av bekämpningsmedel och för att främja ekologisk produktion. Även i samband med åtgärder för landskapet och dess natur- och kulturvärden används rådgivning och kunskapsutveckling som ett viktigt medel. Sektorsansvaret för jordbrukets miljöfrågor har nu lagts fast så att det ankommer på Jordbruksverket att arbeta för att produktionen inom jordbruket och trädgårdsnäringen bedrivs med hänsyn till miljön, naturen och kulturmiljön.

För verksamhetsåret 1991/92 disponerade Jordbruksverket totalt 27 milj.kr. för miljöinriktade växtodlingsåtgärder. Övergripande mål för åtgärderna är att främja en effektiv och miljövänlig växtodling genom minskat växt-näringsläckage, minskad kemisk bekämpning och ekologisk produktion. Förutom till rådgivningsinsatser används de anvisade medlen för bl.a. försöks- och utvecklingsverksamhet, funktions-test av spridarutrustning samt för kontroll och marknadsföring av ekologiskt odlade produkter.

En betydande del av Jordbruksverkets insatser i programmet genomförs av regionalt placerad personal, som har följande inriktning och stationering:

Växtnäring	3 tjänster	Alnarp, Skara, Uppsala
Ekologiskt lantbruk	3 tjänster	Växjö, Skara, Nyköping
Växtskydd, jordbruk	13 tjänster	Alnarp, Kalmar, Linköping, Skara, Ultuna
Växtskydd, trädgård	4 tjänster	Alnarp
Ogräs	2 tjänster	Malmö, Linköping

Den regionalt stationerade personalen är placerad i områden, där verksamheten kan förväntas få störst genomslag, dvs. i regel i de områden där odlingen har störst omfattning. Den besitter en hög kompetens och skall fungera som en expertresurs för rådgivarna i regionen och i utbildnings- och kurssammanhang. Informationen från den regionalt placerade personalen riktas i huvudsak mot andra rådgivare eller tjänstemän vid t.ex. länsstyrelser, hushållningssällskap, privata rådgivare eller handeln, dvs. till dem som svarar för rådgivningen till företagarna. Den regionalt placerade personalen utgör en samordnan-

de resurs för olika aktiviteter och intressenter inom regionen. Kontakter direkt med enskilda företagare är normalt begränsade utom för alternativodlingskonsulenterna, som i huvudsak arbetar som rådgivare i resp. region.

Djurmiljö

Jordbruksverkets rådgivningsinsatser inom djurmiljöområdet är i första hand förknippade med den nya djurskyddslagstiftning som successivt innebär krav på förändringar i animalieproduktionen och dess byggnader under hela 1990-talet. I propositionen med förslag till ny djurskyddslag poängterades betydelsen av att använda rådgivning vid anpassningen av animalieproduktionen till de nya djurskyddskraven. Under år 1992 har vid Jordbruksverket tillsatts en tjänst för utveckling av rådgivningen i ekologisk produktion på animalieområdet.

Norra Sverige

I åtgärdsprogrammet för jordbruket i norra Sverige har utvecklings- och rådgivningsinsatser varit en viktig del. Arbetet på Lantbruksstyrelsen/Jordbruksverket har bestått av projektledning vid framtagning av utbildningsmaterial och projekt som syftar till systematisering av kunskaper i för norra Sverige nya verksamheter. Jordbruksverket publicerar fortlöpande de underlag för rådgivning och utbildning som kommer fram genom dessa projekt i serien "Landsbygdsutveckling – information" som ges ut i en gratisupplaga av 4 000 exemplar och som har utkommit med ca 10 nummer per år.

Finansiering

Huvuddelen av Jordbruksverkets verksamhet på rådgivnings- och informationsområdet finansieras av de särskilda anslag som anvisats av statsmakterna för resp. program. De medel verket disponerar för rådgivningsändamål används för att finansiera den regionalt placerade personalen och för att upphandla rådgivningstjänster av länsstyrelserna och andra organisationer. Kostnaderna för den verksamhet Jordbruksverket bedrev i egen regi centralt och regionalt under budgetåret 1991/92 uppgick till ca 18 milj.kr.

3.4 Forskningsinformation

Sveriges lantbruksuniversitet är ett sektorsuniversitet, vars verksamhet inom forskning och utbildning i huvudsak rör de areella näringarna. Universitetet bedriver en omfattande verksamhet som finansieras på annat sätt än genom statliga anslag. Detta tar sig uttryck bl.a. i en stor andel projektbunden forskning som finansieras av både staten och näringslivet.

För att förmedla den kunskap och de resultat som kommer fram inom Lantbruksuniversitetet finns en särskild avdelning, SLU Info, vars uppgift är att informera om forskningsresultat. Det sker inom Lantbruksuniversitetets ansvarsområden; skogs-, jord-, trädgårds-, och vattenbruk, veterinärmedicin samt landskapsplanering. Med forskningsinformation avses all information baserad på vetenskapliga resultat, som ges till andra än forskare inom det egna forskningsområdet.

Informationsverksamheten vid Lantbruksuniversitetet har traditionellt i första hand vänt sig till lärare, rådgivare, och yrkesutövare inom jord-, trädgårds- och skogsbrukets område. Den slutliga mottagaren är näringslivet som efterfrågar en allt mer specialiserad, kvalificerad och varierad forskningsinformation. I ökad utsträckning riktas forskningsinformation till nya grupper i samhället. Det gäller främst kommuner, myndigheter och organisationer samt massmedia och allmänhet.

Vid SLU Info finns ett 60-tal anställda som arbetar med olika former av forskningsinformation. De är organiserade i avdelningarna jordbruk, skog, arbetsgruppen lantbruk och samhälle (ALA) samt sekretariatet för den yttre miljön (MOVIUM). Avdelningen för jordbruk inkl. trädgård, är störst och omfattar drygt halva verksamheten. Under de senaste åren har avdelningen minskat i volym genom nedskärning av resurser och omprioriteringar.

Huvuddelen av forskningsinformatörerna/statskonsulenterna arbetar med frågor utifrån ett tvärvetenskapligt perspektiv. Endast ett fåtal statskonsulenter arbetar numera inom ett begränsat område med mer eller mindre produktionsinriktade frågor. Inom jordbruksområdet bedrivs tvärvetenskapliga projekt inom bl.a. miljö, livsmedel, naturresursfrågor, recirkulation, bioenergi, landskapsvård, integrerad trädgårdsodling och ekologiskt lantbruk.

Ett viktigt medium för forskningsinformation är olika publikationer, som ges ut av SLU Info eller av de olika institutionerna i nära

samarbete med SLU Info. Exempel på publikationer är FAKTA, Aktuellt från lantbruksuniversitetet, speciella skrifter, växtskyddsnotiser, växtskyddsbrev samt alternativodlingsbrev.

Inom ramen för SLU Info bedrivs en omfattande fort- och vidareutbildning samt konferensverksamhet. Målgrupperna är i första hand personal vid myndigheter, organisationer, företag och skolor med anknytning till lantbruksuniversitetets kompetensområde.

Under de senaste åren har arbetet med tvärvetenskapliga informationsprojekt utvecklats i nära samarbete med enskilda forskare, forskargrupper och avnämare. Genom i första hand ALA-gruppen initieras utvecklingsprojekt och nätverk inom nya områden.

Utredningen har kartlagt SLU Info:s verksamhet med inriktning på jordbruk och trädgård under verksamhetsåret 1991/92. Det har skett genom en enkät till berörda avdelningar och sektioner.

Genom publikationer och artiklar i facktidskrifter når statskonsulenterna de flesta av landets jordbrukare och trädgårdsföretagare med sin information. Antalet jordbrukare och trädgårdsföretagare som SLU Info årligen (1991/92) kommer i kontakt med genom enskild rådgivning, kurser och konferenser var följande:

Enskild rådgivning	1 100
Längre kurser	1 000
Endagarskurser	4 500

Den viktigaste målgruppen för verksamheten är vidareinformatörer såsom rådgivare, lärare och tjänstemän vid myndigheter och organisationer. Omfattningen av kontakterna med den delen av målgruppen var:

	Antal	Deltagardagar
Kurser	72	4 600
Konferenser	19	6 100

Av SLU Infos hela personal arbetade under 1991/92 totalt 39 resp. 8 personer med rådgivningsfrågor inom jordbruk och trädgård. I årsverken uppgick insatserna till 19 årsverken på jordbruksområdet och 5 på trädgårdsområdet. Till cirka två tredjedelar består verksamheten av utveckling av rådgivnings- och utbildningsmaterial.

Tabell 3.12

Rådgivning och utveckling av rådgivning inom SLU Info, 1991/92

Antal årsverken

Inriktning	Jordbruk	Trädgård
Omställning	2	
Miljö	10	
Djurmiljö	1	
Norra Sverige	1	
Övrig verksamhet	5	5
Summa	19	5
Därav utveckling	15	1

Verksamheten på jordbruks- och trädgårdsområdet finansieras till ca 60 % genom Lantbruksuniversitetets ordinarie anslag och resten genom uppdrag, projekt, fortbildning och försäljning av publikationer.

Lantbruksuniversitetets institutioner och försöksavdelningar bedriver forskningsinformation i anslutning till forsknings- och försöksverksamheten. Enskilda forskare med inriktning på tillämplad forskning, försöksverksamhet och olika typer av uppdragsforskning har också kontakter med olika organisationers rådgivnings- och utvecklingsverksamhet.

3.5 Rådgivning förknippad med myndighetsutövning

Inom jordbruket och trädgårdsnäringen pågår för närvarande en omställning av produktionen till en mera miljövänlig teknik. På jordbruksområdet gäller det både växtodlingen och djurhållningen. Samtidigt sker en anpassning av företagsledning och produktion till en förändrad marknads- och konkurrenssituation. Förändringstrycket är således starkt och omfattande strukturförändringar kan förutses inom både trädgårdsnäringen och jordbruket.

Statens styrning av miljöanpassningen skulle ha kunnat ske genom en strikt lagstiftning och -tillämpning och med en omfattande kontrollapparat. Produktionsanpassningen skulle kunna ske genom att priset tillåtit spela en större roll.

Staten har i stället valt en annan och mjukare linje, som innebär att informationsverksamhet och rådgivning har fått stor betydelse inom ramen för skärpt lagstiftning på miljöområdet och klart angivna mål för produktionsanpassningen.

Den kartläggning som utredningen genomfört visar att huvuddelen av de resurser som Jordbruksverket och länsstyrelserna utnyttjar för information och rådgivning används för verksamhet förknippad med myndighetsutövning och de särskilda mål staten satt upp för omställningsprocessen. I utredningsuppdraget ingår också att utvärdera den rådgivning som hittills varit förknippad med myndighetsutövande verksamhet. Det har inte varit möjligt att genomföra någon särskild utvärderingsstudie under den tid utredningen arbetat. I stället har utredningen på olika sätt tagit del av erfarenheter från de pågående programmen.

En genomgående erfarenhet är att information och kunskapsöverföring förknippad med myndighetsutövning eller av staten särskilt uppställda mål endast kan utnyttjas då den möter ett gensvar hos målgruppen. De företag eller grupper av människor som rådgivningen riktas till måste själva uppleva att de har behov av den information eller kunskapsförmedling som staten erbjuder. De informations- och rådgivningsprogram som genomförts eller fortfarande pågår har mött ett positivt gensvar inom jordbruket och trädgårdsnäringen. Det förändringstryck som kraven på omställning lett till har nämligen väckt ett starkt intresse för information och fortbildning bland stora grupper av dem som är verksamma i jordbruket och trädgårdsnäringen.

Från näringarnas intresseorganisationer har också inställningen till de statliga programmen varit övervägande positiva. Rådgivning och information förmedlad av kompetenta rådgivare och som leder till god måluppfyllelse är bättre än "en stelbent och byråkratisk myndighetsutövning med åtföljande kontrollapparat". Näringarnas utövare och organisationer föredrar med andra ord en statlig myndighetsinformation- och rådgivning som så långt möjligt inte behöver vara förknippad med myndighetsutövning.

Rådgivning som styrmedel i miljöarbetet

Den modell som staten tillämpat sedan mitten av 1980-talet för att underlätta att miljöproblem inom jordbruket och trädgårdsnäringen skall kunna lösas, har inneburit en kombination av utvecklingsarbete, information och rådgivning, ekonomiska styrmedel och föreskrifter. Först har genom utredningsuppdrag biologiska och tekniska möjligheter att lösa problemen analyserats. Därpå har föreslagits lämpliga utvecklings- och rådgivningsinsatser i kombination med ekonomiskt

stöd och i vissa delar nödvändiga ändringar av föreskrifter. Ett exempel är det s.k. halveringsprogrammet för bekämpningsmedel. Under en femårsperiod halverades användningen enligt de uppställda målen med ett minimum av föreskrifter och utan negativa effekter för produktionen. En fortsättning av programmet pågår efter samma huvudprinciper som tidigare med målet ytterligare en halvering under ca 5 år. I de utredningar och utvärderingar som låg till grund för riksdagens ställningstagande om en fortsättning prövades dock även andra alternativ enligt en mera renodlad lagstiftningsmodell.

Motsvarande åtgärder tillämpas inom växtnäingsområdet för att komma till rätta med läckaget av växtnäring från jordbruksmarken. I detta program ingår bl.a. föreskrifter om djurtäthet och tidpunkt för gödselspridning, bidrag för utbyggnad av stallgödsellager, enskild miljöanpassad rådgivning, kurser och massrådgivning samt stöd till utvecklingsverksamhet och tillämpad forskning.

I utredningens kartläggning ingick en fråga till länsstyrelserna att ange tre exempel på myndighetsutövning som kan genomföras effektivare genom att den är förknippad med information och rådgivning. Samtliga länsstyrelser har redovisat ett eller flera exempel från miljöområdet. Av den samstämmigheten kan en slutsats dras. Rådgivningsinsatserna för att uppnå statens miljömål för jordbruks- och trädgårdsnäringen upplevs vara effektiva av de myndigheter som har ansvaret för det praktiska genomförandet.

Åtgärdsprogrammet för jordbruket i norra Sverige

Åtgärdsprogrammet infördes 1987 som ett treårigt program. Riksdagen beslutade om en tvåårig förlängning 1990 mot bakgrund av de goda resultaten. Totalt har medelsanvändningen uppgått till 345 milj. kr. Syftet har varit att förbättra förutsättningarna för det norrländska jordbruket, främst genom tillkomst och utveckling av nya verksamheter med anknytning till jordbruksföretagen. Åtgärdena har varit inriktade på utvecklingsprojekt, utbildning och rådgivning, forskning och försök samt investeringsbidrag till enskilda företag.

De utvärderingar som genomförts, bl.a. i samband med en översyn av stödet till jordbruket i norra Sverige (Ds 1991:80), visar att åtgärdsprogrammet har mottagits positivt i de sju länen i norra Sverige och att uppnådda resultat varit goda. Effekter på sysselsättningen har

åstadkommit till en förhållandevis låg kostnad men hur långvariga effekterna blir går ännu inte att utvärdera.

Rådgivningen har i genomsnitt omfattat verksamhet för ca 10 milj. kr. per år. Den har varit nära anknuten till utvecklings- och tillämpade forskningsprojekt, för vilka i genomsnitt avsatts ca 20 milj.kr per år. Rådgivning till de företag som fått ekonomiskt stöd eller deltagit i utvecklingsprojekten har prioriterats. Hur stor andel i de samlade effekterna av programmet som kan hänföras till just rådgivningsdelen har inte varit möjligt att avgöra. De olika åtgärderna måste ses i ett sammanhang. Lantbruksstyrelsen (LBS) lät 1990 Lantbruksuniversitetets avdelning för informationslära analysera och värdera den rådgivning som bedrevs inom åtgärdsprogrammet (Lantbruksstyrelsen, Landsbygdsutveckling rapport 1990:4). Helhetssyn på landsbygden och flexibel organisation av rådgivningen framhölls bl.a. som viktiga förutsättningar för en bra rådgivning.

Riksdagen har med hänvisning till de goda resultat som åtgärdsprogrammet åstadkommit uttalat, att det är viktigt att stöd även framledes kan avsättas för den typen av verksamhet. Finansieringen sker nu genom länsstyrelsernas anslag för regionala utvecklingsinsatser.

Länsstyrelserna i de berörda länen har redovisat goda erfarenheter från de rådgivningsinsatser som varit förknippade med åtgärdsprogrammet. De pekar särskilt på att rådgivning och information behövs, när nya former för stöd införs. Exempel är projektstöd för småskalig livsmedelsförädling, särskilda insatser för kvinnor och ungdomar och vid investeringsstöd för nya verksamheter.

Omställningsrådgivning

Information, rådgivning, utbildning och andra utvecklingsinsatser för att underlätta anpassningen av jordbruket till den nya livsmedelspolitiken har pågått sedan hösten 1990. Jordbruksverket har ansvaret för utveckling och uppföljning av verksamheten. Programmet pågår till år 1996 och någon utvärdering har ännu inte genomförts.

En omfattande information har lämnats om de nya förutsättningar, regler och stödformer som övergången till en ny livsmedelspolitik medförde. Därefter påbörjades en rad olika utvecklingsprojekt under år 1991. Syftet var att utveckla underlag för utbildning och rådgivning med inriktning på de nya förutsättningarna för resursanvändning, företagsledning och produktion. Hög prioritet fick fortbildnings-

kurser med en omfattning av 40–100 timmar. Dessa kurser marknadsförs under det gemensamma namnet "Företagsutveckling på landsbygden". I de utbildningar som hittills genomförts under två år har drygt 7 000 jordbrukare deltagit. Kurser i företagsledning och marknadsföring har haft störst omfattning. Andra kurser som genomförts är inom området landskapsvård-köttproduktion, omställning av mjölkproduktionen och turismutbildning för landsbygdsföretagare. Utbildningar i småskalig livsmedelsförädling, landskapsvård, affärsjuridik, företagsledning i jordbruket och produktion av bioenergi är exempel på nya fortbildningskurser som inom kort kommer att påbörjas.

Det är för tidigt att dra några slutsatser om programmets effekter. Det långsiktigt inriktade utvecklingsarbete som bedrivits bl.a. på utbildningsområdet bör kunna utnyttjas i fortbildningsverksamhet inom jordbruksnäringen under flera år framåt. Erfarenheterna från de utbildningar som hittills genomförts är, att när väl jordbrukarna bestämmer sig för att delta i en längre fortbildningskurs har de utbyte av och är nöjda med utbildningen.

Det utvecklingsarbete som bedrivs i samband med omställningsrådgivningen har inneburit ett ökat samarbete mellan Jordbruksverket, SLU Info och jordbruksnäringens olika organisationer.

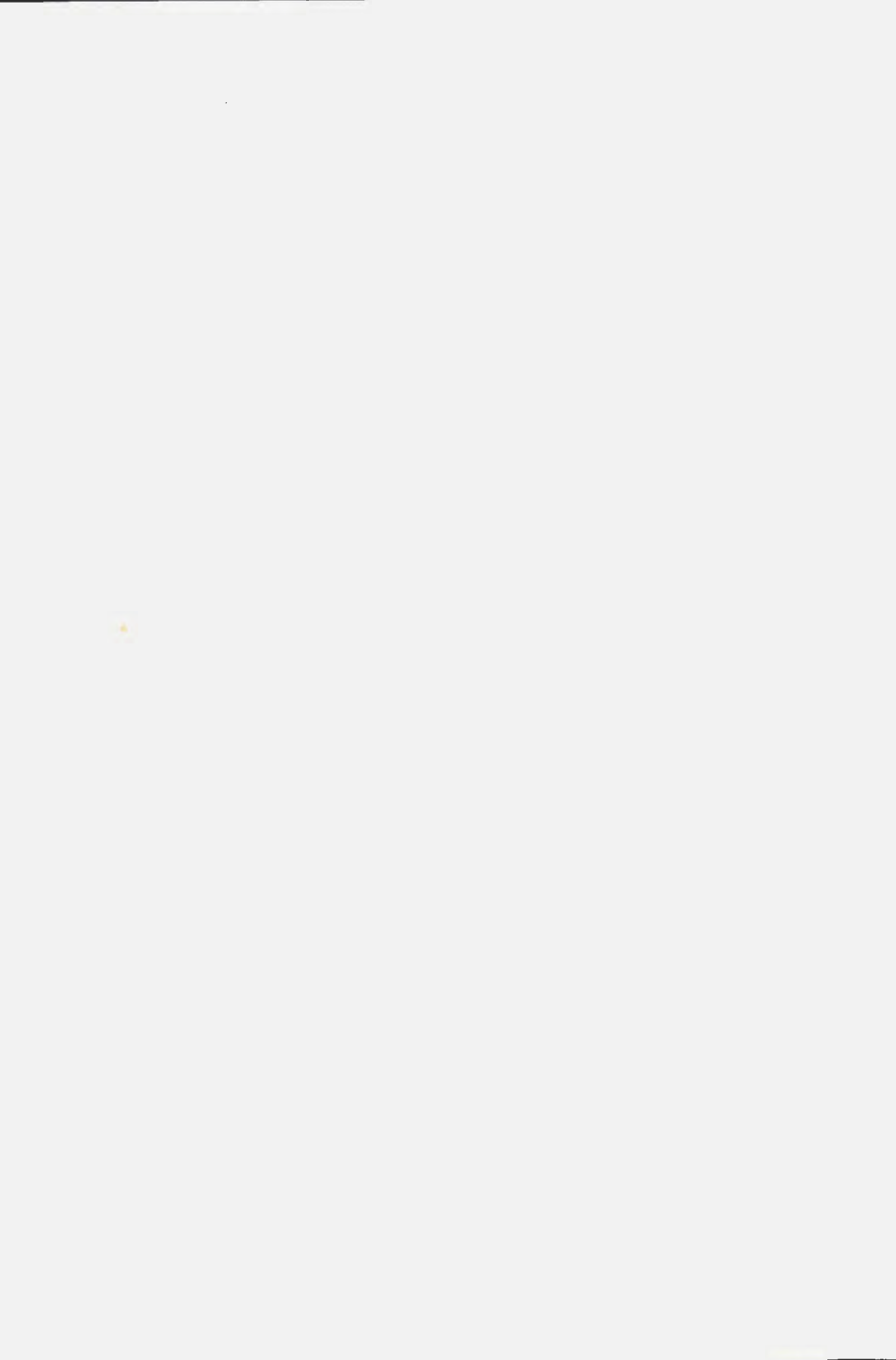
Avslutande synpunkter

En gemensam erfarenhet från de tre förut beskrivna större programmen är att det behöver läggas ned betydande arbete med utveckling av metoder, förtydligande av mål, fortbildning av personal och uppföljning av resultat för att rådgivning i kombination med myndighetsutövning skall bli effektiv. En fördel med särskilda anslag är att det är lättare för den ansvariga centrala myndigheten att åstadkomma ett enhetligt genomförande av programmen i hela landet och att ta initiativ till nödvändigt utvecklingsarbete. Sektorsmålen kan slå igenom i resursprioriteringarna. En nackdel blir å andra sidan att länsstyrelserna får mindre möjlighet att prioritera användningen av personalresurserna efter de behov som framstår som mest angelägen i länet.

En annan viktig erfarenhet är att det behövs ett nära samarbete mellan myndigheterna och näringslivets organisationer för att en informations- och kunskapsutvecklande metod för myndighetsverksamhet skall kunna fungera. Nära kontakter och samarbete med i första hand den tillämpade forskningen inom berörda kunskapsområden är också

ofta en nödvändig förutsättning. En annan erfarenhet är att det krävs regionalt och lokalt anpassade lösningar.

Sammanfattningsvis har erfarenheterna av de under de senaste åren tillämpade metoderna för att utnyttja rådgivning, information och utbildning i kombination med myndighetsutövning varit i huvudsak positiva. Sådana metoder bör kunna tillämpas även i fortsättningen då staten har behov av att påverka utvecklingen inom jordbruks- och trädgårdsnäringen.

4 Näringslivets egen rådgivningsverksamhet

4.1 Inledning

I utredningens uppdrag ingår att göra en genomgång av omfattning och inriktning på den privata och kooperativa rådgivning som i dag erbjuds jordbruket och trädgårdsnäringen. Utredningen har kartlagt rådgivningens nuvarande omfattning genom en enkät till jordbruks- och trädgårdsnäringens organisationer. En arbetsgrupp inom Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien genomförde år 1989 en motsvarande kartläggning som även omfattade privata organisationer och företag. Båda dessa underlag har använts i den följande beskrivningen och analysen. De redovisade uppgifterna bygger på de uppgifter och bedömningar som lämnats i enkätsvaren.

Såväl näringsutövarnas egna organisationer som sammanslutningar och företag inom livsmedelsindustrin bedriver en omfattande rådgivningsverksamhet. Den rådgivning som på jordbrukets och trädgårdsnäringens område bedrivs av näringslivets egna organisationer och företag, är utformad för att vara till nytta för den egna sammanslutningen och dess medlemmar. Den verkar som ett led i organisationernas och företagens allmänna verksamhet – produktion, marknadsföring, medlemsvård etc.

De organisationer och företag som bedriver rådgivning till jordbruket och trädgårdsnäringen delas upp i två grupper. I den första ingår de organisationer som bedriver rådgivning som fristående tjänsteproduktion eller i anslutning till annan produktion av tjänster. I denna grupp ingår hushållningssällskap, husdjursföreningar, bokföringsbyråer, banker och konsultföretag. Till den andra gruppen har förts de branschföretag som bedriver rådgivning i anslutning till köp och förädling av produkter eller försäljning av förmödenheter till jordbruket och trädgårdsnäringen.

4.2 Rådgivning anknuten till tjänsteproduktion

4.2.1 Hushållningssällskapen

Ett ökat intresse för jordbruksnäringen under slutet av 1700-talet och början av 1800-talet tog sig bl.a. uttryck i att särskilda länsorgan för jordbrukets förkovran, hushållningssällskap, bildades. Under perioden 1915–1967 utgick direkta statsanslag till sällskapen, som först år 1923 blev helt öppna medlemsorganisationer. Under första delen av 1900-talet kom verksamheten att spänna över ett brett register inom jordbruk, trädgårdsnäring, skogsbruk och fiske. Hushållningssällskapen fick då också i allt högre grad uppgifter med att verkställa de statliga insatserna till jordbrukets främjande. Efterhand avknoppades verksamheter till andra jordbrukets organisationer och till den statliga förvaltningen.

Då lantbruksnämnderna inrättades år 1948 överfördes till dessa förmedlingen av statligt ekonomiskt stöd och projekteringsverksamhet. Sällskapens verksamhet inom rådgivningsområdet fick däremot en ökad omfattning. Vid en omorganisation av den statliga förvaltningen på jordbruksområdet år 1967 överfördes även den av staten finansierade rådgivningen till lantbruksnämnderna. Hushållningssällskapen tilldelades en roll som kontaktorgan mellan de nya lantbruksnämnderna och näringsutövarna.

Under de senaste 25 åren har hushållningssällskapen bedrivit verksamheten med hjälp av egna resurser och viss uppdragsverksamhet från i första hand kommuner och landsting. Huvuddelen av verksamheten finansieras på uppdragsbasis inom rådgivning och projektering. I ett 15-tal län genomför hushållningssällskapen på uppdrag av Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) riks försök på växtodlingsområdet. Dessutom genomförs egna länsförsök i syfte att belysa lokala och regionala växtodlingsproblem. De flesta hushållningssällskapen är stora fastighetsförvaltare. Ett 40-tal försöksgårdar drivs i egen regi. Verksamhetens omfattning och inriktning varierar mellan olika län. Hushållningssällskapen har ett regionalt samarbete med samma geografiska gränser som Lantbruksuniversitetets försöksdistrikt. Inom dessa områden sker ett samarbete om bl.a. tjänsteutbud och utvecklingsprojekt. Rådgivningsverksamhetens omfattning på jordbruksområdet beskrivs i tabell 4.1.

Tabell 4.1

Hushållningssällskapens rådgivning till jordbruket, 1991/92

Antal årsverken

Inriktning	Syd- och Mellansverige	Norra Sverige	Totalt
Företagsledning	5	2	7
Företagsekonomi	8	2	10
Växtodling	51	10	61
Utfodring, djurmiljö	3	1	4
Byggnadsprojektering	9	5	14
Landsbygdsutveckling	10	16	26
Alternativ produktion	4	2	6
Annan rådgivning	9	3	12
Summa årsverken	99	41	140

Under de senaste 15 åren har framför allt hushållningssällskapen i jordbrukslänen utvecklats och byggt ut uppdragsrådgivning med produktionsteknisk och ekonomisk inriktning på växtodlingsområdet. En annan utvecklingsväg har varit landsbygdsutveckling med regionalpolitisk inriktning i främst norra Sverige, de sju nordligaste länen, och med inriktning på ny resursanvändning inom jordbruket i framför allt Syd- och Mellansverige. Ca 60 % av verksamheten finansieras genom direktdebitering av företagen. Högst är andelen för växtodlingsrådgivning, knappt 80 %, och rådgivning i anslutning till byggnadsprojektering, drygt 90 %. Rådgivningen i landsbygdsutveckling är till mindre än 10 % avgiftsfinansierad.

Hushållningssällskapen bedriver också rådgivning till trädgårdsföretag. Omfattningen framgår av tabell 4.2.

Tabell 4. 2

Hushållningssällskapens rådgivning till trädgårdsföretag, 1991/92

Antal årsverken

Inriktning	Syd- och Mellansverige	Norra Sverige	Totalt
Marknad, ekonomi	3,0	1,0	4,0
Frilandsodling	2,4	3,0	5,4
Odling under glas	0,2		0,2
Alternativ produktion	0,9	0,5	1,4
Övrigt	1,6	0,5	2,1
Summa årsverken	8,1	5,0	13,1

Rådgivningen till trädgårdsföretag finansieras främst genom direktdebitering av företagen eller på uppdrag av odlarföreningarna. Av hushållningssällskapens hela rådgivning till jordbruket och trädgårdsnäringen finansieras en fjärdedel genom allmänna medel eller av andra organisationer med följande fördelning:

Staten	9 årsverken
Kommuner	14 årsverken
Landsting	10 årsverken
Andra organisationer	5 årsverken
Totalt	38 årsverken
Varav i norra Sverige	23 årsverken

I samtliga hushållningssällskap beräknas sammanlagt ca 200 konsulenter vara engagerade i rådgivningsfrågor, varav tre arbetar i det centrala förbundet.

Av tabell 4.3 framgår att tyngdpunkten i sällskapens rådgivningsverksamhet ligger i enskild rådgivning. Även kursverksamhet och studieresor har en betydande omfattning. Genom tidskrifter når hushållningssällskapen ut till sina medlemmar. Under det senaste året utgavs 130 nummer av de olika sällskapens medlemstidskrifter. Av i genomsnitt ca 35 sidor per nummer har ca 19 sidor haft rådgivningsinnehåll.

Tabell 4.3

Jordbruks- och trädgårdsföretagare som utnyttjade hushållningssällskapens rådgivning, 1991/92

Antal	Jordbruk	Trädgård
Enskild rådgivning	7 600	800
Kurser minst två dagar	1 200	300
Korta kurser m.m.	1 300	1 250
Studieresor	2 200	250
Tidskrifter m.m.	90 200	2 450

Omfattningen av hushållningssällskapens rådgivning har under de senaste åren ökat vad gäller ekonomi och företagsledning på både trädgårds- och jordbruksområdet. En liten ökning har skett av efterfrågan på rådgivning i anslutning till byggnadsprojektering, landsbygdsutveckling, alternativodling och djurmiljö. Efterfrågan på växtodlings-

rådgivning, den verksamhet som har störst omfattning, har varit oförändrad. Under de närmast kommande fem åren bedöms förändringar i efterfrågan följa samma trend som under de senaste åren, dvs. en växande efterfrågan på tjänster kring företagsledning och en oförändrad eller svagt ökad efterfrågan på produktionsteknisk rådgivning och landsbygdsrådgivning.

Hushållningssällskapen har ett väl utvecklat samarbete med andra organisationer inom lantbruksområdet. Ett utökat samarbete med lantbruksskolorna har inletts.

4.2.2 Svensk Husdjurskötsel

I Svensk Husdjurskötsel (SHS) ingår 11 husdjursföreningar, 2 tjurcentraler och 6 avelsföreningar. Husdjursorganisationens huvuduppgift är att utveckla den svenska husdjursstammens produktionsförmåga och genom utbildning, information och rådgivning öka effektiviteten i djurskötseln. Det totala antalet anställda är ca 700 varav ett 80-tal centralt. Av dessa arbetar med rådgivningsuppgifter centralt ett 25-tal och i fält ca 400 personer. Fältverksamheten bedrivs från ett 70-tal fältstationer.

I samband med service förknippad med semin- och kokontrollverksamheten genomför husdjursföreningarna under ett år närmare 900 000 gårdsbesök. Enligt organisationens egen beräkning innehåller dessa besök i genomsnitt ca 10 minuter informations- och rådgivningsmoment. Husdjurteknikerna har alltmer blivit en kombination av tekniker och rådgivare. Det har kunnat ske genom utbildning och stöd från de specialiserade rådgivarna inom organisationen.

Husdjursföreningarnas kvalificerade rådgivare, utfodringsexperter, husdjurskonsulenter och djurhälsoveterinärer, utför också mera kvalificerad konsultverksamhet. Den omfattar frågor som rör företagets ekonomi, enskilda produktionsgrenars ekonomi samt produktionstekniska frågor med anknytning till vallodling, foderplanering, utfodring, avel och djurhälsa. En samverkan sker mellan de olika specialisterna. Organisationen har tidigt prioriterat utveckling av ADB-stöd för rådgivningsverksamheten.

Verksamhetens omfattning och inriktning redovisas i tabell 4.4.

Tabell 4.4

Husdjursföreningarnas rådgivningsverksamhet, 1991

Antal årsverken

Inriktning	Centralt	Syd- och Mellan-sverige	Norra Sverige	Totalt
<i>Kvalificerad rådgivning</i>				
Ekonomi, marknad	3	5	0	8
Vallfrågor	1			1
Utfodring	6	2	3	11
Djurhälsa	5	11	2	18
Djurmiljö	2			2
Avel	7	1		8
<i>Vid semin och kontroll</i>		76	19	95
Summa årsverken	24	95	24	143

Av den redovisade verksamheten bestod cirka tre fjärdedelar av rådgivning i samband med fältverksamheten inom semin och kontroll, medan resten utgjordes av mer kvalificerade rådgivningsinsatser med tyngdpunkt i djurhälsofrågor.

Följande antal jordbrukare omfattades under 1991 år av husdjursföreningarnas tjänster:

Enskild rådgivning	ca 15 000
Kurser, minst två dagar	ca 1 500
Korta kurser m.m.	ca 6 500
Tidskrifterna Husdjur och Nötkött	ca 35 000

Tidskrifterna Husdjur och Nötkött utkommer med 12 resp. 4 nummer per år med i genomsnitt ca 35 resp. ca 22 sidor rådgivningsinnehåll.

SHS bedömning är att rådgivningsverksamheten volymmässigt kommer att öka i liten omfattning under de kommande åren med undantag för marknadsfrågor och marknadsinformation som väntas komma att öka starkt. Däremot kommer en omprioritering att ske mot en mer kvalificerad rådgivning.

I detta sammanhang bör erinras om att Sveriges Slakteriförbund är huvudman för hälsokontrollen av svin, får och köttproducerande nötkreatur samt för hälsokontroll avseende Aujeszky's sjukdom. Inom slakteriförbundet är motsvarande ca 40 årsarbetskrafter, varav ca 29 veterinära, sysselsatta med hälsokontrollen. Dessutom är ca 185 distriktsveterinärer engagerade i Slakteriförbundets hälsokontroll.

4.2.3 LRF Konsult

I redovisningsföretaget LRF Konsult arbetar drygt 2 000 ekonomer, jurister och andra specialister med redovisningsservice för småföretagare. Företaget har 140 lokalkontor. Bland kunderna finns ca 60 000 lantbrukare och skogsägare.

Rådgivningsverksamheten består till stor del av individuell rådgivning kopplad till rena bokförings- och deklarationsuppdrag. Därutöver erbjuds en företagsekonomisk och skattejuridisk specialistrådgivning. Omfattningen av rådgivningsinriktad verksamhet mätt i arbetstid har från LRF Konsult redovisats enligt följande för 1991/92:

Företagsledning, ekonomi, marknadsfrågor	
– Jordbruksföretag	135 årsverken
– Trädgårdsföretag	2 årsverken
Skatterådgivning	135 årsverken
Skogsekonomisk rådgivning	30 årsverken
Juridisk rådgivning	30 årsverken
Summa	332 årsverken

Antal lantbrukare som nåtts av företagets informations- och rådgivningsverksamhet har uppgått till:

Enskild rådgivning vid löpande kunduppdrag	45 000
Annan enskild rådgivning	15 000
Kurser två dagar eller längre	750
Ekonomi- och skattedagar, andra korta kurser	20 000

Företagets information når genom tidskrifter, nyhetsbrev och andra publikationer de flesta aktiva lantbrukare. Nyhetsbrevet "Ekonominytt" ges ut fyra gånger per år med en upplaga av 35 000 exemplar och "Ekonomifakta för skogsägare" en gång per år i en upplaga på ca 10 000 exemplar. Deklarationshandboken har en upplaga på 30 000.

Juridik- och skatterådgivningen har ökat starkt under de senaste åren, vilket har samband med skattereformen. Annan rådgivning har haft oförändrad omfattning. Under den kommande femårsperioden bedömer LRF Konsult att det kommer att bli en stor ökning av efterfrågan på rådgivning om företagsledning, marknadsfrågor och landsbygdsutveckling.

4.2.4 Lantbrukarnas Riksförbund

Lantbrukarnas Riksförbund (LRF) utvecklar och bedriver rådgivningsverksamhet inom området företagsutveckling/företagsledning samt med anknytning till arrende- och försäkringsfrågor. Totalt arbetar inom organisationen drygt 25 personer med dessa frågor, varav 5 centralt. Verksamhetens omfattning var under år 1991 följande (årsverken):

Företagsledning och företagsutveckling	6
Arrendefrågor	6
Försäkringsfrågor	10
Summa	22

Inom området företagsutveckling bedrivs ett centralt utvecklingsarbete kring nya verksamheter i jordbruksföretagen samt för utbildningar och studiecirkelverksamhet i företagsledningsfrågor.

LRF:s juridiska byrå har ca 40 anställda. Byrån säljer juridiska tjänster till medlemmarna i huvudsak inom områden som rör lantbrukarnas yrkesutövning.

Genom organisationens tidningar och tidskrifter sprids också rådgivningsinformation. Tidskriften *Lantmannen* utkommer med 20 nummer per år till ca 15 000 prenumeranter. I genomsnitt har ca 30 sidor per nummer rådgivningsinnehåll.

LRF bedömer att omfattningen av informations- och rådgivningsverksamhet med anknytning till företagsledning/-utveckling, marknadsfrågor, juridik, skatter och landsbygdsutveckling kommer att öka starkt under de kommande fem åren.

4.2.5 Trädgårdsutveckling AB

Trädgårdsutveckling AB är ett konsultföretag som ägs av Trädgårdsnäringsens Riksförbund som erbjuder rådgivningstjänster till företag inom näringen. Stationeringsort är Alnarp och det huvudsakliga verksamhetsområdet södra Sverige. Verksamheten nådde under verksamhetsåret 1991/92 följande målgrupp (antal företag)

Enskild rådgivning	150
Korta kurser	500
Studieresor	100

Dessutom framställs informationsmaterial för grupper med olika specialisering, s.k. kulturgrupper.

Verksamheten omfattade under året 1991/92 sammanlagt 9,5 årsarbetsinsatser, som fördelades mellan företagsledning och ekonomi 3,5, odling under glas 2,5, frilandsodling 1,3 samt marknadsfrågor, data och annan service 2,2 årsverken. Verksamheten finansierades till tre fjärdedelar genom direktdebitering av kunderna. Visst projektarbete har utförts på uppdrag av Lantbruksuniversitetet eller med finansiering genom handelsgödselavgiftsmedel. En utökning av verksamheten förutses under den kommande femårsperioden.

Genom tidskriften Viola sker en informationsspridning till de flesta trädgårdsföretagen. Tidskriften har 5 000 prenumeranter och utkommer med 26 nummer per år, som i genomsnitt innehåller ca 8–10 sidor information av rådgivningskaraktär.

4.2.6 Banker

De banker som svarar för stora delar av kreditgivningen till jordbruket erbjuder sina kunder ekonomisk rådgivning inom bl.a. företagsekonomi, finansiering, företagsanalys och i samband med köp, försäljning eller överlåtelse av företag och fastigheter.

Föreningsbanken når årligen genom enskild rådgivning 25–30 000 jordbruksföretagare och 1 000–1 500 trädgårdsföretagare. I korta kurser och andra gruppaktiviteter deltar ca 20 000 medlemmar och kunder. Totalt arbetar ca 320 personer med rådgivningsfrågor med anknytning till jordbruks- och trädgårdsföretagens ekonomi. Mätt i årsverken bedömer Föreningsbanken rådgivningsverksamhetens omfattning och fördelning vara följande (antal årsverken):

Företagsekonomi	80
Juridik, skattefrågor	30
Summa	110

Rådgivning om juridik- och skattefrågor debiteras kunderna. Omfattningen på föreningsbankernas rådgivning har varit oförändrad under de senaste åren. Någon förändring i den totala omfattningen under de närmast kommande åren förutses inte heller. Däremot kommer antagligen intensiteten och omfattningen av rådgivningen per kund att öka samtidigt som antalet kunder minskar till följd av att antalet lantbru-

kare minskar. Kraven på kvalitet i rådgivningen kommer också att öka, vilket kräver utbildningsinsatser för rådgivarna.

Sparbankerna har ca 200 anställda med rådgivningsuppgifter inom jord- och skogsbrukssektorn. De beräknas utföra ca 20 årsverken rådgivning .

4.2.7 Övriga organisationer och privata konsultföretag

Målgruppen för **Sveriges Potatisodlares Riksförbunds** rådgivning är odlare av matpotatis och utsädespotatis. Omfattningen under år 1991 var:

Enskild rådgivning	500 deltagare
Kurser, 2 dagar eller längre	200 deltagare
Endagarskurser m.m.	2 500 deltagare
Studieresor	300 deltagare
Tidskriften "Potatisodlaren"	3 000 mottagare

Totalt arbetar 14 personer med rådgivningsfrågor i organisationen, varav 13 är anställda av hushållningssällskapen genom ett samarbetsavtal.

Föreningen Svensk Fjäderfäskötsel organiserar fortbildning för sina medlemmar och ger ut tidskriften "Fjäderfä", som har 1 700 prenumeranter. Under år 1991 deltog ca 500 äggproducenter i kurser och studieresor. Fortbildningsverksamheten bedrivs i nära samarbete med Lantbruksuniversitetet. Behoven av rådgivning, information och fortbildning bedöms vara stort och växande i framtiden till följd av den nya djurskyddslagstiftningen och avregleringen.

Exempel på **andra organisationer** som bedriver viss rådgivning i första hand för sina medlemmar och kunder är Skogs- och lantarbetsgivareföreningen, försäkringsbolagen, lantbrukshälsan samt odlarföreningar på jordbruks- och trädgårdsområdet. Studieförbundet vuxenskolan och även andra studieförbund har ett omfattande utbud av kurser i ämnen inom lantbruket. Varje år deltar ett stort antal lantbrukare i en eller flera studiecirkel.

Ett antal **privata konsultföretag** säljer rådgivningstjänster till jordbruks- och trädgårdsföretagen. Det är bl.a. bokföringsbyråer, tekniska konsulter och privata rådgivare som säljer produktionsteknisk och ekonomisk rådgivning ofta på abonnemang. Totalt kan antalet pri-

vata rådgivare uppgå till ca 20–30 på jordbruksområdet och 5–10 på trädgårdsområdet.

4.3 Rådgivning knuten till förädling och försäljning

4.3.1 Scanföretagen

Målgruppen för den producentkooperativa slakteriorganisationens rådgivning är svin- och nötköttproducenter. Varje förening organiserar sin service och rådgivning men skillnaderna mellan föreningarna är små. Resultatuppföljning på besättningsnivå är grunden för analys och rådgivning inom både nöt- och svinproduktionen.

På nötsidan sker rådgivningen oftast i samband med livkalv- och livdjursförmedling. Vidare används en metod för resultatanalys i köttproduktionen (RAK) som grund för rådgivning och beslut om åtgärder vid brister i produktionen. Inom rådgivningen till svinproducenterna används en motsvarande metod (RASP). I rådgivningen sker ofta ett nära samarbete mellan producent, djurhälsoveterinär, produktionsrådgivare samt byggnads- och fodertekniker. Slakteriföreningarna har egna svinavelsrådgivare, som har till sitt förfogande en omfattande databas. Verksamhetens omfattning och inriktning redovisas i tabell 4.5

Tabell 4.5

SCAN-företagens rådgivningsverksamhet, 1991

Antal årsverken

Inriktning	Centralt	Syd- och Mellan-sverige	Norra Sverige	Totalt
Marknadsfrågor	1	2		3
Produktionsteknik	4	63	5	72
Summa årsverken	5	65	5	75

Den produktionstekniska rådgivningen, finansieras i huvudsak genom direktdebitering för utförda tjänster. Antal företagare som under 1991 utnyttjade slakteriföreningarnas rådgivning var genom enskild rådgivning ca 3 000, genom längre kurser ca 900, genom korta kurser och andra endagsaktiviteter ca 6 500 samt genom studieresor ca 1 300. Den av Slakteriförbundet utgivna publikationen Marknadsnytt

utkom med fyra nummer och nådde ca 55 000 medlemmar. Föreningarnas publikationer nådde totalt 55 000 medlemmar.

Under den senaste treårsperioden har rådgivningsverksamheten ökat i liten omfattning. Organisationen förutser en fortsatt långsam ökning av rådgivningsbehoven under de kommande fem åren. Motiveringen är att jordbrukarens företagarrull kommer att bli viktigare. För ökad effektivitet och konkurrenskraft behövs ett utbyggt nätverk med kollegor och olika experter och rådgivare. Fortlöpande kunskapsinhämtning från forskning, produktionsteknisk utveckling och marknaden kommer att krävas.

4.3.2 Lantmännenföreningarna

Lantmännenföreningarna använder rådgivning i anknytning till marknadsföring och försäljning med något olika uppläggning i olika delar av landet. Några föreningar i Mellansverige erbjuder sina medlemmar produktionsrådgivning enligt samma modell som hushållningssällskapen tillämpar. Hos andra föreningar är rådgivningen mera direkt kopplad till säljorganisationen. Så är exempelvis fallet i Halland, där säljledare med kvalificerad rådgivarkompetens arbetar i nära samarbete med de andra rådgivningsorganisationerna i länet. De flesta lantmännenföreningarna genomför också mer allmänt inriktade grupptaktiviteter i form av fältvandringar och studieresor samt ger ut medlems-tidskrifter som bl.a. innehåller information av rådgivningskaraktär.

Förutom rådgivning inom växtodlingsområdet bedriver samtliga föreningar foderrådgivning. Några föreningar har börjat med rådgivning om byggnadsfrågor och inomgårdsmekanisering. Kreditbevakningen har i någon förening utvecklats så att ekonomisk rådgivning till krisföretag förekommer.

Svenska Lantmännens Riksförbund (SLR) har en forsknings- och utvecklingsavdelning med ca 35 anställda, som utvecklar foder och utfodringssystem, arbetar med bioteknik, teknik, cerialie- och växtodlingsfrågor samt driver tre försöksanläggningar.

Eftersom rådgivningen inom lantmännenföreningarna delvis är starkt kopplad till försäljningsaktiviteter har någon fullständig redovisning av antalet årsverken som är rådgivning inte lämnats. Något 10-tal anställda i föreningarna arbetar med endast rådgivningsfrågor. Antal personer som har rådgivning bland sina arbetsuppgifter har angetts till ca 200.

Under år 1991 omfattade den enskilda rådgivningen ca 12 000 lantbrukare. Kurser, studieresor, fältvandringar hade 15–20 000 deltagare.

Flera lantmännenföreningar har byggt ut sin rådgivning under de senaste tre åren. Det är bl.a. foderrådgivningen som expanderat. De föreningar som redan har en ganska omfattande rådgivningsverksamhet har för avsikt att fortsätta med utökningar även under de kommande fem åren.

4.3.3 Mejeriföreningarna

Mejeriföreningarna svarar för att ett för företaget lämpligt kvalitetsprogram upprättas. Detta program omfattar bl.a. en uppföljning av resultaten från mjölkbedömningen. I anslutning till kvalitetsanalyserna ges råd och anvisningar om vilka åtgärder som bör vidtas för att undanröja orsakerna till eventuella kvalitetsstörningar. Det totala antalet årsverken för denna rådgivningsverksamhet beräknas till ca 30 personer.

4.3.4 Privata sektorn

Privata företag bedriver på liknande sätt som exempelvis lantmännenföreningarna viss rådgivning i anslutning till försäljning av förmödenheter eller förädling av från jordbruket och trädgårdsnäringen inköpta produkter. Vid tidigare gjorda bedömningar har antalet rådgivare med inriktning på jordbruk och trädgård uppskattats till sammanlagt ca 150 personer i dessa företag. Det gäller bl.a. fröfirmor, kemiföretag, foderföretag, slakterier, maskinhandeln och företag inom branschen byggnader och inomgårdsmekanisering. Konservindustrin har odlingsrådgivare knutna till sin kontraktproduktion.

4.4 Analys av rådgivningens inriktning

4.4.1 Produktionsteknisk rådgivning

Sammanställningarna i avsnitten 4.2 och 4.3 visar att en omfattande produktionsteknisk rådgivning till jordbruket utförs av jordbrukets egna organisationer och företag. Inom trädgårdsnäringen är omfattningen mindre. Ca 10 % av de totala rådgivningsresurserna är loka-

liserade till de sju länen i norra Sverige, vilket är en något lägre andel än regionens andel av den totala produktionen i landet.

Den produktionstekniska rådgivningen har numera sin tyngdpunkt på gårdsnivå. Den enskilda produktionstekniska rådgivningen till jordbruksföretagen hade följande omfattning under verksamhetsåret 1991/92:

Husdjursföreningarna	ca 15 000 mjölkproducenter
Scanföretagen	ca 3 000 kött- och fläskproducenter
Hushållningssällskapen	ca 7 600 i första hand växtodlingsföretag
Lantmännenföreningarna	ca 12 000 företag
Övriga (uppskattning)	ca 10 000 företag

Många företag utnyttjar enskild rådgivning från mer än en organisation. En slutsats som kan dras är att de flesta heltidsföretagen i jordbruket har tillgång till enskild rådgivning av något slag. Husdjursföreningarna och slakteriföretagen når de flesta animalieproducenterna och hushållningssällskapen, lantmännenföreningarna och andra privata företag når en stor andel av de större växtodlingsföretagen. Genom kurser, studieresor och andra gruppaktiviteter samt genom massinformation når också information om ny produktionsteknik och nya produktionsmetoder ut till de flesta mindre deltids- och fritidsföretagen.

Kompetensutveckling genom längre fortbildningskurser har ganska liten omfattning i den produktionstekniska rådgivningen jämfört med enskild rådgivning, kortkurser och massinformation. Antalet deltagare i sådana fortbildningskurser med produktionstekniskt innehåll för jordbrukare var under läsåret 1991/92 ca 4 000. Husdjursföreningar och slakterier stod för det största antalet kurser. Även lantbruksskolor och hushållningssällskap anordnade kurser.

Enskild produktionsteknisk rådgivning når också de flesta trädgårdsföretagen. Enligt enkätsvaren svarade näringen själv genom hushållningssällskapen och Trädgårdsutveckling AB för cirka en tredjedel av det totala utbudet. Den statliga rådgivningen stod för huvuddelen under budgetåret 1991/92. Omfattningen och inriktningen av den enskilda rådgivningen varierar visserligen mellan olika produktionsgrenar men de flesta större och medelstora trädgårdsföretag utnyttjar den produktionstekniska rådgivning som finns att tillgå.

4.4.2 Rådgivning i företagsekonomi och företagsledning

En företagsledare sätter mål, löser problem och fattar beslut. För att klara detta behöver han eller hon en rad hjälpmedel och kunskaper om marknadsanalyser, redovisning, resultatanalys, planering, affärsutveckling, skatter samt juridiska och andra frågor som berör hela företaget och dess ledning. Behovet av service, rådgivning och kunskapsutveckling i företagsekonomi och företagsledning är stort i de flesta småföretagsbranscher. Inom jordbruket och trädgårdsnäringen sker en stor del av rådgivningen i anknytning till de kontakter banker och bokföringsbyråer har med företagarna. Huvudinriktningen blir därmed företagsekonomi med anknytning till redovisning, deklaration, skatter och finansiering.

Den resursmässigt dominerande metoden för rådgivning på det företagsekonomiska området är genom enskild rådgivning. Bokföringsbyråerna har rådgivningsuppdrag från drygt 60 000 lantbrukare och bankerna från ca 30 000. Antalet besökare vid korta kurser och informationskvällar uppgår till ca 50 000. Hushållningssällskapen bedriver också kombinerad produktionsteknisk och företagsekonomisk rådgivning, på många håll i samarbete med LRF Konsult och husdjursföreningarna.

Utbudet av fortbildningskurser och rådgivning i företagsledning är litet från banker och bokföringsbyråer. LRF Konsult hade ca 700 deltagare i sådana kurser under 1991/92. Lantbruksskolornas utbud bestod av ett 90-tal kurser med ca 1 100 deltagare. I hushållningssällskapens fortbildningskurser deltog ca 1 000 jordbruks- och trädgårdsföretagare. Av det totala utbudet av sådana kurser svarar länsstyrelserna för den största delen.

4.4.3 Landsbygdsutveckling

I några län bedriver hushållningssällskapen allmän landsbygdsrådgivning med finansiering från i första hand kommun och landsting. Även länsstyrelserna och Lantbruksuniversitetet disponerar begränsade resurser för allmän landsbygdsrådgivning med inriktning på lantbruket. Totalt åtgick under verksamhetsåret 1991/92 ca 35 årsarbetsinsatser för sådan rådgivningsverksamhet. Lantbruksskolorna anordnar också fortbildningskurser med inriktning på nya verksamheter på landsbygden. Antalet kurser under läsåret 1991/92 var ca 50 med 900 deltagare.

4.5 Synpunkter på framtida behov av rådgivning

4.5.1 Produktionsteknisk rådgivning

Tidigare var det en huvuduppgift för den av staten stödda eller organiserade lantbruksrådgivningen, att sprida kunskap om ny teknik och nya produktionsmetoder som ett medel i rationaliseringsprocessen. I dag är jordbrukets och trädgårdsnäringsens företag utsatta för ett mycket stort utbud av information om sådan kunskap. Informations-spridningen sker främst genom kommersiella intressen t.ex. genom förädlingsindustrin och genom handeln med förmödenheter. Särskilt inom jordbruket svarar även olika serviceföretag på växtodlings- och husdjursområdet för spridning av information om ny teknik. Genom facktidskrifter och andra massmedier utsätts jordbruket och trädgårds-näringen också för ett starkt informationsflöde med produktionstek-nisk inriktning.

Forskningsinformation och rådgivning är en jämfört med andra uni-versitet och högskolor omfattande verksamhet vid Lantbruksuniversi-tetet. Forskningsinstitutionerna och forskarna har ett ansvar för att sprida information om resultaten från forskning och försök. Det sker främst genom distribution av tryckt material och genom datorbase-rade informationssystem. Mottagarna för denna forskningsinforma-tion är i första hand rådgivare, lärare och andra vidareinformatörer samt näringslivets företag och organisationer.

Den tillämpade produktionstekniska forskningen och försöksverk-samheten på jordbrukets och trädgårdsnäringsens område finansieras till stora delar av näringslivet. Det ligger i uppdragsgivarnas intresse att resultaten från uppdragsforskningen sprids till jordbrukare och trädgårdsföretagare.

Generellt sett är jordbruks- och trädgårdsföretagens behov av infor-mation om ny teknik väl tillgodosett. Det föreligger inte längre något allmänt behov från statens sida att sprida information om ny produk-tionsteknik utöver vad som sker genom forskarnas och högskolornas ansvar för att föra forskningsresultaten vidare.

Dagens och än mer morgondagens jordbruks- och trädgårdsföretag arbetar vart och ett med sina marknadsmässiga, företagsekonomiska och produktionstekniska mål och förutsättningar. Ny teknik är därför inte längre generellt tillämplig, som den var på den tiden då stora grupper av företag arbetade under ganska likartade förutsättningar. Den nya tekniken måste anpassas till varje företags förutsättningar

och produktionssystem. Därför behöver företagen ofta hjälp med att söka, värdera, välja och praktiskt tillämpa den information som de har nytta av för att lösa problem, fatta beslut och utveckla företaget. Behovet av rådgivning med en sådan inriktning kan väntas fortsätta att öka. Det är framför allt de specialiserade större företagen – heltidsföretagen – som efterfrågar och kan väntas komma att behöva mer av sådan rådgivning.

Behoven av rådgivning för värdering och tillämpning av information om ny produktionsteknik tillgodoses i dag i huvudsak genom marknadsmässiga lösningar inom jordbruket. Företagen köper sådana rådgivningstjänster från i första hand den av de olika branscherna och hushållningssällskapen organiserade rådgivningen. Tidigare erbjöd den statliga rådgivningen också sådana tjänster. Under de senaste åren har de statliga insatserna kommit att begränsas till i huvudsak trädgårdsnäringen och jordbruket i norra Sverige, där den av näringen organiserade rådgivningen inte är heltäckande.

I samband med genomförandet av olika statliga program och därtill hörande myndighetsutövning, t.ex. på miljöområdet och i samband med omställningen till ny livsmedelspolitik, ställs krav på företagen att ändra och anpassa produktionstekniken. Dessa krav kan leda till behov av kunskapsutveckling som det är ändamålsenligt för staten att medverka till att de blir tillgodosedda.

Jordbruks- och trädgårdsföretagen och framför allt rådgivarna har behov av och efterfrågar i ökande omfattning synteser av produktionsteknisk forskningsinformation som underlag för lösning av problem och utveckling av produktionen. Lantbruksuniversitetet har inom sin informationsverksamhet prioriterat arbete med sådana synteser. Det sker till allt större del på uppdragsbasis. Behovet av sådana synteser kompletterade med tillämpade försök och utvecklingsarbete väntas komma att ytterligare växa.

4.5.2 Rådgivning i företagsledning

I analyser och undersökningar om rådgivningsbehov under de senaste tio åren har slutsatsen varit att behoven är störst vad gäller kunskapsutveckling och utökad rådgivning i företagsledning. Olika åtgärder har också vidtagits för att utveckla utbildning och rådgivning i företagsledning. Sådant utvecklingsarbete har bl.a. utförts och pågår inom jordbrukets och trädgårdsnäringens organisationer, Lantbruksuniver-

sitetet, Kungl. Skogs- och lantbruksakademien, Lantbruksstyrelsen –Jordbruksverket och Lantbruksskolorna.

Redan på 1960-talet konstaterade lantbruksorganisationsutredningen att rådgivningen bör grundas på ekonomisk planering och kalkylering. Uppbyggnaden av rationella lantbruksföretag och den successiva anpassningen av företagets produktionsformer måste baseras på ekonomiska bedömningar av skilda handlingsalternativ. Dessa bedömningar måste omspanna företagets samtliga grenar, och hänsyn måste tas till utkomstmöjligheterna utanför företaget. I företagsledning enligt ett modernt synsätt ingår fortfarande planering, kalkylering och andra företagsekonomiska metoder som viktiga verktyg.

I facklitteraturen brukar företagsledning beskrivas som fyra återkommande moment:

- * att utveckla affärsidé, sätta mål och bestämma strategi för företaget,
- * att analysera förutsättningar och möjligheter i omvärlden, på marknaden, i företaget och dess resurser, i den tekniska utvecklingen samt i den egna och familjens kompetens och situation,
- * att fatta beslut och handla,
- * att följa upp och analysera hela företagets ekonomi och utveckling.

Företagsledning i småföretag, som helt dominerar jordbruket och trädgårdsnäringen, är vanligen mera informell och ostrukturerad än i större företag. Inslaget av "papperslöst ledarskap" är stort. Jordbrukaren och trädgårdsföretagaren måste få sitt företag att fungera socialt, ekonomiskt, tekniskt och biologiskt under varierande väder- och marknadsbetingelser. Samordningsförmåga har ofta visat sig vara en avgörande faktor för ett bra företagsledarskap i lantbruket. För att klara företagsledningen behöver lantbrukaren färdigheter inom flera områden; ämneskunskaper i biologi, ekonomi och teknik, kunskaper i formell planering, praktiska färdigheter samt kunskaper om marknader och omvärlden.

Jordbrukarnas och trädgårdsföretagarnas framtida behov av rådgivning som stöd för sin företagsledning kan härledas bl.a. från det förändringstryck företagandet inom dessa näringar kan väntas bli utsatta för. En annan viktig utgångspunkt är företagarnas utbildningsbakgrund.

Genom avregleringen av jordbruksnäringen blir jordbrukets företag marknadsberoende på ett helt annat sätt än tidigare. Förutom större prisvariationer än tidigare kommer troligen konkurrensen i alla led att bli hårdare. Vid en eventuell svensk EG-anslutning kan vissa regleringar komma att återinföras men å andra sidan kommer jordbruket och trädgårdsnäringen att möta en hårdare konkurrens från producenter i andra länder inom den gemensamma marknaden. För att klara denna konkurrens behövs avsevärda produktivitetsförbättringar. En viktig förutsättning för en sådan förbättring är att företagsledningen utvecklas och anpassas till de förändrade förutsättningarna i företagets omvärld. Både de företag som har för avsikt att fortsätta att i huvudsak producera jordbruksprodukter och de som är inriktade på att utveckla sina företag genom att helt eller delvis gå över till produktion inom andra branscher är beroende av en effektiv företagsledning.

Jordbrukare och trädgårdsföretagare har liksom andra småföretagare vanligtvis mycket begränsad formell utbildning i företagsledning. I den grundläggande jordbruks- och trädgårdsutbildningen är företagsledning en liten del. Det beror främst på att grundutbildningen i tid ligger kanske 5–10 år före starten som egen företagare. Eleverna är inte motiverade eller mogna för en sådan utbildning. I vidareutbildning och rådgivning har under de senaste åren företagsledningsfrågorna tillmätts stor vikt.

Det är i första hand jordbruks- och trädgårdsföretagarna själva och deras organisationer som har intresse av att behoven av rådgivning och kompetensutveckling inom området företagsledning tillgodoses. Det finns ett samband mellan rådgivning i företagsledning och de bokförings-, resultatanalys- och deklarationstjänster som många jordbrukare och trädgårdsföretagare köper. Bokföringen är det främsta hjälpmedlet och underlaget för att ekonomiskt följa upp och styra företagets verksamhet. Jordbrukarnas egen organisation LRF Konsult liksom privata bokföringsbyråer och banker med betydande kreditgivning till jordbruket och trädgårdsnäringen har utvecklat rådgivningstjänster med tonvikt på den ekonomiskt inriktade företagsledningen.

Det finns också ett samband mellan hela företagets ledning och utveckling och den produktionstekniska och ekonomiska utvecklingen inom olika produktionsgrenar. Hushållningssällskap, branschorganisationer och privata konsulter har därför kommit att komplettera en från början främst produktionstekniskt inriktad rådgivning till att bli

en rådgivning som tar upp hela företagets ekonomiska och tekniska utveckling och ledning.

Trädgårdsnäringens Riksförbund erbjuder genom ett särskilt bolag rådgivningstjänster som omfattar såväl produktionsteknik som företagsledning. Lantbrukarnas Riksförbund utvecklar sedan den nya livsmedelspolitiken infördes nya tjänster inom området företagsledning och företagsutveckling. Tonvikten ligger på företagareutbildning och nya verksamheter i landsbygdsföretagen.

Sammanfattningsvis är jordbruks- och trädgårdsföretagarnas behov av en utökad utbildning och rådgivning i företagsledning stora under 1990-talet. Genom en kvalificerad fortbildning kan företagarna inhämta en allmänt ökad insikt och grundläggande kunskaper om företagsledningen och dess betydelse som produktionsfaktor. Därutöver behöver många företagare tillgång till en individuell rådgivningsservice med kompetens i företagsledningsfrågor. En sådan individuell rådgivning kan ha olika uppgifter. Den kanske viktigaste är att tillhandahålla jordbrukaren eller trädgårdsföretagaren ett "bollplank" mot vilket idéer och problemlösningar som rör företagets utveckling kan testas. Stöd kan också behövas för att utveckla metoder för resultatuppföljning och analys av företagets utveckling. I samband med genomförandet av större förändringar kan också behov av externt rådgivningsstöd och konsultstöd finnas, t.ex. i samband en omställning till helt eller delvis ny produktionsinriktning, vid större investeringar eller då de jordbrukspolitiska villkoren ändras.

5 Lantbruksskolornas verksamheter

5.1 Inledning

I utredningens uppdrag ingår att undersöka förutsättningarna för lantbruksskolorna att bedriva rådgivning med ekonomisk och produktions-teknisk inriktning. Om det befinnes lämpligt att också lantbruksskolorna ges möjlighet att bedriva sådan verksamhet, bör utredaren klargöra ansvarsfördelningen mellan länsstyrelserna och skolorna samt undersöka möjligheterna för samverkan dem emellan.

Utredningen har tagit del av visst utredningsmaterial och erfarenheter från den verksamhet med fortbildning och rådgivning för dem som är yrkesverksamma i jordbruks- och trädgårdsnäringarna som redan har påbörjats vid några skolor. Vidare har besök gjorts vid fyra skolor.

5.2 Lantbruksskola - naturbruksgymnasium

Det finns för närvarande 39 lantbruks- och trädgårdsskolor. Av dessa är fem trädgårdsskolor. Vid sju av lantbruksskolorna finns såväl trädgårds- som jordbruksutbildning. Jordbruks-, trädgårds- och skogsbruksutbildningarna (JST-utbildningarna) inordnades år 1971 i gymnasieskolan som tvååriga linjer. Skolöverstyrelsen övertog samtidigt rollen som tillsynsmyndighet från Lantbruksstyrelsen, som hade haft denna roll sedan år 1890.

År 1988 startades en försöksverksamhet med treårig gymnasial yrkesutbildning. Naturbrukslinjen var en av ett tiotal försökslinjer. Riksdagen antog år 1991 riktlinjer för en ny gymnasieskola och vuxenutbildning, som infördes under år 1992 (prop. 1990/91:85, UbU 1990/91:16, rskr. 356). Den framtida jordbruks- och trädgårdsutbildningen inom gymnasieskolan ingår i naturbruksprogrammet, som är ett av fjorton yrkesförberedande program. I naturbruksprogrammet ingår förutom jordbruk och trädgård även skogsbruk, fiske och vattenbruk, djurvård, hästhållning och andra verksamheter som hör till naturbruk såsom miljö, energi m.m.

Landstingsskolornas ställning inom gymnasieskolan har närmast stärkts genom gymnasiereformen då landstingen kvarstår som huvudmän för bl.a. naturbruksprogrammet. Köp av utbildningar från landstingsskolorna blir i de flesta fall ekonomiskt förmånligt för primärkommunerna.

5.3 Vuxenutbildning och uppdragsutbildning

Få andra yrkesområden har haft så stor del av sin utbildning baserad på specialkurser som jordbruket och trädgårdsnäringen. Gymnasiereformen innebär att specialkurser och påbyggnadskurser efter en kort övergångsperiod avförs från gymnasieskolan. Motsvarande utbildningar får i fortsättningen erbjudas inom ramen för de treåriga programmen i gymnasieskolan, inom den nya gymnasiala vuxenutbildningen och påbyggnadsutbildningen i komvux eller inom högskolan. Påbyggnadsutbildningen inom komvux har till syfte att ge utbildningsmöjligheter för de vuxna som genom ett frivilligt utbildningsåtagande vill höja sin kompetens inom det egna yrket eller på eget initiativ utbilda sig för ett nytt yrke.

Komvux är en utbildningsform inom den samhällsstödda vuxenutbildningen. Genom beslut i början av 1980-talet blev den tillgänglig inom JST-sektorn. Den huvudman som har ansvar för gymnasial utbildning har också haft huvudansvar för komvux. I den nya vuxenutbildningen har kommunerna och landstingskommunerna stor frihet att själva inrätta lokala kurser inom påbyggnadsutbildningen.

Kommunerna är inte skyldiga att betala ersättningar för vuxenutbildningar som anordnas i annan kommun. Landstingsskolornas konkurrensfördel är att de kan erbjuda vidareutbildning av hög kvalitet till ett bra pris. Statsbidragen till vuxenutbildning har för budgetåret 1992/93 minskat vilket kommer att begränsa utrymmet även för komvuxutbildningar inom JST-området.

Vid lantbruks- och trädgårdsskolorna bedrivs även vuxenutbildning – fortbildning på uppdragsbasis. Omfattningen framgår av tabell 5.1.

Arbetsmarknadsmyndigheten är för närvarande den störste enskilde köparen av sådana tjänster. Även länsstyrelser, hushållningssällskap och andra organisationer och myndigheter genomför kurser i samarbete med skolorna eller förlägger kurser som genomförs i egen regi till skolorna. Vuxenutbildning genom kortkurser har ökat med drygt 25 % per år de senaste tre åren. Denna verksamhet är emellertid fortfarande en mindre del av skolornas totala verksamhet.

Tabell 5.1

Lantbruks- och trädgårdsskolornas vuxenutbildningar genom kortkursverksamhet, 1989/90–1991/92

Antal

Typ av utbildning	Kurser	Deltagare
Komvuxutbildningar	142	1 846
Uppdragsutbildningar		
Länsarbetsnämnder	44	519
Andra uppdragsgivare	41	613
Totalt 1991/92	227	2 978
Totalt 1990/91	198	2 463
Totalt 1989/90	146	1 798

De korta kurserna svarade under läsåret 1991/92 för ca åtta procent av det totala antalet elevdagar vid skolorna.

Vuxenutbildningskurserna hade följande inriktning under 1991/92 (andel av antal kursdeltagare):

Produktionsteknik	27%
Företagsledning/företagsekonomi, data m.m.	36%
Landsbygdsutveckling	30%
Övrigt	7%

Lantbruks- och trädgårdsskolorna är inte ensamma om att hålla fortbildningskurser för lantbrukare och trädgårdsföretagare. Genom den enkät till organisationer och myndigheter som utredningen genomfört har omfattningen av rådgivningsorganisationernas kursverksamhet kartlagts. Det redovisade antalet deltagare i kurser, som varit minst två dagar långa, framgår av tabell 5.2.

Tabell 5.2

Vidareutbildnings-/fortbildningskurser arrangerade av lantbruksskolor och rådgivningsorganisationer, 1991/92

Deltagare

Organisation	Antal	Andel
Lantbruks-/trädgårdsskolor	2 800	15
Länsstyrelserna	9 900	51
Hushållningssällskapen	2 300	12
Husdjursföreningarna	1 500	8
Slakteriföreningarna	900	5
LRF Konsult	700	4
Övriga (uppskattning)	ca 1 000	5
Totalt	19 100	100

Vid en jämförelse mellan antalet deltagare i olika organisationers kurser bör uppmärksammas att lantbruksskolornas kurser genomgående är något längre än de fortbildningskurser andra organisationer håller. Den genomsnittliga kurslängden för skolornas kurser under läsåret 1991/92 var 13,5 dagar med en spridning mellan 40 och 500 timmar för komvuxkurserna, 40 och 500 timmar för länsarbetsnämndskurserna och mellan 40 och 180 timmar för andra uppdragsutbildningar. En jämförelse kan som exempel göras med de kurser som länsstyrelsernas lantbruksenheter har hållit inom ramen för omställningsrådgivningen. Dessa kurser med ca 4 500 deltagare under budgetåret 1991/92 hade en genomsnittlig längd av drygt en vecka.

Det förekommer ett nära samarbete mellan skolorna, länsstyrelserna och de andra organisationer som bedriver kursverksamhet i sina rådgivningsprogram. Genom utredningens enkät har kartlagts antalet kursdagar, som resp. organisation genomfört i egen regi och förlagt till, genomfört gemensamt med eller köpt av lantbruks- eller trädgårdsskola. Länsstyrelserna, som är den största kursanordnaren, har det mest omfattande samarbetet med skolorna. I första hand sker samarbetet genom att andra organisationer förlägger sina kurser till en skola eller att kurserna hålls gemensamt. Upphandling av kurser från skolorna är mindre vanlig.

Tabell 5.3

Samarbete på kursområdet mellan naturbruksskolor och andra organisationer, 1991/92

Antal kursdagar

Typ av samarbete	Totalt	Länsstyrelser	Hushålln.-sällskap	Övriga
Kursdagar i egen regi				
på skola	950	600	320	30
Gemensamma kursdagar	860	340	220	300
Kursdagar köpta från skola	140	120	20	
Summa	1 950	1 060	560	330
därav med lantbruksskola	1 750	950	470	330
därav med trädgårdsskola	200	110	90	-

Ett samarbete med andra organisationer i genomförandet av skolornas egna kurser förekommer också. Andelen externa lärare vid dessa kurser varierar mellan skolorna. Vanligen utnyttjas externa medverkanden till minst hälften av det totala antalet kurstimmar. Fler av skolle-

darna bedömer att inslaget av extern kompetens i fortbildningen kommer att öka. Det kan vara svårt för skolorna att själva stå för den specialistkompetens och nära kontakt med aktuella problem och frågeställningar som t.ex. rådgivare har. Det kan i sammanhanget nämnas att liknande erfarenheter har gjorts i Danmark.

5.4 Utvecklingsmöjligheter för vidareutbildning och rådgivning

Utvecklingen vid lantbruksskolorna under de senaste åren visar att vidareutbildning av yrkesverksamma inom jordbruket och trädgårdsnäringen genom korta kurser ökar i omfattning. Samtidigt har genom den nya gymnasieskolan förutsättningarna för skolorna förändrats. Det är ännu inte klarlagt vilken omfattning vidareutbildning genom komvux kommer att få. En trolig utveckling är att de tidigare formellt skarpa gränserna mellan komvux-, arbetsmarknads- och uppdragsutbildning kommer att mjukas upp. Kommunernas inflytande över vidareutbildningen inom JST-sektorn har ökat genom att statsbidragen för komvux förmedlas genom kommunerna.

Utrymmet för egna initiativ från lantbruksskolorna och deras huvudmän när det gäller att utveckla verksamheten har ökat genom de förändringar som skett i gymnasie- och vidareutbildningen. Flera lantbruksskolor har under de senaste åren varit aktiva först med att utveckla det nya naturbruksprogrammet för gymnasieskolan och nu också för att vidareutveckla fortbildning- och vidareutbildning för dem som redan är yrkesverksamma inom skolornas kompetensområden.

Utvecklingen av ny kompetens och nya utbildningar för redan yrkesverksamma sker på olika sätt. En grupp av skolor har skickligt utnyttjat de olika möjligheter som finns att finansiera fortbildningskurser för lantbrukare genom i första hand komvux, arbetsmarknadsutbildningen och de medel länsstyrelserna disponerar för utbildning i samband med olika statliga program inom livsmedelspolitiken. Även kurser som till stor del finansieras genom kursavgifter har också utvecklats, ofta i samarbete med kursdeltagarna.

Av naturliga skäl har det varit enklast att externt finansiera nya kurser i de delar av landet, där det funnits störst möjligheter till statlig finansiering genom arbetsmarknads-, livsmedels- och regionalpolitiken, dvs. i norra Sverige. Flera skolor där har under de senaste åren ut-

vecklat ett nära samarbete med de berörda statliga myndigheterna både när det gäller olika utbildningar och utvecklingsprojekt med anknytning till lantbruket och landsbygden.

Det finns också exempel på lantbruksskolor i södra Sverige som kunnat utveckla och genomföra kurser för företagare som själva stått för kostnaderna. Erfarenheterna är att det finns lantbrukare och inte minst trädgårdsföretagare som är beredda att betala för kurser av hög kvalitet som är väl anpassade till deras ofta högt ställda krav på innehåll. Flera landsting i Syd- och Mellansverige har utrett eller håller på att utreda möjligheterna att vidga lantbruksskolornas verksamhet med bl.a. vidareutbildning.

Lantbruksskolorna har flera starka sidor som kan utnyttjas i fortbildningssammanhang men också i rådgivningssammanhang. Den största tillgången är antagligen att skolorna har den pedagogiska kompetens, som är en grundförutsättning för all utbildning och kunskapsöverföring. De fysiska resurser som finns i skoljordbruk, ändamålsenliga undervisningslokaler samt internat och restaurang gör skolorna attraktiva som kursplatser. Vidare har skolorna ofta god förankring och good will bland jordbrukarna och deras organisationer. Genom naturbruksprogrammet har dessa kontaktytor vidgats till nya grupper. I varierande omfattning tar skolorna initiativ till och del i genomförandet av försök och utvecklingsarbete på jordbruks- och trädgårdsområdet eller på andra områden som omfattas av naturbruksprogrammet. Det är en fördel för skolorna, när de ska utveckla fortbildningsverksamheten, att ha väl fungerande kontakter och verksamhet med anknytning till försök och tillämpad forskning. Likaså är ett väl fungerande samarbete på rådgivnings- och utbildningsområdet med andra organisationer och myndigheter med anknytning till de areella näringarna en tillgång både när det gäller rekrytering av deltagare, planering, finansiering och genomförande av kurser.

Det finns också faktorer som kan försvåra för lantbruksskolorna att ta på sig nya uppgifter. Deras huvuduppgift är att genomföra gymnasieutbildningar inom naturbruksprogrammet. Vidareutbildning och därtill knuten verksamhet kan därför endast bli en kompletterande uppgift. Skolornas kompetens är också i första hand anpassad efter de krav som gymnasieutbildningarna ställer. Skolornas geografiska läge är inte alltid sådant att det är möjligt att förlägga kurser som rekryterar deltagare från t.ex. ett helt län dit. Lantbruksskolor i Norrland

har löst det problemet genom att förlägga kurser för lantbrukare på olika platser i länet varhelst efterfrågan finns.

För att lantbruksskolorna ska kunna utvecklas till att bli ett kompetenscentrum för vidareutbildning av yrkesverksamma inom de gröna sektorerna och för rådgivning behöver den antagligen specialisera sig på något område och därigenom bli attraktiv som kursanordnare inom ett större geografiskt område än länet. En viss sådan specialisering förekommer redan. Exempelvis har en skola i norra Sverige byggt upp kompetens inom produktion och förädling av getmjölk och har därigenom blivit ett kompetens- och utvecklingscentrum för en liten bransch inom hela norra Sverige. Andra skolor har specialiserat sig på fjäderfäkötsel, svampodling, svinproduktion osv. Även gymnasieutbildningarna inom naturbruksprogrammet ställer krav på viss specialisering. Genom specialisering kan också för vidareutbildning och annat utvecklingsarbete värdefulla forskningskontakter etableras.

Några skolor håller på att utvecklas i riktningen att bli resurscentra för kunskapsförsörjningen till länets jordbruk. Till dessa skolor knyts både rådgivning och utbildningsverksamhet. Olika organisations- och samarbetsformer prövas. I några län, bl.a. Värmland och Gotland, har ett sådant samarbete kommit så långt att andra organisationer, hushållningssällskap resp. länsarbetsnämnd, lokaliserat verksamhet till lantbruksskolan. De skolor som på detta sätt börjat dra till sig rådgivnings- och olika former av utvecklingsverksamhet i anslutning till vidareutbildning och skoljordbruk kan ha goda förutsättningar att så småningom bli resurs- och kompetenscentrum på naturbruksområdet.

5.5 Avslutande synpunkter

Det finns ett växande behov av vidareutbildning och kompetensutveckling bland dem som är yrkesverksamma i landsbygdens näringsliv i vilket jordbruket och trädgårdsnäringen tillsammans med skogsbruket fortfarande är dominerande. Motsvarande behov finns också inom de andra sektorer som omfattas av naturbruksutbildningen. Många olika organisationer, myndigheter och företag bedriver verksamhet, som från olika utgångspunkter syftar till att utveckla olika delar av de areella näringarna och näringslivet på landsbygden. Gemensamt för flera av dessa aktörer är att de är för små för att de effektivt skall kunna bygga upp egen kompetens och resurser för en kvalificerad kunskaps-

utveckling och -överföring. I många fall sker ett branschvis samarbete i större regioner eller för hela landet. Samtidigt finns det också ett behov att vara väl förankrad i det egna verksamhetsområdet. Därför bör det ligga i organisationernas och myndigheternas intresse att ha tillgång till ett lokalt förankrat kunskapscentrum som de kan samarbeta med och köpa tjänster av när det gäller kvalificerad kunskapsöverföring.

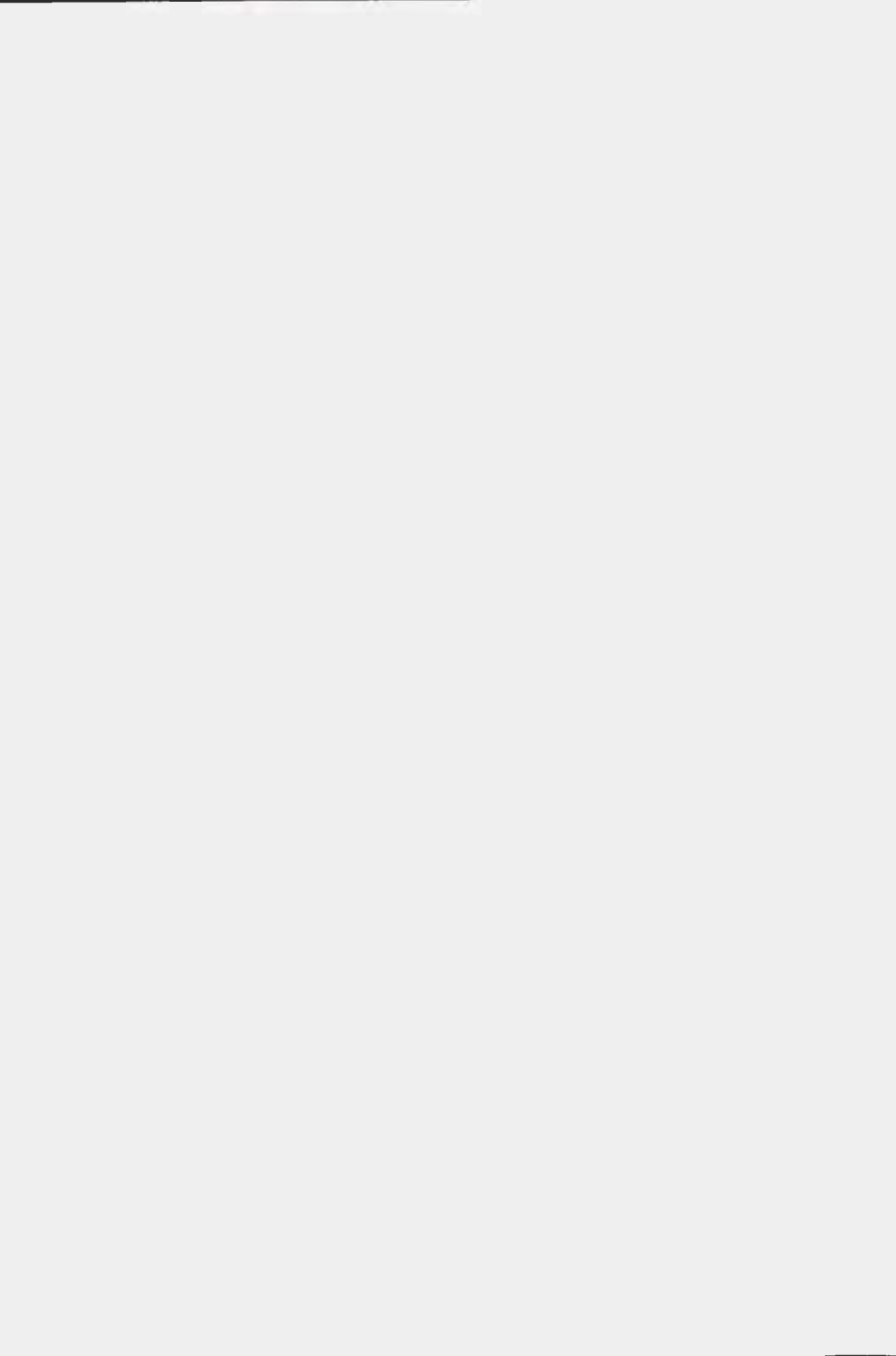
Det finns redan lantbruksskolor som är på väg att utvecklas till att bli ett kunskapscentrum som erbjuder bra fortbildningskurser och som bör vara intressanta för andra organisationer att samarbeta med även i rådgivningssammanhang. Gemensamt för dessa skolor är att de själva mycket aktivt har arbetat för att växa in i den rollen. Ett aktivt stöd från huvudmannen, landstinget har också varit nödvändigt.

Första steget i ett samarbete med andra är inom det område där skolorna normalt är bäst, dvs. utbildning. På fortbildningsområdet kan nämligen de myndigheter och organisationer som med olika syften beställer och genomför sådana kurser tämligen omgående tjäna på ett samarbete. Ett samarbete måste utgå från förutsättningen att de organisationer som samarbetar har olika motiv och målsättningar med sina fortbildningsprogram. Börjar någon inblandad i samarbetet i första hand se till fördelar för den egna organisationen på de andras bekostnad förlorar samarbetet sin affärsmässighet och upphör. De samarbetsvinster som finns gäller i första hand kartläggning av fortbildningsbehov, samordnade kursprogram, viss gemensam marknadsföring av kurser och ökad flexibilitet i genomförandet av kurser när det gäller att utnyttja den samlade kompetensen i de olika organisationerna.

Det är inte självklart att lantbruksskolorna har en ledande roll i ett samarbete på fortbildningsområdet. I flera län fungerar samarbetet bra sedan länge genom insatser från länsstyrelsernas lantbruksenheter. Finns redan ett väl fungerande samarbete bör det naturligtvis fortsätta. Lantbruksskolorna kan i de fallen i första hand profilera sig på den pedagogiska sidan och som en effektiv utförare av egna, och av andra organisationer köpta, kurser.

Det utvecklingsarbete och den forskningsanknytning som olika organisationer och myndigheter svarar för är en resurs för ett län eller en region. Ofta bedriver olika organisationer utvecklingsarbete och forskningskontakter inom näraliggande problemområden. Olika projekt och försök med koppling till den tillämpade forskningen eller annat utvecklingsarbete inom jordbruket och trädgårdsnäringen genom-

förs också. Genom ett ökat samarbete som kan leda till att mer av sådan verksamhet så långt möjligt koncentreras till exempelvis en lantbruksskola kan tillgängligheten för resultaten öka i länet. Skolan och den vidareutbildning och fortbildning som är förlagd dit kan dra nytta av de resurser och den forskningsanknytning som finns i de olika projekten. Lantbruksskolorna kan därigenom bli en knutpunkt i det nätverk av kontakter med lantbruksforskningen vid Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) och med annat utvecklingsarbete som berör länet eller skolans kompetensområde. Vidare kan det bli naturligt att rådgivningsverksamhet utvecklas vid skolorna

6 Jordbrukets och trädgårdsnäringens utveckling

6.1 Sektorn i samhällsekonomin

Jordbruket och trädgårdsnäringen har haft en snabb ökning av arbetsproduktiviteten. Nästan hela ökningen har varit en följd av ökad kapitalintensitet. Arbetsinsatsen i jordbruket och trädgårdsnäringen har halverats sedan år 1970, medan sektorns andel av BNP minskat med drygt en tredjedel. Kapitalstocken ökade en halv gång under 1970-talet men har sedan varit i stort sett oförändrad. Produktionen ökade långsamt under 1970-talet och ökade därefter i en snabbare takt under inledningen av 1980-talet. Därefter har en viss produktionsminskning skett bl.a. som resultat av olika statliga åtgärder för att minska exportproduktionen.

Tabell 6.1

Jordbrukets och trädgårdsnäringens andel av BNP och arbetskraften, 1970–1990

Procent

	1970	1980	1990
<i>Jordbruk och trädgårdsnäring</i>			
Andel av BNP	2,6	1,9	1,6
Andel av arbetskraften	5,5	3,8	2,5
<i>Livsmedelsindustrin</i>			
Andel av BNP	2,8	2,3	2,0
Andel av arbetskraften	2,6	2,1	2,1

I livsmedelsindustrin har produktionen haft en praktiskt taget oförändrad volym under hela perioden. Kapitalstocken har växt samtidigt som arbetsvolymen har minskat något. Ökningen av arbetsproduktiviteten har varit relativt långsam.

6.2 Strukturutvecklingen

En snabb teknik- och strukturutveckling har pågått i jordbruket under en lång följd av år. Under en 20-årsperiod har normskördarna i växtodlingen ökat med mellan 20 och 60 % för olika grödor. Mjölkkavkastningen per ko har under samma period ökat med ca 50 %. Den tekniska utvecklingen tillsammans med den ekonomiska samhällsutvecklingen har lett till fortgående strukturförändringar. Några av huvuddragen redovisas i tabell 6.2.

Tabell 6.2

Strukturutvecklingen i jordbruket, 1970–1991

Antal	1970	1980	1991
Företag, alla	155 000	118 000	93 500
Företag, större än 30 ha åker	25 300	29 200	20 000
Åkerareal, milj.ha	3,03	2,95	2,79
Företag med nötkreatur (inkl. mjölkkor)	108 000	70 500	46 000
Företag med mjölkkor, alla	95 900	44 000	22 900
Företag med minst 25 mjölkkor	3 100	6 600	8 400
Mjölkkor	700 000	656 000	528 000
Företag med svin, alla	57 500	26 000	13 500
Företag med minst 500 svin	460	1 030	1 100
Svin, milj.	2,07	2,62	2,20

Snabbaste minskningen har skett av antal företag med svin och mjölkproduktion, som halverades både under 1970- och 1980-talet. Antalet nötkreatursföretag minskade med en tredjedel under båda decennierna. Antalet nötkreatursföretag utan mjölkkor ökade med 18 000 under 1970-talet och minskade med 7 000 under 1980-talet.

Under de senaste åren har antalet företag med mjölkproduktion liksom antalet mjölkkor minskat i en snabbare takt än tidigare. Däremot har antalet nötkreatursföretag utan mjölkkor ökat från 21 000 till 23 000 företag. Även det totala antalet företag, åkerarealen samt antalet svin och svinföretag har minskat snabbare under de senaste åren än tidigare under 1980-talet. Strukturförändringarna har med andra ord skett i en, jämfört med tidigare, något högre takt.

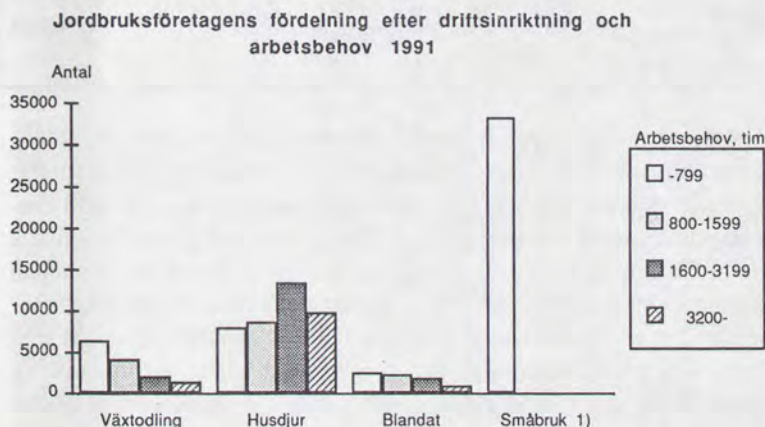
Den viktigaste strukturella förändring som skett inom växtodlingen under senare år, är att spannmålsodlingen minskat i omfattning med

ca 400 000 ha. I stället har arealen träda och annan obrukad åker ökat i omfattning bl.a. till följd av de statliga programmen för att minska produktionen. En annan förändring av strukturell karaktär är att en ökad andel av den öppna växtodlingen bedrivs vid deltidsföretag. Antalet företag med större arbetsbehov än 1 600 timmar i vilka växtodlingen är den dominerande driftsinriktningen är endast ca 3 000.

Av diagram 6.1 framgår att närmare 90 % av heltidsföretagen i jordbruket har djurproduktion.

Diagram 6.1

Jordbruksföretagens fördelning efter driftsinriktning och arbetsbehov, företag med mer än 2,0 ha åker, 1991

1) Mindre arbetsbehov än 400 timmar

Livsmedelsekonomiska samarbetsnämnden har genom Statistiska centralbyrån (SCB) genomfört en studie av sambandet mellan arbetsbehovet i jordbruket och företagarefamiljernas sysselsättning. Undersökningen omfattade ett statistiskt urval av företag med mer än 5,0 ha åker 1990. I tabell 6.3 redovisas hur några av jordbrukets produktionsresurser och produktionen fördelas mellan olika typer av jordbruksföretag.

Tabell 6.3

Jordbrukets resurser och produktion vid olika företagstyper, företag med mer än 5,0 ha åker, 1990

Andel procent av

	Typ av företag						Summa
	Pensio- närns	Fritids	Deltids		Heltids		
			Mindre	Större	Mindre	Större	
Företag	15	21	14	20	9	21	100
Areal åker, ha	9	9	12	31	5	34	100
Mjölkkor	4			35		61	100
Övriga nöt	6	2	6	34	3	49	100
Svin	4		5	40	2	49	100
Får	7	18	24	33	7	11	100
Spannmål, oljev., ha	9	8	13	32	6	32	100
Vall, grönfoder, ha	9	9	9	30	5	38	100
Outnyttjad åker, ha	12	22	18	24	8	16	100

Vid pensionärsföretagen bedrivs en obetydlig del av animalieproduktionen men närmare 10 % av den öppna växtodlingen. Fritidsföretagen, som har ett arbetsbehov i lantbruket som är mindre än 800 timmar svarar också för knappt en tiondel av växtodlingen. De mindre deltidföretagen har ett beräknat arbetsbehov i lantbruket på mellan 800 och 1 600 timmar och vid dessa företag dominerar också spannmålsodlingen. De större deltidföretagen har ett arbetsbehov på mer än 1 600 timmar samtidigt som företagarefamiljen har inkomst av tjänst eller annat företagande än jordbruk. Vid dessa företag produceras cirka en tredjedel av både den totala animalie- och den totala vegetabilieproduktionen. De små heltidsföretagen är företag med ett beräknat arbetsbehov, som är mindre än 1 600 timmar men där familjen inte har annan sysselsättning än i lantbruket. Företagen i gruppen svarar för en liten del av produktionen. Vid de större heltidsföretagen, som består av ca 16 000 företag, bedrivs mer än hälften av animalieproduktionen och cirka en tredjedel av spannmålsodlingen. Endast 16 % av den outnyttjade åkern finns i denna grupp av företag.

Av de registrerade jordbruksföretagen med mer än 5,0 ha åker bedrev under år 1990 drygt 20 % annan verksamhet än jord- och skogsbruk i företaget. De vanligaste driftsgrenarna var olika former av entreprenadverksamhet, tjänster inom jordbruk och skogsbruk, hästverksamhet, verkstadsrörelse och gårdsförsäljning.

Den svenska trädgårdsnäringen har genomgått en omfattande strukturförändring under de senaste årtiondena. Liksom på jordbrukets område, karaktäriseras utvecklingen av storlekstationalisering och specialisering. Totalt ca 30 000 personer är sysselsatta vid trädgårdsföretagen, varav ca 70 % arbetar högst 400 timmar per år i näringen.

Växthusodling bedrivs vid 1 460 företag med en sammanlagd areal av 328 ha. Under 1980-talet har den totala växthusarealen i landet minskat, medan medelarealen per företag har ökat med ca 20 %. Genom en effektivare produktion och högre avkastning per arealenhet har produktionsvolymen varit oförändrad eller t.o.m. ökat. Nybyggnationen har minskat under den senaste femårsperioden främst på grund av försämrad lönsamhet. Hälften av all växthusodling är lokaliserad till Skåne. Tomat och gurka, som är de viktigaste grönsakskulturena under glas, upptar något mer än en tredjedel av växthusarealen.

Prydnadsväxtodling i växthus innefattar krukväxter, snittblommor, lökblommor och utplanteringsväxter. På cirka en tredjedel av växthusarealen odlas krukväxter vid närmare 700 företag. Jämfört med grönsaksodlingen är krukväxtodlingen mer kapital- och arbetsintensiv.

Snittblomsterarealen har i stort sett halverats under den senaste tioårsperioden. Av produktionen svarar ett 25-tal företag främst i storstadsregionerna för ca 70 % av produktionen.

Trädgårdsproduktionen på friland omfattar ca 12 000 ha samt därutöver ca 12 000 ha konservärtor. Arealen är i stort densamma som i början av 1980-talet. Antalet odlare har minskat med drygt 10 % till 3 450 år 1990. Köksväxtodlingen står för ungefär halva frilandsarealen. Morötter, lök, isbergssallat och vitkål är de viktigaste växtslagen.

Bärodlingen, som geografiskt är spridd över landet, utgörs till nästan 70 % av jordgubbar, medan svarta vinbär och hallon svarar för resten. Det är vanligt att bär- och köksväxtodling drivs i kombination med jordbruk.

Fruktodlingen ökade svagt mellan åren 1981 och 1987 till ca 3 100 ha. Därefter har arealen minskat med en fjärdedel delvis till följd av de röjningsbidrag som staten beviljat i samband med att ett tidigare importstopp för äpple och päron hävdades. Många av företagen har nyplanterat, varför skördevolymen kan bli lika stor som tidigare.

Plantskoleproduktionen omfattar i dag ca 750 ha. En minskning av den totala produktionen har skett bl.a. till följd av minskat bostadsbyggande. Produktionen av perenner och lövfällande träd har dock ökat.

Det totala produktionsvärdet för trädgårdssektorn har beräknats till 2,8 miljarder kronor för år 1990, varav växthusodlingen svarade för ca 60 %. Jordbrukssektorns totala produktionsvärde har för samma år beräknats till ca 28 miljarder kronor varav animalieproduktionen svarade för ca 70 %.

6.3 Avslutande synpunkter

Hela det svenska näringslivet är för närvarande inne i en period av omfattande strukturförändringar. Även jordbruket och trädgårdsnärningen påverkas starkt. Den nya livsmedelspolitiken är också en drivkraft som leder till förändringar inom jordbruksnäringen genom att den blir mera konkurrensutsatt än tidigare.

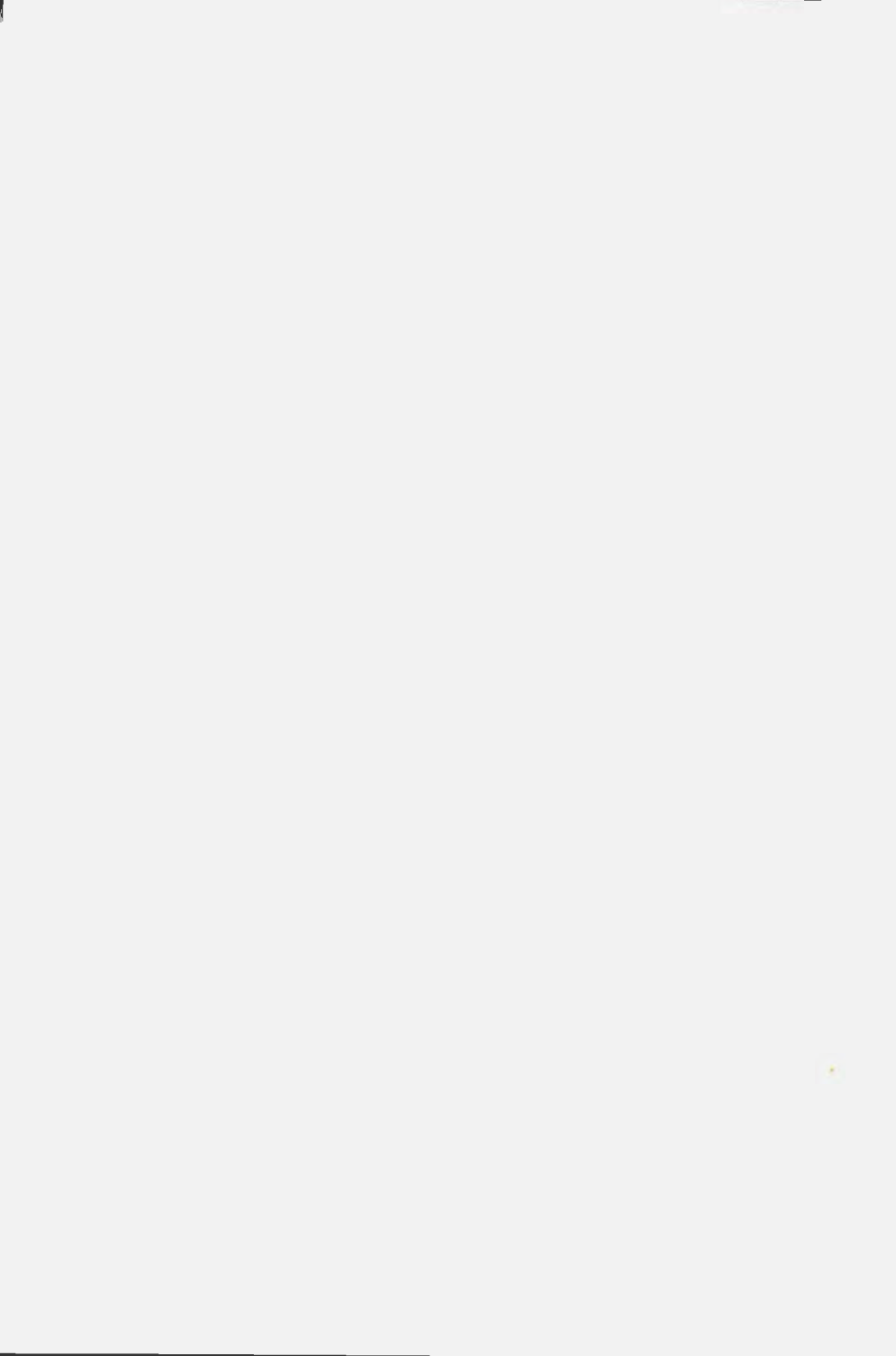
Blir Sverige medlem i EG kommer både jordbruket och trädgårdsnärningen att möta en hårdnande konkurrens på en större marknad. Inom båda näringarna behövs betydande effektiviseringar för att möta en sådan konkurrens. Jämfört med näringar i mera konkurrensutsatta branscher innebär en EG-anslutning betydligt större krav på anpassning för jordbruket och trädgårdsnärningen.

Livsmedelskommissionen har i sitt delbetänkande SOU 1992:87 bedömt att kostnadsanpassning samt produkt- och marknadsutveckling är nödvändiga förutsättningar för att de svenska jordbruksföretagen skall kunna bli konkurrenskraftiga inför en EG-anslutning. Betydande rationaliseringar och kostnadsminskningar i livsmedelskedjans alla led behövs under tiden fram till en anslutning. Olika bedömningar leder fram till att kostnadssänkningar i storleksordningen 25 % kommer att bli nödvändiga i många företag. Framförallt i företag med animalieproduktion bedöms behovet av effektiviseringar vara stort.

Även från den inhemska marknaden och från politiskt håll ställs krav på teknisk och ekonomisk förändring av produktionen. Det sker genom skärpta krav på livsmedelskvalitet, djurskydd och miljöhänsyn i produktionen.

Det mesta talar för att jordbruket och trädgårdsnärningen kommer att bli utsatt för ett starkt produktionstekniskt förändringstryck kombinerat med ett mycket starkt ekonomiskt tryck genom hårdnande konkurrens troligen på en större marknad. Särskilt sårbara i den förändringsprocess som kan förutses blir de jordbruks- och trädgårdsföretag som för närvarande är helt beroende av försäljningen av jordbruks-

och trädgårdsprodukter med låg förädlingsgrad. De mindre företagen och de diversifierade företagen kan troligen lättare klara omställningen men kraven på miljöhänsyn och produktkvalitet är desamma. Behoven av fortbildning och rådgivning kommer att bli stora bland de företagare och andra sysselsatta i jordbruket och trädgårdsnäringen som tänker ge sig i kast med de krav på omställning och anpassning som kan förutses.

7 Rådgivningen i några andra länder

7.1 Inledning

Rådgivningen till jordbruket inom EG omfattas inte av den gemensamma jordbrukspolitikens utan är varje lands nationella angelägenhet. Rådgivning är ett av de områden som tillåts bli finansierat genom nationella stöd. I utredningens uppdrag ingår att analysera rådgivningens omfattning, inriktning och organisation i några med Sverige jämförbara medlemsländer inom EG.

Rådgivningsverksamhet inom jordbruket och trädgårdsnäringen har i varje land utvecklats i olika organisatoriska former. Gränsdragningen mellan rådgivningsverksamhet och annan verksamhet exempelvis utbildning, tillämpad forskning och statlig myndighetsutövning är olika från land till land. Formerna och målen för statens medverkan i lantbruksrådgivningen och dess finansiering varierar också. Den följande beskrivningen grundas främst på material från OECD samt kontakter med i första hand Danmark, Nederländerna, Tyskland och Storbritannien.

7.2 Översikt

7.2.1 Huvudmannskap

I många länder bedrivs jordbruksrådgivning i statlig eller delstatlig regi exempelvis i Storbritannien, Belgien, Spanien, Portugal, USA, Kanada, Australien, Japan och bland de nordiska länderna i Norge och i Sverige. I Republiken Irland bedriver staten rådgivning i ett särskilt bolag.

I Nederländerna pågår en övergång från en helstatlig organisation för produktionsteknisk rådgivning till en organisationsform, där staten och näringen samarbetar i en ny självständig organisation. Ekonomisk och företagsinriktad rådgivning svarar näringen för med finansiellt stöd från staten. I Frankrike är rådgivningen starkt decentraliserad och samordnas centralt genom olika utvecklingsprogram. Dessa program samordnas antingen genom olika branschinstitut för tillämpad produktionsteknisk forskning eller av organisationer inom jord-

bruksnäringen. Staten och näringen styr verksamhetens inriktning genom ett gemensamt nationellt organ, ANDA (Association national pour le développement Agricole).

I Schweiz har varje kanton sin lösning. Olika blandningar av huvudmannaskap mellan staten och jordbrukarnas organisationer förekommer. I Tyskland varierar organisationen mellan de olika staterna. I den södra delen av landet har delstaterna ansvaret för jordbruksrådgivningen, medan de halvstatliga lantbrukskamrarna organiserar rådgivningen i de norra delstaterna.

Näringsens egna organisationer har huvudansvaret för rådgivningen till jordbruket och trädgårdsnäringen i ett antal länder. Verksamheten bedrivs med statligt stöd och inflytande som varierar i omfattning. I Danmark är det landbo- och husmandsforeningerne som organiserar rådgivningen och i Finland de finska och svenska hushållningssällskapen.

I de flesta länder, liksom i Sverige, är den rådgivning som organiseras av staten eller med statsstöd bara en mindre del av det totala utbudet av rådgivning till jordbruks- och trädgårdsföretagen. Rådgivning som har direkt anknytning till kommersiell verksamhet bedrivs naturligtvis i alla länder av de företag som bedriver resp. affärsverksamhet. Rådgivning som är förknippad med produktionsteknisk eller ekonomisk service bedrivs i varierande omfattning tillsammans med av staten organiserad eller stödd rådgivning. Det är ett förhållande som försvårar jämförelser mellan länder.

7.2.2 Finansiering

Ett statligt huvudmannaskap behöver inte innebära att staten står för hela kostnaden för verksamheten. I många länder har staten från mitten av 1980-talet börjat dra ner anslagen till jordbruksrådgivningen och kräver också en ökad medfinansiering från företagen eller deras organisationer. Den rådgivning som staten är engagerad i kan delas upp i två huvudgrupper efter hur staten medverkar i finansiering och genomförande.

I det första fallet bedriver staten rådgivning i egen regi. I några OECD-länder bedriver staten rådgivningsverksamhet utan att ta betalt för utförda tjänster. Denna form av statlig rådgivning förekommer i bl.a. USA med undantag för någon delstat, bl.a. Kalifornien, vissa förbundsstater i Tyskland, Belgien, Schweiz, Australien, Kanada och

Japan. I Norge är också den offentliga rådgivningen fortfarande nästan helt finansierad av staten.

Staten kan också liksom är fallet i Sverige bedriva rådgivning i egen regi men till en del ta betalt för utförda tjänster. Det är vanligtvis i första hand den individuella rådgivningen som är avgiftsbelagd. Förutom i Sverige (1984) infördes under senare delen av 1980-talet avgiftsfinansiering i bl.a. Nya Zeeland (1986) samt England, Skottland och Irland (1987). Kraven på självfinansiering har efterhand skärpts. I Nya Zeeland och Irland har sedan avgiftsfinansiering först infördes en omfattande omorganisation av verksamheten genomförts.

I det andra fallet finansierar staten rådgivning eller köper staten rådgivningstjänster för sina behov av en icke statlig organisation, som ofta har nära anknytning till jordbruket och trädgårdsnäringen. I flera länder har ett sådant system funnits i många år och rollfördelningen mellan staten och rådgivningsorganisationen är stabil. Vid jämförelser med länder, där staten bedriver en egen rådgivningsverksamhet, bör beaktas att i dessa länder är gränsdragningen mot kommersiell och privat rådgivning en annan. De statliga rådgivningsorganisationerna arbetar ofta med inriktning på de av staten prioriterade frågorna medan de icke statliga organisationerna har en bredare verksamhet.

En förändring som har inträffat under de senaste åren är att jordbrukarna och andra som utnyttjar rådgivningsorganisationernas tjänster får betala för allt fler tjänster, eftersom staten minskar sin andel i finansieringen. En sådan utveckling pågår i bl.a. Frankrike, Danmark och Finland. År 1990 finansierades rådgivningen i dessa länder med statsbidrag som täckte ca 25, 30 resp. 40 % av den totala finansieringen av organisationernas rådgivningsverksamhet. I andra länder har en förändring av rådgivningens organisation och finansiering nyligen genomförts eller håller på att genomföras. Det gäller exempelvis Nederländerna, där en ny organisation började sin verksamhet år 1990. Under 10-årsperioden 1993–2003 skall jordbrukets andel av finansieringen öka med fem procentenheter per år så att staten och jordbruksnäringen står för halva kostnaden var vid periodens slut. Huvuddelen av näringens finansiering beräknas ske genom kollektiva avgifter och endast ca en tredjedel genom avgifter på utförda tjänster.

7.2.3 Samband mellan rådgivning, utbildning och forskning

Rådgivningsverksamheten har i industriländerna olika stark koppling till utbildning och forskning. En stark koppling till universitet och högskolor finns i USA och Skottland. I Schweiz är i 15 kantoner rådgivningen administrativt knuten till lantbruksskolorna. I Tyskland medverkar rådgivare i jordbruksutbildningen. I de flesta länder finns ett välutvecklat samarbete mellan rådgivningen och lantbruksuniversitetet, tekniska och ekonomiska forskningsinstitut, försöksstationer och försöksgårdar, lantbrukslaboratorier etc. I de länder där rådgivningen är starkt knuten till forskning och utbildning ligger tyngdpunkten i verksamheten ofta i forskningsinformation och fortbildning. I den organisationsanknutna rådgivningen läggs större vikt vid enskild rådgivning medan den myndighetsanknutna rådgivningen synes vara mera flexibel i val av metoder, eftersom arbetsuppgifterna varierar från tid till annan.

Omfattningen av statens stöd till forskning, utbildning och rådgivning har kartlagts av OECD i samband med beräkningar av jordbruksstödet omfattning i olika länder, de s.k. PSE-beräkningarna. Någon jämförbar uppgift om rådgivningspostens storlek i olika länder har inte gått att ta fram.

Det sammanlagda stödet till forskning, utbildning och rådgivning år 1988 uttryckt i miljoner Ecu (år 1988 var 1 Ecu =7,43 Skr) var följande i några länder:

Belgien	71	Nederländerna	239
Danmark	86	Norge	63
Finland	112	Storbritannien	434
Frankrike	600	Sverige	113
Irland	42		

Jämfört med EG-länderna investerar Sverige liksom Finland och Norge förhållandevis stora belopp i forskning, rådgivning och utbildning med hänsyn till jordbrukssektorns storlek.

7.3 Länderexempel från EG

7.3.1 Inledning

Nationellt stöd till rådgivning m.m. är förenligt med EG:s bestämmelser om den gemensamma jordbrukspolitik. Enligt EG:s rådsförordning 2328/91 om effektivitetsförbättringar i jordbrukssektorn får medlemsstaterna ge stöd för kompetensutveckling bland företagare, familjearbetskraft och anställda i jordbruket. Medel för finansiering kan även utgå från EG:s jordbruksfond. Stödet avser yrkesmässig vidareutbildning med anknytning till förändringar som sker till följd av åtgärder inom den gemensamma jordbrukspolitik. Exempel på sådana åtgärder är extensifiering, investeringsstöd och nyetablering. Stöd till kompetensutveckling ingår också i EG:s regionala stöd som finansieras från de s.k. strukturfonderna, dvs. jordbruksfonden, den regionala och den sociala fonden. I riktlinjerna för de stödområden, sk. 5b områden, som EG-kommissionen godkänt ingår i samtliga områden kompetensutveckling som ett prioriterat ändamål (90/557-90/592/EEC).

Eftersom rådgivningsverksamheten inte är en del av den gemensamma jordbrukspolitik varierar dess omfattning, utformning och finansiering mellan olika medlemsländer, vilket framgår av de föregående avsnitten. I det följande redogörs översiktligt för hur rådgivningsverksamheten är utformad och har förändrats i några EG-länder som har bedömts vara intressanta för en jämförelse med Sverige.

7.3.2 Danmark

Det danska jordbruket är exportinriktat. Två tredjedelar av jordbruksproduktionen exporteras, varav hälften till andra EG-länder. Jordbruket svarar för cirka en fjärdedel av Danmarks samlade export. Antalet företag i jordbruket är 84 000, varav mer än hälften är deltidsföretag (1990). Åkerarealen uppgår till i genomsnitt 33 ha per företag. 80 % av produktionen kommer från de 20 % av företagen som är störst. Animalieproduktionen dominerar och svarar för 75 % av det totala produktionsvärdet. Jordbruket bidrar med 3,4 % av BNP och svarar för ca 6 % av sysselsättningen.

I Danmark administreras den jordbruksfackliga rådgivningen av lantbrukets egna organisationer landbo- och husmandsföreningarna med ekonomiskt stöd från staten. Dessa organisationer som har till-

sammans ca 70 000 medlemmar organiserar ca 90 lokala rådgivningscentraler. Det är vanligt att de två organisationerna samordnar rådgivningsverksamheten på lokalplanet. Inom organisationen finns totalt drygt 3 000 anställda. Det stora antalet anställda beror på att förutom rådgivningen genomförs en omfattande service och utbildningsverksamhet.

Den övergripande målsättningen (affärsidén) för den danska lantbruksrådgivningen är att bistå det största möjliga antalet lantbrukarefamiljer med att förbättra deras företags- och privatekonomi, förbättra deras arbetssituation och trivsel, framställa kvalitetsprodukter och främja hänsynen till miljö och etik i lantbruket.

Målet för rådgivningstjänstens arbete har formulerats i fem punkter:

- * bästa möjliga resultat för bonden,
- * billiga och sunda livsmedel,
- * utveckling på landsbygden,
- * etiskt och miljömässigt försvarbara produktionsmetoder,
- * varierat landskap och hänsyn till naturen.

På nationell nivå samordnas verksamheten av Landbrugets Rådgivningscenter i Århus, som också drivs gemensamt av De danske Landboforeninger och Danske Husmandsforeninger. Dess uppgift är att bistå de lokala rådgivarna i deras verksamhet, hålla kontakt med forsknings- och försöksverksamhet inom lantbruksområdet samt att utveckla system för styrning av lantbruksföretagens ekonomi och produktion. Totalt är ca 300 personer anställda vid centrumet.

Organisatoriskt består Landbrugets Rådgivningscenter av flera olika "landskontor" som vart och ett inom sitt fackområde bedriver specialrådgivning till konsulenterna i de lokala föreningarna. Vid centrumet finns avdelningar/kontor med inriktning på växtodling, nötkreatur, svin, hästar, byggnader och maskiner, företagsekonomi, juridik och ungdomsverksamhet. Till varje avdelning är knuten en folkvald kommitté bestående av lantbrukare.

Till centrumet hör också Landbrugets Informationskontor (LIK), som är en självständig organisation med anknytning till lantbruksministeriet. LIK:s syfte är att arbeta för att främja fackinformation och utbildning för lantbrukarna. Det sker genom stöd till utveckling av nya undervisnings- och rådgivningsmetoder, medverkan i utveckling och framställning av undervisnings- och rådgivningsmaterial

samt utveckling och koordinering av fortbildning för lantbrukarna och deras rådgivare och lärare.

Den totala budgeten för rådgivningsverksamheten inom jordbruket i Danmark omsluter ca 1 150 miljoner kronor. Mer än hälften därav utgör kostnader för den bokföringsverksamhet som är knuten till rådgivningsorganisationen. Kostnaderna för verksamheten och statens andel av finansieringen framgår av följande sammanställning som avser år 1991:

Bokföringsservice och ekonomi	650 milj. dkr
Rådgivning och service i övrigt	500 milj. dkr
Summa	1 150 milj. dkr
Därav statsbidrag	150 milj. dkr

Statsbidragets andel av den totala omsättningen var år 1991 ca 13 % och av den kostnad som avser rådgivningsdelen av verksamheten ca 30 %. Staten har successivt minskat sin andel av den totala finansieringen från närmare 40 % i början av 1970 talet till 19 % år 1987 och 13 % år 1991. För år 1992 har statsbidraget sänkts till 134,9 miljoner danska kronor. Från år 1991 har ett tidigare stöd till ekonomi- och räkenskapservice helt upphört.

Det statliga stödet regleras i en lag från år 1988 om bidrag till jordbrukets konsulentverksamhet (Lag nr 813). Syftet med stödet är enligt lagen att jordbrukets konsulentverksamhet skall bli mera flexibel så att rådgivningen snabbare kan anpassas till förändringar av rådgivningsbehoven. De organisationer och föreningar som utför rådgivning och som har godkänts av lantbruksministeriet blir tilldelade en ekonomisk bidragsram till den del av kostnaderna som sammanhänger med stödberättigade aktiviteter. Jordbruksdirektoratet godkänner till vilka ändamål bidragsmedel kan användas och fastställer vilka kostnader som är bidragsberättigade. Direktoratet fastställer också vilka kompetenskrav rådgivningspersonalen skall uppfylla för att stöd skall kunna utgå. De statliga bidragen täcker i första hand delar av personalkostnaderna för rådgivare med högre utbildning.

Huvuddelen av finansieringen står medlemmarna/lantbrukarna för. Det är inte ovanligt att en enskild lantbrukare betalar 20 000–25 000 kronor per år för den ekonomiska och produktionstekniska servicen och rådgivningen. Totalt svarar lantbrukarna för drygt 70 % av den

totala finansieringen. Vissa bidrag till rådgivningsverksamheten kommer även från producentorganisationerna.

Fortbildningen av lantbrukare är väl utvecklad i Danmark. Verksamheten samordnas av Lantbrugets Informationskontor och bedrivs i huvudsak som veckokurser förlagda till lantbruksskolor. Det etablerade "varumärket" för denna fortbildning är "en uge på landbrugs-skole". Det årliga antalet deltagare i kurserna har de senaste åren uppgått till mellan 6 000 och 7 000 deltagare.

Under verksamhetsåret 1991 hölls sammanlagt 196 sammanhållna veckokurser förlagda till 12 olika lantbruksskolor och ca 160 lokala kurser som hölls under fem enkeldagar. Av de ej sammanhållna kurserna hölls en tredjedel på lantbruksskola. Kurserna omfattar förutom traditionella jordbruksämnen även fortbildning som särskilt vänder sig till deltidslantbrukare och kvinnor samt kurser som behandlar exempelvis nischproduktion, hästverksamhet, ekologisk produktion och ADB.

Kostnaderna för en kurs uppgick 1991 till ca 2 500 kr per deltagare varav statsbidrag normalt täcker 1 000 till 1 500 kr. Lantbrukare med animalieproduktion kan få reducerad avgift för avbytare, då de deltar i utbildningskurser. Det statliga stödet regleras i en lag från 1991 (nr 283) om "tilskud til efteruddannelse inden jordbruget". Syftet med stödet är att främja utbildning inom jordbruget. Stödet används dels för att subventionera deltagarkostnader för kurserna, dels som projektstöd för utveckling, planläggning och koordinering av verksamheten. Under 1991 utbetalades 9,1 miljoner danska kronor i stöd varav 2,4 miljoner danska kronor som projektstöd. Till 8 % finansieras stödet genom EG:s strukturfonder.

Lantbruksministeriet har inrättat ett rådgivande utskott för att underlätta administrationen av lagen. Jordbruksdirektoratet bestämmer storleken på bidragen och godkänner de kurser som är stödberättigade. Direktoratet sätter också upp riktlinjer för och beslutar om projektstödet.

Rådgivningen inom trädgårdsnäringen organiseras av Dansk Erhvervsgartnerforening (DEG), som har 3 konsulentkontor med ett 50-tal anställda i sin konsulenttjänst. Finansiering sker genom ca 25 % statsbidrag, ca 35 % medlemsavgifter och ca 40 % intäkter från verksamheten.

DEG:s konsulenter ger råd enbart till föreningens medlemmar inom näringens fyra huvudgrenar som är krukväxter, snittblommor,

grönsaker i växthus och grönsaker på friland. Konsulenterna är specialiserade inom resp. produktionsgren. Ekonomi- och teknikrådgivningen omfattar drygt en tredjedel av hela verksamheten.

7.3.3 Nederländerna

Från Nederländerna sker en stor nettoexport av jordbruks- och livsmedelsprodukter, varav hälften går till övriga EG-länder. Hälften av landets nettoexport kommer från livsmedelssektorn. Jordbrukets bidrag till BNP är ca 4 % och andelen av den totala sysselsättningen ca 5 %. Det holländska jordbruket har den högsta produktiviteten inom EG. Antalet företag var år 1990 127 000, varav 19 % trädgårdsföretag och närmare 60 % specialiserade animalieföretag. Den odlade arealen är 2,0 miljoner ha. Av produktionsvärdet år 1990 svarade trädgårdsproduktionen för ca 30 % och animalieproduktionen för drygt 50 %.

Den rådgivning till jordbruket inklusive trädgårdsnäringen som staten medverkar i består av två fältorganisationer. Den största med närmare 700 anställda, DLV (Dienst Landbouwwoorlichting), arbetar med teknisk och ekonomisk produktionsrådgivning och finansieras till och med år 1992 helt av staten. Den andra, SEV (Sociaal-Economische Voorlichting), arbetar med ekonomisk och social rådgivning och organiseras av jordbrukets organisationer. Den har ca 200 anställda rådgivare och finansieras sedan länge till hälften med statsbidrag. Dessutom finns en statlig myndighet med ca 130 anställda som i varje provins för ut regeringens jordbrukspolitik. Det finns också särskilda myndigheter med regional organisation för statligt stöd och för tillsyns- och kontrollverksamhet.

Centralt finns helstatliga och av staten finansierade informations- och kunskapscentra med uppgift att förmedla resultat från forskning och försöksverksamhet till alla delar av jordbruket och dess utbildnings- och rådgivningssystem. De skall också utföra synteser av ny information från forskningen samt medverka i förberedelserna för olika politiska beslut. Dessa centra sysselsätter 240 personer.

Den statliga lantbruksrådgivningen i Nederländerna fick – som förut nämnts – en ny organisation den 1 januari 1990. Omorganisationen föregicks av ett femårigt utrednings- och förberedelsearbete. Motiven för en omorganisation var ändrade förutsättningar bl.a. genom att lantbrukarna inte längre är en grupp som socialt och ekonomiskt skil-

jer sig från andra grupper i samhället. Andra skäl var att utbudet av jordbruksprodukter överstiger efterfrågan, att en hög avkastningsnivå sammanfaller med en hög föroreningsnivå och att en uthållig jordbruksproduktion kräver förändrade produktionssystem. Vidare angavs som motiv att produktionsteknisk rådgivning som helt betalas av staten och som används för att främja genomförandet av politiska mål inte längre accepterades av lantbrukarna. Slutligen önskade statsmakterna minska kostnaderna för jordbruksadministrationen.

Lösningen blev att en tidigare sammanhållen organisation med ca 1 200 anställda som omfattade både rådgivning och myndighetsutövning delades upp. Produktionsrådgivningen som tidigare varit uppdelad i olika fältorganisationer sammanfördes i en ny rådgivningsorganisation, DLV, med högst 700 anställda. Omorganisationen innebar en stegvis privatisering av verksamheten. År 1990 bildades en självständig ny organisation, som fortfarande var statlig. Därefter har bildats en stiftelse som under 1992/93 tar över ansvaret för de i organisationen anställda. Staten och näringen har lika många representanter var i styrelsen. Till sitt förfogande har styrelsen 12 sektorsråd som representerar de olika produktionsgrenarna i jordbruket.

Staten kommer att successivt minska sitt bidrag till finansieringen av verksamheten. Bidragen kommer att minska med 5 procentenheter per år under en 10-årsperiod med början år 1993. Från år 2003 skall enligt en överenskommelse mellan staten och näringen statens andel av finansieringen vara nere i 50 %. Neringen kommer enligt överenskommelsen att kunna finansiera sin del genom:

- * kollektiva avgifter som alla jordbrukare måste betala och som tas ut efter företagets storlek (30 %),
- * avgiftsbeläggning av utförda tjänster (30 %), eller genom
- * endera avgifter på utförda tjänster eller kollektiva avgifter på sätt som bestäms inom resp. bransch (40 %).

Det finns lagstiftning som gör det möjligt att ta ut kollektiva avgifter.

DLV:s verksamhetsidé är att hjälpa jordbrukarna och deras anställda att anpassa sig till föränderliga miljö- och marknadsförutsättningar och samtidigt ta hänsyn till behoven av produktkvalitet och konkurrensförmåga. Organisationen uppfattas i första hand som näringens organisation med ett visst inflytande från regeringen. Rådgivarna i organisationen har inget direkt ansvar för att föra ut eller delta i ad-

ministrationen av gällande jordbrukspolitik. Inte heller har de några kontrolluppgifter. Däremot förväntas rådgivarna känna till statens målsättningar för jordbruket och ta hänsyn till dem i den strategiska rådgivningen.

Två år efter att den nya rådgivningsorganisationen bildades består den av ett huvudkontor med ett 50-tal anställda och 61 lokala rådgivargrupper fördelade på 26 kontor spridda över landet. Inom fältorganisationen finns drygt 500 jordbruks- och trädgårdsexperter som på hel-tid erbjuder service inom olika specialistområden:

Fördelningen av antalet rådgivare mellan olika branscher var under år 1992:

Mjök och kött	33 %
Svin, fjäderfä	18 %
Växtodling	14 %
Grönsaksodling	14 %
Snittblomor, blomsterlökar	11 %
Fruktodling, plantskolor	6 %
Övrigt	4 %
	100 %

7.3.4 Storbritannien

Jordbruket i Storbritannien sysselsätter 2,2 % av landets arbetskraft. Det består av ca 240 000 företag med en medelareal av 72 ha. De 100 000 minsta företagen svarar för endast 2,5 % av produktionen. 30 % av företagen är deltidjordbrukare. Det finns ungefär lika många anställda som företagare i jordbruket. Den dominerande inriktningen är mjölk eller köttproduktion vid 60 % av företagen. Storbritannien står för ca 10 % av EG:s jordbruksproduktion.

Statliga program för jordbruket har funnits i Storbritannien sedan 1200-talet. Den nuvarande statliga rådgivningsorganisationen, ADAS (the Agricultural Development and Advisory Services), inrättades 1971. Organisationens mål var från början helt inriktade på jordbruket och att förbättra företagens produktivitet. Staten skulle inte ägna sig åt rådgivning som jordbrukarna hade tillgång till från annat håll eller som skulle bli tillgänglig om staten slutade att erbjuda den. Rådgivning var avgiftsfri från början.

År 1987 genomfördes en förändring av organisationens syfte och finansiering. De viktigaste förändringarna blev att verksamheten skulle mera inriktas på forsknings- och utvecklingsfrågor med betoning av utvecklingsaspekter och datorbaserade informationssystem. Vidare skulle en starkare betoning ske av miljö- och djurskyddsfrågor. En avgiftsbeläggning av rådgivningstjänster skedde vilket ledde till förändringar i organisationens målsättningar och organisation.

Verksamheten har tre huvudinriktningar. Dessa är rådgivning, tillämpad forskning och administration åt regeringen. Organisationens uppgift är att dels informera jordbrukarna om jordbrukspolitiken samt förklara och genomföra ny lagstiftning, dels tillgodose jordbrukarnas efterfrågan på rådgivning om tillämpningen av ny teknik. ADAS:s egen affärsidé är "att vara den ledande konsultorganisationen för areellt baserat näringsliv i Storbritannien och erbjuda kunderna kvalitetstjänster till gagn för deras affärsverksamhet". Verksamheten organiseras i tio produktområden:

Växtodling	Projektering
Trädgårdsodling	Laboratorietjänster
Husdjurskötsel	Forsknings- och utvecklingsuppdrag
Företagsledning	Marknadsföring av produkter
Markanvändningsfrågor	Särskilda projekt

ADAS bedriver sin verksamhet från ett huvudkontor i London, 6 nationella kontor, 6 regionala kontor och 29 distriktskontor. Antalet anställda uppgår till ca 2 500 varav ca 2 000 har vetenskaplig eller teknisk specialistkompetens. Verksamhetsområdet omfattar England och Wales. Skottland och Nordirland har sina egna rådgivningsorganisationer.

Enligt tidigare lagstiftning fick ADAS endast erbjuda sina tjänster till lantbrukare och trädgårdsföretagare och deras anställda. Sedan avgiftsfinansieringen införts får tjänster säljas till alla kunder som betalar.

Trots att stora svårigheter förutsågs har intäktsmålen uppfyllts eller överskridits från början. Kraven på avgiftsintäkter har efterhand skärpts. Intäkterna har ökat från 5,4 miljoner brittiska pund 1987/88 till ca 17 miljoner brittiska pund 1991/92. Därmed svarar uppdragsintäkterna för ca 35 % av de totala kostnaderna. Målsättningen för

budgetåret 1993/94 är en ökning av uppdragsintäkterna till 24 miljoner brittiska pund.

Den största delen av verksamheten finansieras fortfarande av staten och regleras genom (december 1991) ett 100-tal olika kontrakt. Staten uppträder alltså som köpare av tjänster från ADAS. Erfarenheterna hittills är att systemet med beställar och utförroller kan och bör förbättras.

7.3.5 Tyskland

Tyskland var år 1990 till drygt 90 % självförsörjande med livsmedel. Jordbrukets andel av BNP uppgick till 2-3 % och av sysselsättningen till ca 4 %. I de nya förbundsstaterna var tidigare i det f.d. DDR jordbrukets andel av BNP och sysselsättning ca 10 %. Antalet företag är drygt 600 000, varav ca 30 % är heltidsföretag. Animalieproduktionen står för ca två tredjedelar av produktionsvärdet. Den genomsnittliga åkerarealen var år 1990 ca 32 ha i de f.d västtyska förbundsstaterna.

Jordbruksrådgivningen är organiserad på olika sätt i de olika staterna och kan därför inte beskrivas som en organisation. Den följande översikten utgår från underhandsuppgifter lämnade av Sveriges ambassad i Bonn.

Målet för rådgivningen till det tyska jordbruket är att tillhandahålla underlag för jordbrukarnas beslut i sociala, företagsekonomiska och produktionstekniska frågor. Härigenom underlättas jordbrukets anpassning till ändrade förhållanden.

Mot bakgrund av det federala statsskicket och olikheter vad gäller samhälls- och organisationsstruktur har de olika delstaterna byggt upp olika system för rådgivningen till jordbruket. I delstaterna Bayern, Baden-Württemberg, Rheinland-Pfalz, Saarland och Hessen svarar staten för den officiella rådgivningen. I dessa delstater har resp. delstatsministerium huvudansvaret. I Schleswig-Holstein, Niedersachsen och Nordrhein-Westfalen har ansvaret för rådgivningen överlåtits åt resp. stats Landwirtschaftskammer. Denna organisation, dess uppgifter och offentligrättsliga ställning kan närmast jämföras med den som de svenska hushållningssällskapen hade fram till slutet av 1960-talet. I de nya delstaterna befinner sig den officiella rådgivningen för närvarande under uppbyggnad. I Sachsen och Thüringen kommer en statlig rådgivning att inrättas. I Mecklenburg-Vorpommern, Brandenburg och

Sachsen-Anhalt kommer rådgivningen att bedrivas i privat regi med statlig finansiering till mellan 50 och 80 %.

Ett gemensamt drag hos rådgivningen i de olika delstaterna är att den i princip är indelad i tre nivåer. Resp. delstatsministerium har ansvar för personal, organisatoriska frågor samt även för den övergripande planeringen. Mellannivån svarar för programplanering, genomförande och utvärdering av rådgivningen liksom för fortbildning av personalen och i vissa fall även för specialistrådgivningen. För det praktiska genomförandet av rådgivningsverksamheten svarar den tredje nivån som utgörs av de rådgivare som är verksamma inom en kommun (landkreis). Härvid har så gott som genomgående någon rådgivare anknytning till en lantbruksskola. Specialiserade rådgivare finns vanligen för husdjursavel, trädgård, vinodling och växtskydd. Den av staten organiserade rådgivningen är i princip gratis för yrkesutövarna.

Alla jordbrukare är skyldiga att vara medlemmar och att betala avgifter till en Landwirtschaftskammer, som har avdelningar för olika produktionsgrenar inom jordbruket med specialister för olika ämnesområden. I övrigt arbetar de på i princip samma sätt som den statligt organiserade rådgivningen med lokalt anställda rådgivare. Kamrarna har även vissa myndighetsuppgifter. Verksamheten finansieras med de tidigare nämnda tvångsavgifterna och med statliga bidrag.

Utöver den officiella rådgivningen finns särskilt i norra Tyskland så kallade rådgivningsringar. De är privata och består av frivilliga sammanslutningar av lantbrukare i en organisationsform som är att jämställa med ekonomiska föreningar. I vissa fall erhåller ringarna finansiellt stöd från delstaten eller en Landwirtschaftskammer. Även olika producentorganisationer som avelsföreningar och odlarorganisationer bedriver rådgivningsverksamhet liksom ett växande antal privata konsulter. Dessutom finns rådgivning kopplad till föreningsrörelsen, den privata handeln, fodermedelsindustrin, handelsgödsel- och kemiindustrin samt maskinhandeln. Rådgivning bedrivs även av banker, försäkringsbolag och bokföringsbyråer.

Rådgivningen till det tyska jordbruket understöds av det vetenskapliga arbete som bedrivs vid olika institutioner för forskning och utbildning. Understöd lämnas även av de olika organisationer som har till uppgift att förmedla forskningsinformation och svara för att resultaten av forsknings- och försöksverksamhet omsätts i praktiken. Direkt underställt lantbruksministeriet i Bonn finns 14 forskningsinstitut

som arbetar med framför allt tillämpad forskning inom lantbruksområdet. Den grundläggande forskningen bedrivs vid de universitet som har lantbruksvetenskapliga fakulteter.

Inom den statliga lantbruksförvaltningen förefaller myndighetsuppgifterna öka i omfattning. En sådan utveckling innebär att utrymme för renodlade rådgivningsaktiviteter minskar. Samtidigt ökar rådgivningen från näringsens egna organisationer dvs. rådgivningsringar, företag, bokföringsbyråer och fristående konsulter.

Fortfarande finansieras rådgivningen till jordbruket till övervägande del med medel från delstaterna. Det sker dels genom den statliga rådgivning som fortfarande bedrivs i betydande omfattning och dels genom att statliga bidrag lämnas till såväl landwirtschaftskamrarna som till olika slag av privat organiserad rådgivning.

7.4 Avslutande synpunkter

I samtliga länder inom OECD har staten ett intresse i rådgivningen till jordbruket. Intresset är olika starkt i olika länder vilket återspeglas i olika organisationsformer för den rådgivning i vilken staten medverkar och olika omfattning av statens finansiella engagemang.

Under den senaste femårsperioden har det skett betydande förändringar i jordbruksrådgivningen i många industriländer. En omvärdering har skett eller håller på att ske av jordbruksrådgivningens roll i jordbrukspolitiken. De bakomliggande orsakerna är flera. En är att jordbruksnäringen i de flesta industriländer nu är en ganska liten del av hela ekonomin. Problem med överskottsproduktion har också varit motiv för staterna att omvärdera behovet av att stödja sådan rådgivning som kan leda till ökad produktion. En annan orsak är att nya problem med anknytning till jordbruket har uppmärksamats i jordbrukspolitiken. Det är problem som berör miljö och uthålligt nyttjande av naturresurserna, avreglering och marknadsorientering, livsmedlens kvalitet och säkerhet, landsbygdsutveckling m.fl.

Tämligen genomgående har staternas motiv för att finansiera teknisk och ekonomisk produktionsrådgivning minskat. I de länder där sådan rådgivning bedrivs i statlig regi har under loppet av några år införts krav på betydande avgiftsfinansiering av verksamheten. I de länder där staten lämnar stöd till av jordbruks- och trädgårdsnäringen organiserad rådgivning trappas stödet ner. En omprioritering och

uppvärdering har i stället skett av rådgivning som är en del av genomförandet av ny lagstiftning och andra statliga åtgärder som har samband med bl.a. miljö, marknadsorientering, livsmedelskvalitet och landsbygdsutveckling. Det samlade intrycket är att minskningen av staternas engagemang i genomförande och finansiering av ekonomisk och teknisk produktionsrådgivning ännu så länge är mer omfattande än den ökning som sker inom andra områden. Å andra sidan synes statens stöd till ekonomisk och produktionsteknisk rådgivning i flera länder vara större än i Sverige. Det gäller särskilt länder med en betydande export av jordbruksprodukter.

I de länder där krav på avgiftsfinansiering av statlig rådgivning har införts har en intressant utveckling skett inom rådgivningsorganisationerna. De har enligt de analyser som utförts blivit mera flexibla, målinriktade och marknadsorienterade. De har också blivit mer inriktade på verksamhetsutveckling än tidigare och personalens motivation har ökat. En annan observation är att de fasta administrationskostnaderna minskar och att mera resurser satsas på kompetensutveckling.

8 Rollfördelningen i den framtida rådgivningen

En utgångspunkt för utredningen är att den statliga rådgivningen skall inriktas mot information förknippad med myndighetsutövning. Därför diskuteras i detta kapitel rollfördelningen i den framtida rådgivningen som en bakgrund till överväganden och förslag i kapitel 9.

8.1 Statens behov av att använda information och rådgivning

Staten har behov av att använda information och kunskapsutveckling som ett medel för att tillgodose olika oftast långsiktiga samhällsintressen med anknytning till jordbruket och trädgårdsnäringen. Hur stort detta behov är beror på samhällsintressenas omfattning och inriktning under olika perioder. Under 1900-talets första hälft var inriktningen från samhällets sida att genom produktionsteknisk rådgivning främja en teknisk utveckling och modernisering av de areella näringarna. Därefter följde en period under vilken de starkaste samhällsintressena var knutna till jordbrukets och trädgårdsnäringens rationalisering och företagsutveckling.

Under den senaste 10-årsperioden har framträtt nya samhällskrav på jordbruket och trädgårdsnäringen och indirekt lantbruksrådgivningen att bidra till en utvidgad och fördjupad kunskap om produktions natur och jordbrukets och trädgårdsnäringens roll i samhället. Mest uppmärksammade är miljöfrågor med anknytning till växtnäring, bekämpningsmedel, natur- och kulturvärden och biologisk mångfald i jordbrukslandskapet, resurshushållning, djurskydd och etiska frågor inom animalieproduktionen, landsbygdsutveckling, omställning till en avreglerad marknad och konsekvenserna av en anslutning till en gemensam livsmedelspolitik inom EG.

I vilka situationer har då samhället behov av att använda just information och kunskapsutveckling som ett medel? Huvudkriteriet bör vara att valet av medel sker så att de samlade statliga insatserna blir

optimala med hänsyn till de mål som satts upp för att tillgodose resp. samhällsintresse. Tre principiellt olika användningssätt förekommer.

Långsiktiga samhällsintressen som exempelvis rör näringslivets produktivitet och konkurrenskraft samt miljö och resurshushållning kan bäst främjas genom en långsiktig kunskapsuppbyggnad. En förutsättning är att jordbrukare och trädgårdsföretagare finner att deras egna långsiktiga ekonomiska eller andra intressen helt eller delvis är desamma som samhällets. I en sådan situation är från samhällets utgångspunkt informations- och rådgivningsinsatser det effektivaste medlet. Om de kunskapsuppbyggande insatserna sätts in i tid kan lagstiftning eller andra föreskrifter undvikas.

I andra fall behövs informations- och rådgivningsinsatser som ett komplement till ekonomiska styrmedel och lagstiftning. Det är så rådgivningsinsatser används för att exempelvis reducera användningen av bekämpningsmedel och läckaget av växtnäringssämnen i jordbruket. De ekonomiska styrmedlen består bl.a. av miljöavgifter på gödselmedel och bekämpningsmedel. Lagstiftningen föreskriver lagrings- och spridningstider för stallgödsel, krav på grön mark, behörighetskrav för hantering av bekämpningsmedel och utrustning osv. Genom rådgivningsinsatserna påskyndas företagarnas kunskapsuppbyggnad så att de snabbare kan ställa om efter de nya ekonomiska och rättsliga förutsättningarna för produktionen. Därigenom nås en snabbare måluppfyllelse och behovet av tillsyn, kontroll och sanktioner blir totalt sett mindre.

Det finns också situationer, då de samhällsintressen som skall tillgodoses är sådana, att endast ekonomiska styrmedel och lagstiftning går att använda. Ett exempel är en situation då en företagare inte följt de bestämmelser som är knutna till ett redan utbetalat stöd och staten kräver tillbaka pengarna. Villkoren för att rådgivning skall kunna vara ett användbart medel är antagligen inte uppfyllda, eftersom företagarna inte ser några positiva effekter av att skaffa sig nya kunskaper som har samband med anpassningen till de nya förutsättningarna. I sådana fall är det endast ändamålsenligt för staten att lämna en ensidig information om de regler som gäller. Huruvida en sådan myndighetsinformation skall definieras som rådgivning eller informations-spridning är en smaksak.

De mera långsiktiga behoven av rådgivning och kunskapsuppbyggnad har koppling till statens övergripande strategi för att utveckla det svenska näringslivet. Bl.a. produktivetsdelegationen (SOU 1991:82)

och den senaste långtidsutredningen (SOU 1992:19) har behandlat dessa frågor.

Produktivtetsdelegationen anger fyra övergripande uppgifter för att öka produktivitetstillväxten. De är att

- * gradera upp humankapitalet,
- * stimulera realkapitalbildningen,
- * skynda på den tekniska utvecklingen och strukturomvandlingen,
- * förprätthålla ett högt omvandlingstryck i den svenska ekonomin.

Delegationen konstaterar att enbart ett hårt omvandlingstryck – "piska" – inte räcker. Det slår ut verksamheter men skapar inte nya. Enbart generösa drivkrafter – "morötter" – riskerar att minska takten i strukturomvandlingen. Det är kombinationen av omvandlingstryck och drivkrafter som ger produktivitetstillväxt.

Produktivtetsdelegationen anser att ett skärpt omvandlingstryck och bättre drivkrafter för kunskapsuppbyggnad tillsammans bör kunna ge kraftiga produktivitetseffekter, som leder till stärkt konkurrenskraft. Det gäller även i sektorer som tidigare varit skyddade för konkurrens. Delegationen har inte dragit några slutsatser om utbildningsbehov sektor för sektor men förordar allmänt att personalutbildning också ges till dem med den lägsta formella utbildningsnivån. Arbetsmarknads- och vuxenutbildning bör mera handla om vidareutbildning i företagen än utbildning under perioder då man byter arbete.

Jordbruket och trädgårdsnäringen är statistiskt sett sektorer med en låg formell utbildningsnivå jämfört med andra länder och andra branscher inom Sverige. Detta framgår bl.a. av 1992 års långtidsutredning.

Den statliga kompetensutredningen konstaterar, liksom produktivtetsdelegationen, att det finns en påtaglig samstämmighet, som vuxit fram under 1980-talet, om att förändringar i arbetsorganisation och kompetensutveckling är en av de viktigaste faktorerna för tillväxt och välfärd. Utredningen föreslår en nationell strategi för kompetensutveckling (SOU 1992:7). En sådan strategi föreslås innehålla bl.a. en breddning av arbetsmarknads-, närings-, regional, social- och utbildningspolitikens mål till att också omfatta kompetensutveckling och en samordning av dessa politikområdets resurser på regional och lokal nivå. Vidare föreslås en samordning av statens resurser för information, rådgivning och konsultverksamhet, stimulans till branschorienterad yrkesutbildning, fort- och vidareutbildning samt stimulans till

branschvisa och regionala utvecklingsprojekt. Kommittén föreslår också att småföretagsanpassade utbildningsprogram utvecklas.

Tabell 8.1

Högskoleutbildning resp. minst två års gymnasium eller motsvarande, år 1987

Procent	Högskole- utbildning	Gymnasie- utbildning
<i>Sverige, bransch</i>		
Jordbruk	2,1	32,5
Industri	4,9	49,9
Byggsektorn	2,2	53,8
Handel, restaurang	4,8	47,3
Transport	4,2	48,5
Alla sektorer	11,1	55,9
<i>Internationellt jordbruk</i>		
Tyskland	0,7	49,4
Japan	1,1	34,1
Storbritannien	5,5	25,3
USA	10,3	67,1

Långtidsutredningen, 1992

8.2 Rollfördelningen mellan näringarna och staten

Av de förut beskrivna jordbruks- och trädgårdspolitiska besluten från 1947 till början av 1980-talet framgår att rådgivningen var ett av de statliga medlen för att främja näringarnas rationalisering. Rationaliseringen har hela tiden i princip varit företagarnas egen angelägenhet, men rådgivningen har – tillsammans med lagstiftning och statligt ekonomiskt stöd – angetts vara ett av de viktigaste statliga medlen för att främja en från samhällets utgångspunkter önskad utveckling. Från början var den av staten stödda eller senare av staten också organiserade rådgivningen nästan enbart inriktad på effektivare produktionsteknik.

Efterhand har jordbruksnäringen genom de ekonomiska föreningarna, hushållningssällskapen och privata företag byggt upp en omfattande egen produktionsteknisk och företagsekonomisk rådgivning. Därigenom har den statliga rådgivningen mer och mer kommit att utnyttjas som ett medel kopplat till myndighetsutövning och direkta uppdrag från regeringen till myndigheterna.

Trädgårdsnäringen har i betydligt mindre omfattning haft möjlighet att utveckla en egen produktionsteknisk rådgivning. Det kan för-

klaras bl.a. av att näringen hittills inte har haft samma ekonomiska och organisatoriska förutsättningar som jordbruket att etablera en betydande egen produktionsteknisk och företagsekonomisk rådgivningsservice. Under 1980-talet har riksdagen dessutom vid flera tillfällen gjort uttalanden om behov av fortsatta statliga rådgivningsinsatser.

Den kartläggning för verksamhetsåret 1991/92 som utredningen har genomfört visar att rådgivningsverksamheten vid länsstyrelsernas lantbruksenheter har nära anknytning till myndighetsutövning eller direkta uppdrag från staten. På jordbruksområdet motsvarar sådan verksamhet ca 90 % och på trädgårdsområdet ca 50 % av länsstyrelsernas totala rådgivningsverksamhet. Dessa andelar har främst på jordbruksområdet ökat sedan mitten på 1980-talet genom att hög prioritet har getts rådgivningsprogram med anknytning till miljö, djurmiljö, omställning till den nya livsmedelspolitiken, ekologisk produktion och åtgärdsprogrammet för jordbruket i norra Sverige. Av de i kartläggningen redovisade rådgivningsresurserna har på jordbruksområdet nästan 70 % och på trädgårdsområdet ca en tredjedel använts för insatser inom dessa rådgivningsprogram.

Genom 1990 års livsmedelspolitiska beslut har statens direkta stöd till jordbrukets rationalisering upphört. Härav följer att staten inte längre har anledning att av rationaliseringsskäl bedriva eller stödja rådgivning i produktionstekniska och företagsekonomiska frågor. Statens behov av att använda information och rådgivning för att uppnå andra samhällsmål har däremot inte förändrats.

8.3 Motiv för statlig rådgivningsverksamhet i framtiden

8.3.1 Allmänna utgångspunkter

I direktiven anges att utredningen bör ske med beaktande av de förändrade villkor för jordbrukets produktion som följer av *den livsmedelspolitiska reformen*. Ansvar för ekonomisk och produktionsteknisk rådgivning skall enligt direktiven efter omställningsperioden i första hand ligga hos näringen och därmed tillhandahållas av privata och kooperativa organisationer.

Det finns inte längre några rationaliseringspolitiska motiv för staten att tillgodose jordbrukets eller trädgårdsnäringens behov av teknisk och ekonomisk rådgivning. Samma förutsättningar gäller som

för andra branscher i näringslivet. Däremot kan det fortfarande finnas motiv för staten att använda rådgivning och information som ett medel för att tillgodose olika samhällsintressen med anknytning till jordbruket och trädgårdsnäringen. I direktiven anges att särskilda sådana motiv för staten kan vara att påverka utvecklingen inom jordbruket och trädgårdsnäringen i samband med myndighetsutövning eller att underlätta att av staten uppställda mål nås. I direktiven anges också, att när det gäller stödområdet bör beaktas att staten har ett särskilt ansvar med tanke på att lönsamheten i norra Sverige inte får tillåtas sjunka nämnvärt till följd av den livsmedelspolitiska reformen.

Vidare anges i direktiven att utredningen bör belysa det behov av anpassning till ändrade förhållanden som det svenska jordbruket kommer att möta vid ett *svenskt medlemskap i EG* och hur det kan tänkas påverka rådgivningen. En hänvisning sker till att rådgivningen till jordbruket inte omfattas av EG:s gemensamma jordbrukspolitik – CAP – utan är en varje lands nationella angelägenhet, som tillåts bli finansierad genom nationella stöd. Det ingår i uppdraget att analysera rådgivningens omfattning, inriktning och organisation i några med Sverige jämförbara EG-länder. Utgångspunkterna för översynen av den statliga trädgårdsrådgivningen bör enligt direktiven vara desamma som för rådgivningen till jordbruket.

8.3.2 Information och annan rådgivning förknippad med myndighetsutövning

Även efter en avreglering eller en anslutning till EG kommer det att finnas kvar förordningar och föreskrifter, som reglerar områden, där samhället ställer krav på produktionen inom jordbruket och trädgårdsnäringen. Detta gäller exempelvis miljö- och djurskyddsområdet samt föreskrifter för olika slag av stödgivning. Inom EG:s gemensamma livsmedelspolitik och regionalpolitik finns ett flertal olika stödformer som berör jordbruks- och trädgårdsföretagen. Sådana myndighetsuppgifter kräver också statlig information.

En uppgift för utredningen är att föreslå var gränsen mellan information och rådgivning förknippad med myndighetsutövning och annan rådgivning bör dras. En annan utgångspunkt är att statlig produktionsteknisk rådgivning begränsas till information förknippad med tillämpningen av de förordningar och föreskrifter som reglerar områden, där samhället har behov av att påverka produktionen.

Det bör som allmän princip vara i statens intresse att använda information och annan rådgivning i den utsträckning som den bidrar till en effektiv, enkel och serviceinriktad myndighetsutövning. Erfarenheterna från jordbruks- och trädgårdsområdet med sina jämfört med andra branscher små företag tyder på att företagaren upplever det som en fördel att kunna utnyttja den kompetens myndigheten besitter för att snabbt hitta en för det egna företaget bra lösning. Myndighetens handläggare har redan satt sig in i företagets ekonomiska eller tekniska förutsättningar i samband med ärendehandläggningen. Företagen kan även vara beredda att betala för rådgivning utöver vad myndigheten kan erbjuda kostnadsfritt. Därigenom kan myndigheten höja sin servicenivå i anslutning till myndighetsutövningen utan ökad kostnad för staten.

Det bör i sammanhanget nämnas att det inte bara är vid myndighetsutövning som berör de areella näringarna, som staten i samband med den allmänna servicen använder information och rådgivning som ett hjälpmedel. Det förekommer bl.a. inom natur- och kulturmiljöområdet och på arbetsmiljöområdet.

Det finns också fall då det med hänsyn till myndighetsutövningen bör ifrågasättas om staten skall engagera sig inom vissa rådgivningsområden. Står stora ekonomiska eller andra värden på spel och företagaren från början upplever att det finns starka motstående intressen mellan myndigheten/handläggaren och den egna positionen finns det små förutsättningar att lösa problemet med information och rådgivning. Då kan det vara bäst för både företagaren och myndigheten att en från myndigheten fristående rådgivare anlitas.

De inkomst-, omställnings- och anläggningsstöd som infördes i samband med omställningen till den nya livsmedelspolitiken är exempel på regelverk som kräver en mera omfattande informationsverksamhet från myndigheternas sida. Stödets syfte är att påverka jordbruksproduktionens omfattning. Anslutningen till stödprogrammen är också beroende av hur väl företagarna kan bedöma konsekvenserna för sitt företag. Genom att öka informationsinsatsen genom kurser och subventionerad rådgivning kan myndigheterna öka kunskaperna om stödets konsekvenser och därigenom också anslutningen. Rätt använda informationsresurser kan på detta sätt öka måluppfyllelsen med stöden eller sänka de totala kostnaderna för staten att uppnå ett givet mål. Inför ett svenskt EG-medlemskap kommer liknande informations- och

rådgivningsbehov att uppstå i samband med en anpassning till den gemensamma jordbrukspolitiken.

På miljö- och djurskyddsområdena har samhället satt upp långsiktiga mål som förutsätter produktionstekniska förändringar för att bli uppfyllda. De medel staten utnyttjar för att de uppsatta målen skall kunna nås är en kombination av lagstiftning, miljöavgifter, ekonomiskt stöd, FoU-insatser samt information och rådgivning. I vissa fall ställs ganska höga krav på jordbrukare och trädgårdsföretagare att ändra sin produktionsteknik för att kunna klara de ny krav som ställs. Det har visat sig vara förenligt med en hög måluppfyllelse att myndighetsinformationen i de här sammanhangen också har inslag av produktionsteknisk och företagsekonomisk rådgivning.

Slutsatsen blir att det inte går att ange någon skarp gräns mellan rådgivning förknippad med myndighetsutövning och annan rådgivning. Redan vid formuleringen av mål för olika myndighetsuppgifter och vid utformningen av därtill knutna förordningar och föreskrifter måste ställning tas till i vad mån det är ändamålsenligt att kombinera myndighetsutövningen med allmän samhällsservice i form av information och rådgivning. Det är också en fråga om vilken tradition och typ av kompetens som finns eller kan utvecklas vid den myndighet som skall tillämpa regleringen. En annan viktig faktor är i vilken mån näringarna själva har förutsättningar och motiv för att tillgodose olika service- och informationsbehov.

8.3.3 Rådgivning som medel för att nå statliga mål

Staten har, som tidigare påpekats, motiv för att främja kunskapsutveckling och fortbildning inte minst bland småföretagen. Att staten har ett särskilt ansvar för teknikspridning och kunskapsutveckling vid just småföretagen brukar motiveras med att dessa företag har stor betydelse för utveckling och förnyelse av näringslivet. Samtidigt har småföretagen ofta sämre möjligheter än de större företagen att på egen hand etablera utbildningsmöjligheter. Inom regionalpolitiken har staten även särskilt prioriterat utbildnings- och utvecklingsinsatser för de små företagen på landsbygden.

På jordbruksområdet har staten, som förut beskrivits, under de senaste åren i ökande omfattning använt information, utbildning och rådgivning som ett medel för att nå olika mål. Det har vanligen skett i kombination med myndighetsutövning. Rådgivningsåtgärderna har

dock inte begränsats till insatser som varit direkt förknippade med myndighetsutövning.

Ett exempel på målstyrda rådgivningsinsatser kan hämtas från miljöområdet. En övergripande målsättning, som staten angett för användningen av bekämpningsmedel i jordbruket och trädgårdsnärningen, är att riskerna skall elimineras och användningen ytterligare halveras till mitten av 1990-talet. I arbetet med att uppnå en säkrare och minskad användning av bekämpningsmedel medverkar flera myndigheter med flera olika typer av aktiviteter. De statliga rådgivningsinsatserna inom växtskyddsområdet är en del av dessa aktiviteter. Insatserna har som syfte ett integrerat växtskydd där den kemiska bekämpningen är behovsanpassad och där odlarna är väl medvetna om riskerna med de kemiska bekämpningsmedlen. En viktig förutsättning för arbetet är växtskyddscentralerna. Centralernas målgrupp är rådgivare och tjänstemän vid länsstyrelser, hushållningssällskap, kommunernas miljö- och hälsoskyddsnämnder samt kooperativa och privata företag som säljer förmödenheter och tjänster på växtodlingsområdet.

Ett annat exempel är särskilda rådgivningsprogram inom ramen för omställningen till ny livsmedelspolitik och det regionala stödet till jordbruket i norra Sverige. I båda fallen har ett av syftena med rådgivningsinsatserna varit att utveckla företagens kompetens som företagare och att lyfta fram, utveckla och sprida kunskap om nya verksamheter i jordbruksföretagen. Tyngdpunkten ligger på att stimulera företagen att bättre utnyttja sina egna resurser som företagare.

Det allmänna motivet för att staten även i framtiden bör använda rådgivning och information som ett medel är att kunskapsutveckling ofta har visat sig vara ett verkningsfullt instrument för att nå uppsatta mål för förändringar. Genom rådgivning och kunskapsutveckling kan behovet av att använda myndighetsutövning eller ekonomiska stöd minska. I andra fall kan genom rådgivningsinsatser de negativa effekterna bli lindrigare av stora förändringar i statliga regleringar, stödsystem eller andra förändringar av villkoren för näringslivet.

I de fall marknaden eller näringslivets egna organisationer tillgodoser behoven av information och rådgivning finns inget motiv för staten att medverka. Om staten har motiv för att medverka med insatser för kunskapsutveckling behöver det inte alltid innebära att staten också måste svara för genomförandet. Ett genomförande genom statliga myndigheter ligger närmast till hand om informations-, rådgivnings- eller utbildningsinsatser har en stark koppling till andra statliga åtgär-

der inkl. myndighetsutövning för att uppnå ett och samma mål. Det kan vara svårt och ineffektivt att dela upp resultatansvaret och att utveckla kompetens inom flera organisationer. Därför talar effektivitetsskäl för att staten måste ta ett huvudansvar för att genomföra kunskapsutvecklingsprogram inom ramen för miljöpolitiken, regionalpolitiken och på djurmiljöområdet samt vid större förändringar av livsmedelspolitiken t.ex. i samband med ett svenskt medlemskap i EG.

Även om staten genom sina myndigheter måste ha ett huvudansvar för målpuppfyllelse och genomförande av statliga rådgivningsprogram, behöver det inte finnas några hinder för att delar av genomförandet kan ske i icke statlig regi. Det kan exempelvis i vissa fall vara ekonomiskt fördelaktigt för staten att köpa tjänster på marknaden.

I andra fall kan staten svara för stödfunktioner som underlättar för jordbruks- och trädgårdsnäringarnas egna rådgivningsorganisationer att medverka till att de av staten uppsatta målen nås. Det förutsätter att det finns ett intresse hos näringarna för att målen nås. Ett exempel är på miljöområdet där växtskyddscentralerna tar fram underlag för behovsanpassad bekämpning av växtskadegörare som alla rådgivare utnyttjar.

Ett annat exempel är att staten tar ett övergripande ansvar för att det sker en spridning av information om resultat från forskning och försök. Alla företagare och rådgivningsorganisationer bör ha tillgång till denna information. Inom programmen för omställningsrådgivning och norra Sverige har utbildningsmaterial och utvecklingsarbete i anslutning därtill tagits fram av staten genom bl.a. Statens jordbruksverk (SJV) och Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) i samarbete med jordbrukets organisationer. Både länsstyrelser, hushållningssällskap, lantbruksskolor och andra organisationer har sedan kunnat använda dessa underlag i sin verksamhet, vilket medverkat till att de av staten uppsatta målen uppfyllts.

Slutsatsen blir, liksom för den information och rådgivning som är direkt kopplad till statlig myndighetsutövning, att det inte går att ange några generella motiv för staten att arbeta med rådgivning och kunskapsutveckling, som ett medel för att nå uppsatt mål för jordbruket och trädgårdsnäringen. Däremot är det lätt att slå fast utifrån tidigare erfarenheter att kunskapsutveckling är ett kraftfullt medel. Hur starka motiven är för att staten aktivt skall gå in med rådgivning måste avgöras från fall till fall och med hänsyn till hur näringarna själva kan eller bör kunna tillgodose informations- och rådgivningsbehoven.

8.3.4 Konsekvenser av en EG-anslutning

Samtidigt med omställningen till den nya livsmedelspolitiken kan en förändring med anledning av en EG-anslutning komma att påbörjas. I direktiven (Dir. 1991:97) till den omställningskommission som förbereder en avstämning av jordbrukets omställning anges som en utgångspunkt att omställningen av jordbruket skall fullföljas på ett sådant sätt att Sverige vid inträdet i EG har en stark och konkurrenskraftig jordbruksnäring och livsmedelsindustri. Det är angeläget att det svenska jordbruket får möjlighet att konkurrera på lika villkor med omvärlden.

De pågående internationella förhandlingarna om ett nytt GATT-avtal om en friare världshandel kan också leda till ändrade förutsättningar för jordbruket och trädgårdsnäringen i Sverige. Även det EES-avtal som väntas träda i kraft den 1 januari 1993 kommer att leda till förändringar.

Kartläggningen av rådgivningen i vissa länder inom EG visar att den statliga eller statsunderstödda rådgivningen är av betydande omfattning. Den produktionstekniska rådgivningen i flera EG-länder har anknytning till forsknings- och försöksinstitut, som helt eller delvis finansieras av staten.

Det statliga stödet till rådgivningen är inom EG en nationell angelägenhet. Enskilda länder kan därför stärka det egna jordbrukets konkurrenskraft genom stöd till information, utbildning och annan rådgivningsverksamhet. Stöd för kompetensutveckling kan också utgå från EG:s jordbruksfond och regionala fond i samband med förändringar till följd av den gemensamma jordbrukspolitiken i områden där stöd för landsbygdsutveckling utgår, s.k. 5b-områden.

Det samlade stödet till jordbruket i Sverige (mätt som PSE-tal) är i dag högre än inom EG. Vid en EG-anslutning är det från konkurrenssynpunkt angeläget att de stöd som tillämpas i Sverige inte alltför mycket avviker från vad som tillämpas i framför allt näraliggande konkurrentländer inom EG. I förhållande till jordbrukets storlek synes Sverige investera mer i forskning, utbildning och rådgivning än jämförbara länder inom EG. Någon säker jämförelse av hur mycket av det totala statliga stödet till forskning, utbildning och rådgivning som går till rådgivning är svår att göra.

Vid kartläggningen av rådgivningen har också framkommit att staten i flera länder håller på att minska sitt finansiella engagemang i rådgivningsverksamheten. Denna utveckling överensstämmer med den all-

männan principen i 1990 års svenska livsmedelspolitiska beslut, om en förskjutning från statligt engagemang mot marknadsmässiga lösningar.

Näringsutövarna inom jordbruket och trädgårdsnäringen behöver en kvalificerad information och rådgivning om nya internationella regler och förutsättningarna och om vilka konsekvenserna blir för produktion och företagsledning. I den mån marknaden inte klarar av att lösa de rådgivnings- och informationsproblem som uppstår i samband med en svensk anslutning till EG eller andra större förändringar får staten från fall till fall ta ställning till om särskilda motiv för insatser från statens sida är motiverade och förenliga med EG:s gemensamma jordbrukspolitik. Det bör exempelvis vara ett intresse för staten att medverka med allmän information och rådgivning om EG och med insatser för kompetensutveckling med syfte att stärka jordbrukets och trädgårdsnäringens konkurrenskraft inför omställningen till EG:s jordbrukspolitik och konkurrensförhållanden. En samordning behövs med det informations-, utbildnings- och rådgivningsprogram som genomförs i anslutning till den pågående omställningen under perioden 1990/91–1995/96.

I flera EG-länder, liksom i Sverige, utnyttjas rådgivningen som ett medel inom regionalpolitiken, landsbygdspolitiken och miljöpolitiken. Därför innebär en EG-anslutning inga motiv för att på dessa områden ändra inriktningen av den svenska rådgivningen. De geografiska områden inom vilka regionalpolitiskt motiverade insatser blir motiverade kan däremot komma att förändras vid en anslutning.

8.3.5 Norra Sverige

I direktiven erinras om att staten har ett särskilt ansvar när det gäller stödområdet för jordbruket, dvs. norra Sverige. Det kan därför finnas skäl för att samhället också lämnar stöd till rådgivningsinsatser i detta område.

Enligt det livsmedelspolitiska beslutet år 1990 skall den nya livsmedelspolitiken bidra till regional utjämning av sysselsättning och välfärd. Jordbruket i norra Sverige har stor betydelse från många utgångspunkter utöver den primära betydelsen i form av produktion av livsmedel. Jordbruket och trädgårdsnäringen bidrar till att skapa sysselsättning, boende och samhällsstruktur. Det har också en avgörande betydelse för att bevara landskapsbilden med därtill hörande kultur-

och naturvärden. Jordbruket har vidare betydelse för att upprätthålla en livsmedelsberedskap och minska sårbarheten vid kriser, katastrofer och krig. Det livsmedelspolitiska beslutet innebär vidare att lönsamheten i jordbruket i norra Sverige inte skall tillåtas sjunka nämnvärt till följd av den interna avregleringen.

Riksdagen har senare (prop. 1990/91:99, JoU27, rskr. 276) erinrat om att jordbruket i norra Sverige till stor del består av glesbygdsföretag och att det i dag saknas en helhetssyn som beaktar alla de faktorer – ekonomiska och sociala – som avgör dessa företags framtid och fortbestånd. Riksdagen framhöll också att stödet till jordbruket i norra Sverige bör utformas i överensstämmelse med andra åtgärder som vidtas för att utveckla jordbruket och andra delar av näringslivet i syfte att uppnå bästa samlade effekt av stödet

Staten har således deklarerat att den har ett särskilt ansvar för jordbrukets och trädgårdsnäringsens utveckling i norra Sverige. Särskilda medel för att stödja denna utveckling ställs till förfogande inom både regionalpolitiken och livsmedelspolitiken. Stödet till rådgivningen får ses som en del av det samlade stödet till norra Sverige. Stödet till rådgivning och utbildning innebär en investering i kunskaper som har bestående utvecklingseffekter. Det är därigenom ett mera långsiktigt och flexibelt stöd till näringarna än exempelvis djurbidrag och prisstöd. Stöd till rådgivning och utbildning kan knappast hänföras till kategorin konkurrenssnedvridande och selektiva företagsstöd, som enligt de allmänna riktlinjerna för näringspolitiken bör avvecklas (prop. 1991/92:38, FiU:10, rskr. 108).

Motiven för ett fortsatt statligt engagemang i rådgivning och kunskapsutveckling i norra Sverige är således starka. Formerna och det geografiska området för det samlade stödet till jordbruket i norra Sverige kan komma att förändras i samband med en svensk EG-anslutning. En möjlig konsekvens kan bli att motiven för att stödja jordbruket och landsbygden i norra Sverige genom forskning, rådgivning och annat utvecklingsstöd blir ännu starkare i framtiden.

8.3.6 Särskilda motiv för rådgivning till trädgårdsnäringsen

Trädgårdsnäringsen omfattas inte av någon statlig marknadsreglering. Rådgivning och finansiellt stöd till trädgårdsnäringsen har hittills ändå utformats efter i stort sett samma principer som för jordbruket. Moti-

ven för stödet till trädgårdsnäringen har däremot varit delvis andra. Näringen är starkt konkurrensutsatt och har i förhållande till sin storlek ett stort geografiskt utbredningsområde.

Det statliga finansiella stödet till trädgårdsnäringen har, framför allt vad gäller kreditgarantier, större betydelse än för jordbruksnäringen eftersom trädgårdsnäringen har mer begränsade möjligheter än jordbruksnäringen att ställa säkerheter för lån i samband med investeringar. Detta talar för att staten även i framtiden skulle ta ett större ansvar för rådgivningen i samband med stödgivning till trädgårdsnäringen.

På trädgårdsområdet svarar staten fortfarande för en ganska stor del av den produktionstekniska rådgivningen. Trädgårdsnäringen har haft större svårigheter än jordbruksnäringen att själv bygga upp en rådgivningsorganisation, eftersom näringen är relativt liten men ändå spridd över ett stort geografiskt område.

De allmänna synpunkter som gäller statens behov och motiv rörande information och rådgivning till jordbruket gäller också för trädgårdsnäringen. Det finnas inte heller några principiellt andra motiv för statens syn på den produktionstekniska rådgivningen inom trädgårdsnäringen än inom jordbruket. Näringen bör själv ha huvudansvaret för sådan rådgivning. Däremot kan det finnas motiv för staten att underlätta för näringen att bygga ut en egen produktionsteknisk rådgivning.

8.3.7 Forskningsinformation

Ett område som inte behandlas i direktiven är statens motiv för att engagera sig i informationsspridning och utvecklingsarbete med anknytning till forskning och försök. Staten satsar betydande resurser i forsknings- och försöksverksamhet inom jordbruks- och trädgårdsområdet. Därför finns det motiv för att staten också tar ett övergripande ansvar för att resultat och synteser från forskning och försök blir publicerade och lätt tillgängliga för näringsutövarna, rådgivningen och utbildningen. Det är främst Lantbruksuniversitetets ansvar, att inom ramen för finansieringen av i första hand den tillämpade forskningen avsätta tillräckliga resurser för synteser, forskningsinformation och samarbete med organisationer som bedriver egen tillämpad forskning, försöksverksamhet, utvecklingsarbete, rådgivning och utbildning.

8.4 Avslutande synpunkter

Sammanfattningsvis finns det inom jordbruket och trädgårdsnäringen ett starkt omvandlingstryck. En anslutning till EG kommer att höja detta tryck. För att branscherna skall kunna förbättra sin konkurrenskraft behövs produktivitetsförbättringar. Samtidigt är de som arbetar i de båda näringarna förhållandevis lågutbildade. Därför behövs insatser för kompetensutveckling under hela 1990-talet med syfte att stärka jordbrukets och trädgårdsnäringens konkurrenskraft.

Utredningen kan bara göra en allmän bedömning av behoven av information och kunskapsutveckling i nya statliga program inom det livsmedelspolitiska området. Statens behov av att söka påverka utvecklingen i jordbruket och trädgårdsnäringen i framtiden beror på utvecklingen i dessa näringar, i samhället och i omvärlden. Behoven bestäms bl.a. av den allmänna inriktningen av näringspolitiken, förhållandena i konkurrentländer inom eller utom EG och av statsfinanserna.

Den pågående omställningen inom jordbruket innebär att behovet av särskilda samhällsinsatser för att ekonomiskt styra eller påverka marknaden minskar eller upphör när omställningen har genomförts. Så länge en omställning pågår behövs olika åtgärder för att underlätta företagets anpassning till den nya situationen. Det ligger i både samhällets och jordbrukets intresse, att anpassningen sker på ett socialt och ekonomiskt acceptabelt sätt.

Olika utgångspunkter kan användas för att ange i vilken omfattning det i framtiden är motiverat för staten att inom ramen för sin allmänna samhällsservice använda information och rådgivning som ett medel för att uppnå olika mål. En utgångspunkt kan vara vad som är billigast för staten vid tillämpningen av de förordningar och föreskrifter som reglerar områden, där staten ställer krav på jordbruket och trädgårdsnäringen. Kostnader förknippade med informations- och rådgivningsinsatser, direkta stöd, tillsyn, kontroll samt eventuella sanktioner bör beaktas. Andra utgångspunkter kan vara vad som är samhällsekonomiskt fördelaktigast eller vilken avvägning som innebär störst frivilliga medverkan från berörda företag.

Vad som talar för att behovet av att använda "kunskapsintensiva" åtgärder blir större i framtiden är att kunskapsnivån bland jordbrukare och trädgårdsföretagare ökar. Även informationsteknologin utvecklas och den nya tekniken sprids snabbt även inom jordbruket och

trädgårdsnäringsen. Kunskapsintensiva program kräver hög kompetens och kan på kort sikt framstå som kostnadskrävande jämfört med traditionell myndighetsutövning. Informations- och rådgivningsinsatser är dessutom ofta svåra att utvärdera och effekterna kan inte avläsas omedelbart. Erfarenheterna är emellertid övervägande positiva från de informations- och rådgivningsprogram som har genomförts under de senaste åren.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det finns skäl som talar såväl för som emot ett statligt engagemang i rådgivning och kompetensutveckling till jordbruket och trädgårdsnäringsen. För ett minskat statligt behov av medverkan i rådgivningen talar den marknadsanpassning av jordbruksnäringsen som nu pågår i överensstämmelse med 1990 års livsmedelspolitiska beslut.

Å andra sidan har Sverige efter riksdagens beslut om en ny livsmedelspolitik år 1990 ansökt om medlemskap i EG. Ett medlemskap kommer att leda till betydande förändringar i jordbrukspolitiken. EG-ländernas nationella stöd till jordbruket för att stärka dess konkurrenskraft är skäl för statligt stöd till rådgivning och kompetensutveckling inom jordbruket och trädgårdsnäringsen även i Sverige.

Andra skäl som talar för ett statligt engagemang i rådgivning och information som är förknippad med myndighetsverksamhet är att myndighetsverksamheten blir effektivare, vilket är ett samhällsintresse i sig. Rådgivning och information har fått ökad betydelse som instrument i miljö- och regionalpolitiken.

En summering av motiv som talar för resp. emot ett statligt engagemang i rådgivning och kunskapsutveckling leder fram till att statlig information och rådgivning till jordbruket och trädgårdsnäringsen bör ha högsta prioritet då den är förknippad med myndighetsutövning. Därutöver kan särskilda rådgivningsinsatser vara motiverade, om de har anknytning till direkta stöd eller om de medverkar till att andra av statsmakterna fastställda mål uppnås. Den nya livsmedelspolitiken innebär ju en övergång från generell prisstöd till direkta stöd för att nå de mål som eftersträvas.

För trädgårdsnäringsen bör i princip samma synsätt gälla som för jordbruket. Det finns dock skillnader mellan jordbruket och trädgårdsnäringsen vad gäller behovet av finansiellt stöd och möjligheter för näringsen att i egen regi bygga upp en rådgivningsverksamhet, vilket kan tala för ett annat synsätt.

9 Överväganden och förslag

9.1 Allmänna synpunkter

Enligt direktiven skall ansvaret för ekonomisk och produktionsteknisk rådgivning efter omställningsperioden i första hand ligga hos näringen och därmed tillhandahållas av privata och kooperativa organisationer. Rådgivning med ekonomisk och produktionsteknisk inriktning kan enligt direktiven mycket väl bedrivas vid lantbruksskolorna. Utgångspunkten för översynen av rådgivningen till trädgårdsnäringen bör enligt direktiven vara densamma som för rådgivningen till jordbruket.

Jag har ingående analyserat motiven för staten att utnyttja rådgivning som ett medel att uppnå angelägna samhällsmål för jordbruks- och trädgårdsnäringen. En utgångspunkt har därvid varit, att alla yrkesutövare oavsett bransch har ett behov av yrkeskunnande som ständigt måste förnyas. Staten har ansvar för att medborgarna erhåller eller erbjuds en relevant utbildning. Även efter inträde i arbetslivet, antingen som arbetstagare eller företagare, finns ett behov av att vidmakthålla och utveckla yrkeskunskaperna. Näringslivet och den offentliga sektorn i egenskap av arbetsgivare svarar i princip för denna ständigt återkommande kompetensutveckling.

Staten ingriper i kunskapsförnyelsen endast i vissa situationer, då det från samhällets sida framstår som angeläget att kunskapsnivån höjs, exempelvis i samband med arbetslöshet för att den arbetslöse snabbt skall komma in på arbetsmarknaden igen.

Samhället har hittills inom ramen för jordbrukspolitiken tagit ett större ansvar för jordbruksnäringens utveckling än för näringslivets i allmänhet. Bland de medel som använts för att främja jordbrukets utveckling har bl.a. rådgivning ingått. Det större ansvaret för jordbruksnäringens utveckling har bl.a. varit betingat av vikten av att genom i första hand inhemsk produktion trygga livsmedelsförsörjningen. Genom 1990 års livsmedelspolitiska beslut har försörjningsberedskapen fått en annan innebörd. Något klart uttalat produktionsmål finns inte längre utan jordbruket skall i princip likställas med andra näringar.

Allmänna statliga riktlinjer för trädgårdsnäringen antogs av riksdagen år 1979. Produktionens omfattning fastslogs vara beroende av

dess internationella konkurrenskraft, som stärktes genom ökade statliga resurser till forskning, försök, rådgivning och finansiellt stöd. En utredning om trädgårdsnäringens utvecklingsmöjligheter pågår för närvarande (dir. 1992:23)

Överväganden om statliga insatser för att genom rådgivning och kunskapsuppbyggande främja utvecklingen inom jordbruket och trädgårdsnäringen bör ske utifrån de allmänna principerna för samhällets engagemang i kompetensutveckling som jag tidigare redovisat. Detta innebär att staten kan använda bl.a. rådgivning som ett medel att åstadkomma förändringar eller kunskapsförnyelse. Ett exempel är när staten eftersträvar snabba förändringar av jordbruks- och trädgårdsnäringen eller snabbt vill höja kunskapsnivån hos alla eller hos vissa grupper av de i näringarna sysselsatta och detta inte kan ske på marknadens villkor.

När det gäller rådgivning till jordbruket och trädgårdsnäringen bör statens ansvar begränsas till information i anslutning till myndighetsutövning. Vidare finns det motiv för att staten använder rådgivning som ett medel för att uppnå vissa samhällsmål. Gränsdragningen mellan vad staten har behov av att tillgodose och vad näringarna själva bör tillgodose kan dock inte göras skarp. Exempel på rådgivning som ligger utanför statens intresse är sådan produktionsteknisk och företagsekonomisk rådgivning, som näringsutövarna efterfrågar och som marknaden redan idag erbjuder eller kan förväntas erbjuda. Exempel på situationer när staten har anledning använda rådgivning som ett medel för att uppnå angelägna samhällsmål är:

- * i samband med myndighetsutövning om verksamheten därigenom blir effektivare,
- * för att snabbt sprida kännedom om resultaten från forsknings- och försöksverksamhet,
- * för att snabbt höja kunskapsnivån bland jordbrukets och trädgårdsnäringens utövare i samband med strukturella eller andra förändringar av näringarnas förutsättningar.

9.2 Rådgivningen till jordbruket

Kartläggningen av rådgivningens omfattning och inriktning visar att rådgivningen till jordbrukarna till största delen sker genom näringens egna organisationer. Kartläggningen visar också att den av staten be-

drivna rådgivningen till jordbrukarna sker i huvudsak i samband med myndighetsutövning eller i form av särskilda av staten beslutade program för att underlätta att angelägna nationella mål uppnås.

Med utgångspunkt från de allmänna synpunkter jag tidigare har redovisat föreslår jag att statens engagemang i rådgivningen begränsas till information och annan service förknippad med myndighetsutövning och till de situationer då det finns ett samhällsintresse av att rådgivningen används som ett medel för att främja jordbruksnäringens utveckling. Dessa situationer kan inte för all framtid definieras. Exempel på sådana situationer som jag avser är:

- * spridning av resultat från forskning och försök som staten finansierar,
- * ny lagstiftning och nya mål inom miljö- och djurskyddsområdet,
- * ny livsmedelspolitik och därav följande behov av omställning och utveckling av nya resursanvändningsalternativ,
- * behov av stöd till jordbruket i norra Sverige,
- * behov av stärkt konkurrenskraft inför en svensk anslutning till EG.

Staten medverkar för närvarande i rådgivningsverksamhet med syfte att underlätta introduktion av ny lagstiftning inom miljö- och djurskyddsområdet samt i aktiviteter inom programmet för jordbrukets omställning och i norra Sverige. Konsekvenserna av en anslutning till EG får ses som exempel på en större strukturell förändring, som redan nu kan förutses för jordbruket och trädgårdsnäringen och där det bör finnas ett statligt intresse att använda rådgivning som ett medel för att underlätta anpassningsprocessen.

Att nya aktiviteter redan nu kan förutses betyder inte att resursbehovet för rådgivningsaktiviteter totalt behöver öka. Jag bedömer att insatserna inom främst omställningsprogrammet skall kunna minska i den takt som resursbehovet för information och rådgivning inför en EG-anslutning kan komma att öka.

En EG-anslutning kommer att innebära stora förändringar för svenskt jordbruk. En ökad konkurrens kan redan nu förutses. För att möta konkurrensen måste svenskt jordbruk bli mera kostnadseffektivt. En snabb kostnadseffektivisering bedömer jag vara ett angeläget samhällsmål där rådgivning kan användas som ett medel.

Jordbruket kommer även efter en anslutning till EG:s gemensamma jordbrukspolitik att ha ett långsiktigt behov av rådgivning. Om en så-

dan rådgivning tillgodoser behoven av den kontinuerliga kunskapsförnyelse som alla näringsutövare har behov av för att behålla sin konkurrenskraft, bör den i första hand vara näringens och näringsutövarnas egen angelägenhet. I andra situationer får staten ta ställning till om särskilda statliga åtgärder behövs.

Enligt EG:s rådsförordning 2328/91/EEC får medlemsstaterna ge stöd för kompetensutveckling bland jordbrukets företagare, familjearbetskraft och anställda. Medel för finansiering kan även utgå från EG:s jordbruksfond. Stödet avser yrkesmässig vidareutbildning med anknytning till förändringar som sker till följd av åtgärder inom den gemensamma jordbrukspolitiken. Exempel på sådana åtgärder är programmen för extensifiering, investeringsstöd och nyetablering. Även inom EG:s regionala stöd för landsbygdsutveckling ingår stöd till kompetensutveckling som prioriterat ändamål inom samtliga ca 50 av kommissionen godkända stödområden (90/557-592/EEC).

Jag har analyserat den statliga rådgivningens omfattning i bl.a. Danmark och Nederländerna och därvid funnit att det nationella stödet till ekonomisk och produktionsteknisk rådgivning är större än i Sverige. Jag har emellertid också konstaterat att trenden är att ett allt större ansvar för och genomförande av rådgivningen läggs på näringen. Kartläggningen visar vidare att rådgivningen används för att tillgodose angelägna samhällsmål och för att underlätta genomförandet av förändringar av EG:s jordbrukspolitik. Jag har även konstaterat, att det totala statliga stödet till forskning, utbildning och rådgivning på jordbruksområdet synes vara minst lika stort i Sverige som i flera näraliggande EG-länder. Den andel av det samlade stödet som går till rådgivning är i flera länder större än i Sverige.

Omfattande stöd till rådgivningen i näraliggande konkurrentländer inom EG innebär en konkurrensfördel för jordbruket i dessa länder. Stora skillnader i konkurrenssituationen kan därför komma att leda till att det även i Sverige kan bli motiverat för staten att långsiktigt avsätta resurser för att använda rådgivning och kompetensutveckling som ett medel att förbättra jordbrukets konkurrensförmåga gentemot vår omvärld. Jag anser emellertid inte att ett EG-inträde nu utgör motiv för att föreslå ett generellt långsiktigt statligt engagemang inom rådgivningen till jordbruket. Förändringar av svenskt jordbruks konkurrenskraft jämfört med näraliggande konkurrentländer inom EG bör dock följas och behovet av eventuella statliga åtgärder prövas från fall till fall.

Jag delar den bedömning som omställningskommissionen redovisat i sitt delbetänkande (SOU 1992:87) att det föreligger ett stort informationsbehov, när det gäller konsekvenserna för livsmedelssektorn av ett EG-medlemsskap. Bristfällig information kan leda till att olika anpassningsåtgärder som krävs inte vidtas eller att beslut fattas som innebär onödiga kapitalförluster. Kommissionen anser därför att det är angeläget att resurser för informationsverksamhet ställs till förfogande. Staten har också möjligheter att genom information, rådgivning och FoU-verksamhet uppmärksamma aktörerna om förhållandena på EG-marknaden. Därigenom kan det svenska jordbrukets konkurrenssituation förbättras.

Det finns situationer, som jag tidigare har redovisat, då det är motiverat från statens sida att använda rådgivning som ett medel att uppnå angelägna mål och att effektivt genomföra myndighetsutövning och andra myndighetsuppgifter. De medel som samhället är berett att ställa till förfogande bör användas på ett så effektivt sätt som möjligt. Statens resurser behöver därför inte vara förbehållna endast statliga rådgivningsorgan. Staten måste dock ha ett avgörande inflytande över resursanvändningen. De av staten uppsatta målen måste följas och alla berörda jordbruksföretag oavsett organisationstillhörighet och kommersiella intressen måste få tillgång till det rådgivningsutbud staten avsatt medel för.

Statens behov av att använda rådgivning som ett medel för att uppnå olika målsättningar kan som jag tidigare antytt förändras från tid till annan. Både inriktningen och omfattningen av sådan rådgivning kan väntas komma att variera över åren. Även det kompetens- och effektivitetsmässiga sambandet mellan rådgivning och myndighetsutövning eller andra myndighetsuppgifter kan vara olika starkt. Det måste därför från fall till fall avgöras vilket som är det effektivaste sättet att genomföra ett statligt rådgivningsprogram. Avsatta medel bör kunna användas för att genomföra rådgivning i statlig regi eller genom att staten upphandlar genomförandet på marknaden.

Vad gäller myndigheternas roll förutsätter jag att det övergripande ansvaret för olika statliga rådgivningsprogram rörande jordbruket, trädgårdsnäringen och rennäringen även i fortsättningen ligger på den centrala jordbruksmyndigheten, Statens jordbruksverk. I Jordbruksverkets roll ingår att gentemot regeringen ha det samlade ansvaret för måluppfyllelse, utvärdering och en effektiv användning av särskilt anvisade medel. I de fall regeringen klart uttalar, att den centrala myn-

digheten skall samordna och leda genomförandet av ett rådgivningsprogram, blir det Jordbruksverkets uppgift att ta ställning till hur de anvisade resurserna bäst används. Jordbruksverket har begränsade möjligheter att självt genomföra rådgivnings- och informationsprogram. Normalt bör genomförandet ske på länsnivå. Det kan dock finnas undantag då det kan vara ändamålsenligt att välja en annan för hela landet generell lösning. I den centrala sektorsmyndighetens roll ingår också att svara för olika stödfunktioner centralt och regionalt. Det bör ske i nära samarbete med främst Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) och omfatta bl.a. utveckling och framställning av underlag för rådgivning och information samt kompetensutveckling för den personal vid bl.a. länsstyrelserna som medverkar i genomförandet av olika rådgivningsprogram.

Myndighetsutövningen inom jordbruksområdet utförs liksom den av staten finansierade rådgivningen till jordbruket i dag i huvudsak via länsstyrelserna. De medel som staten inför genomförandet av en rådgivningsinsats, finner vara mest ändamålsenligt att avsätta till regional rådgivning bör även i fortsättningen i första hand disponeras av länsstyrelserna. Dessa får därefter välja det genomförande som leder till bäst måluppfyllelse och genomförande. Det innebär att länsstyrelserna får ta det övergripande ansvaret för resultat och genomförande av enskilda rådgivningsprogram och för att det i länen eller i en större region finns tillräcklig kompetens och personella basresurser för att genomföra de rådgivningsuppdrag staten beställer. Genomförandet kan ske i resp. länsstyrelsens regi eller genom samarbete och köp av tjänster från annan länsstyrelse eller på marknaden. Målet bör vara att tillgängliga finansiella och personella resurser i regionen används så effektivt som möjligt. Förutsättningarna för olika former av samarbete varierar mellan olika delar av landet. Det är därför inte nödvändigt att eftersträva en för hela landet enhetlig form för genomförandet av olika rådgivningsprogram.

En viss avgiftsbeläggning av de rådgivningstjänster staten vill ha utförda bör enligt min uppfattning kunna ske även i fortsättningen. Under de senaste tio åren har staten i ökande omfattning tagit betalt för rådgivningstjänster. Erfarenheterna har varit övervägande goda. En förutsättning för att en avgiftsfinansiering skall vara möjlig är att måluppfyllelse och effektivitet i resp. program inte påverkas negativt. Därför måste ställning tas till möjliga finansieringsformer från fall till fall. Avgiftsintäkter bör i princip tillföras resp. rådgivningspro-

gram och vara en integrerad del av dess finansiering. Man bör emellertid inte räkna med att avgifterna kan bli av någon större omfattning.

Länsstyrelsernas lantbruksenheter bedriver också viss uppdragsverksamhet utan anknytning till myndighetsutövning eller andra prioriterade myndighetsuppgifter. Det sker i första hand för att uppnå ett jämnt utnyttjande av kvalificerad personal i den mån de av staten prioriterade uppgifterna inte under alla delar av året tar alla resurser i anspråk. På så sätt har det blivit möjligt att upprätthålla en något högre och bredare kompetens inom olika kompetensområden än som eljest skulle vara möjligt. Jag har konstaterat att en relativt liten del av lantbruksenheternas personalresurser används på detta sätt. I princip bör staten inte bedriva denna typ av uppdragsverksamhet i konkurrens med den icke statligt organiserade rådgivningen. Å andra sidan bör det även i fortsättningen vara möjligt för länsstyrelserna att – på motsvarande sätt som kan ske inom andra funktioner – marginellt bedriva viss sådan verksamhet, om den bedöms vara till fördel för länsstyrelsernas möjligheter att effektivt utföra sina prioriterade uppgifter. En självklar förutsättning måste vara att intäkterna täcker hela kostnaden för uppdragsverksamheten och att tjänsterna prissätts enligt marknadsmissiga principer. Inte heller i övrigt får en sådan verksamhet utformas och genomföras på ett sådant sätt att den negativt påverkar förtroendet för länsstyrelsernas andra verksamheter.

9.3 Rådgivningen till trädgårdsnäringen

Synen på rådgivningen till trädgårdsnäringen bör i princip vara densamma som till jordbruket. De situationer som redovisas i avsnittet om jordbruksnäringen, då det är motiverat att använda rådgivningen som ett medel för att uppnå angelägna samhällsmål, gäller i huvudsak även för trädgårdsnäringen dvs.

- * spridning av forsknings- och försöksresultat,
- * introduktion av ny lagstiftning och nya mål inom miljö- och växtskyddsområdet,
- * stödet till trädgårdsnäringen i norra Sverige,
- * konsekvenser för svensk trädgårdsnäring av en anslutning till EG.

Kartläggningen av rådgivningen till trädgårdsnäringen visar emellertid att staten fortfarande svarar för huvuddelen av rådgivningen till näringsutövarna och att den jämfört med jordbruket i större utsträckning är inriktad på produktionsteknisk och företagsekonomisk rådgivning. Detta beror bl.a. på att trädgårdspolitiken inte i samma omfattning som jordbrukspolitiken genomgått förändringar som lett till nya mål för den av staten bedrivna rådgivningen. Rådgivningen till trädgårdsnäringen har sin utgångspunkt i riksdagens beslut (prop1978/79:136 JoU 29, rskr. 399), som angav att rådgivningen var ett viktigt instrument i rationaliseringspolitiken. Trädgårdsnäringens struktur med små företag med många olika specialinriktningar och geografisk spridning kan delvis förklara varför näringen inte i egen regi hittills över hela landet har kunnat bygga ut och driva en kommersiellt baserad rådgivning. Trädgårdsnäringen har inte heller haft ett kooperativt förädlingsled, vilket – som inom jordbruket – har haft intresse av att tillhandahålla en produktionsteknisk och företagsinriktad rådgivningsservice.

En EG-anslutning kommer liksom för jordbruket att innebära stora förändringar för svensk trädgårdsnäring. Rådgivning och kunskapsutveckling bör vara ett effektivt instrument för att underlätta omställningen. I några av Sveriges viktigaste konkurrentländer, Danmark och Nederländerna, ger staten fortfarande ett ganska betydande stöd till produktionsteknisk rådgivning inom trädgårdsnäringen.

Trots de skillnader som finns mellan jordbruket och trädgårdsnäringen anser jag inte att det finns tillräckligt starka skäl att se annorlunda på principerna för information och rådgivning till de båda näringarna. Jag föreslår därför att statens engagemang i rådgivningen på trädgårdsområdet – liksom för jordbruket – begränsas till information i anslutning till myndighetsutövning och till de situationer, då det från samhällets synpunkt framstår som motiverat att använda rådgivning som medel för att uppnå angelägna samhällsmål. En begränsning av de statliga insatserna för rådgivning på trädgårdsområdet till sådana av samhället prioriterade områden innebär en viss avveckling av statlig produktionsteknisk och företagsekonomisk rådgivning. En sådan begränsning kommer att få större betydelse för näringsutövarna än motsvarande anpassning har fått på jordbrukets område.

Vid överläggningar med Trädgårdsnäringens Riksförbund (TRF) har framkommit att näringen är beredd att helt ikläda sig ansvaret för produktionsteknisk och företagsekonomisk rådgivning inom näringen

och därmed överta den verksamhet av detta slag som bedrivs vid länsstyrelsernas lanbruksenheter. En förutsättning härför har emellertid angetts vara dels att näringen får ta över all trädgårdsrådgivning vid länsstyrelserna, dvs. även rådgivning i myndighetsfrågor, och dels att ett statligt bidrag årligen lämnas till verksamheten. Det statliga bidraget anses böra motsvara det stöd som utges till trädgårdsnäringen i Danmark och Nederländerna.

Jag delar uppfattningen att en överföring och utveckling av den produktionstekniska och företagsekonomiska rådgivningen i näringens egen regi bör bygga på den förutsättningen att staten i princip inte utövar någon konkurrerande verksamhet inom samma område. Där emot måste den information och rådgivning som är direkt kopplad till myndighetsutövning bedrivs vid eller i nära anslutning till länsstyrelsernas verksamhet. Vad gäller genomförande och finansiering av sådan rådgivning som staten i framtiden kan ha behov av att få utförd för att uppfylla olika samhällsmål har jag tidigare föreslagit att samma principer bör gälla för trädgårdsnäringen som för jordbruksnäringen. Det innebär att den centrala jordbruksmyndigheten måste ha det övergripande ansvaret för att avsedda resultat uppnås och att de av staten anvisade medlen blir effektivt använda. I vad mån staten i framtiden kan komma att ha särskilda behov av att genomföra olika insatser för trädgårdsnäringen utreds för närvarande av trädgårdsnäringens utredningen. För mig framstår behoven av informations- och rådgivningsinsatser för att höja näringens konkurrensförmåga i samband med en svensk anslutning till EG vara lika stora inom trädgårdsnäringen som inom jordbruket.

För att underlätta för näringen att själv bygga ut den produktionstekniska och företagsekonomiska rådgivningen och för att åstadkomma en successiv anpassning föreslår jag att ett årligt statligt driftsbidrag utgår under en övergångsperiod. Bidrag bör under en treårsperiod med början den 1 juli 1994 utgå till en del av kostnaden för den utbyggda verksamheten.

Det är svårt att bedöma om trädgårdsnäringen är beredd att bygga ut den produktionstekniska och företagsekonomiska rådgivningen med en volym som motsvarar minskningen av den statliga rådgivningen. Det är troligt att näringen väljer en något lägre nivå anpassad till marknadens efterfrågan och betalningsförmåga efter den treåriga övergångsperioden. De statliga driftsbidragen bör därför förslagsvis under treårsperioden utgöra 75, 50 resp. 25 % av den beräknade kost-

naden för varje nyanställd rådgivare, dock inom en angiven totalram. Ramen bör relateras till den nyuppbyggda rådgivningens omfattning.

9.4 Statens särskilda ansvar för norra Sverige

Statens särskilda ansvar för jordbruket i norra Sverige har hittills inneburit att den av staten finansierade rådgivningen är mer omfattande i norra än i södra och mellersta Sverige. Drygt 30 miljoner kronor av statliga medel användes under budgetåret 1991/92 till rådgivning för jordbruket och trädgårdsnäringen i norra Sverige. Det är något mer än en fjärdedel av de resurser staten anvisade för hela landet. Huvuddelen, ca 20 miljoner kronor, har redovisats som rådgivning i anslutning till myndighetsutövning eller andra av staten direkt prioriterade ändamål.

Av det totala stödet till jordbruket i de sju nordligaste länen anvisades under budgetåret 1991/92 ca 800 miljoner kronor till prisstöd, 75 miljoner kronor för stöd till livsmedelsindustrin och 50 miljoner kronor till ett särskilt åtgärdsprogram som bl.a. omfattade stöd till utveckling av nya verksamheter, forskning och försök samt rådgivning. Av regionalpolitiska medel utgick dessutom bl.a. glesbygdstöd till jordbruksföretag med drygt 50 miljoner kronor. Sammanlagt uppgick statens stöd till jordbruket i norra Sverige till ca 1 miljard kronor, varav ca 3 % disponerades för rådgivningsinsatser.

Det särskilda åtgärdsprogram, som påbörjades år 1987, upphörde den 30 juni 1992. Genom programmet hade årligen i genomsnitt ca 10 miljoner kronor använts för rådgivning och kunskapsutveckling med inriktning på nya och traditionella verksamheter i jordbruks- och trädgårdsföretagen. Erfarenheterna av åtgärdsprogrammet har varit övervägande goda något som också redovisas i regeringens proposition och i riksdagens behandling av stödet till jordbruket i norra Sverige för budgetåret 1992/93 (prop. 1991/92:96, JoU15). Enligt riksdagsbeslutet bör det finnas goda möjligheter att i fortsättningen finansiera de verksamheter som ingick i det särskilda åtgärdsprogrammet med medel från anslaget regionala utvecklingsinsatser.

Samma principiella skäl som jag förut redovisat för att jordbruket och trädgårdsnäringen bör ha hela ansvaret för produktionsteknisk och ekonomisk rådgivning inom resp. branscher kan naturligtvis även anföras för norra Sverige. Det skulle då innebära att staten avvecklar

finansiering av rådgivning som inte är kopplad till myndighetsutövning eller andra av staten uppställda mål. En sådan avveckling borde i så fall ske i den takt näringarna själva får förutsättningar att bygga ut och finansiera sin rådgivning.

Det finns emellertid också starka skäl som talar mot att staten nu drastiskt minskar sitt stöd till rådgivning och kompetensutveckling till jordbruket och trädgårdsnäringen i norra Sverige. Den nya svenska livsmedelspolitiken liksom en anslutning till EG kommer att åstadkomma ett starkt förändringstryck även i det nordsvenska jordbruket. Genom fortsatta insatser för rådgivning och kunskapsutveckling bör produktivitetstillväxt och utveckling av nya verksamheter kunna påskyndas något som bör förbättra regionens konkurrensförmåga och i bästa fall minska det totala stödbehovet. Motsvarande principiella resonemang kan anföras i fråga om rådgivning till rennäringen.

EG har nyligen utvärderat ett år 1988 infört stöd till landsbygdsområden (5b-stöd). Stödets syfte är bl.a. att främja utvecklingen i områden med svaga naturgivna förutsättningar, perifert läge, låg befolkningstäthet och som påverkas negativt av den gemensamma jordbrukspolitiken och dess förändringar. I samtliga områden som omfattas av stödet – ett 50-tal – har åtgärder med inriktning på kompetensutveckling prioriterats. I utvärderingsrapporten förordas att stödet till just kompetensutveckling bör utökas.

Stödet till rådgivningen bör ses som en del av det samlade statliga stödet till jordbruket och livsmedelsindustrin i norra Sverige. Samma synsätt gäller för trädgårdsnäringen och rennäringen. Enligt vad jag erfarit har länsstyrelserna i norra Sverige hittills inte budgeterat medel för rådgivning och kunskapsutveckling från anslaget regionala utvecklingsinsatser i den omfattning som tidigare finansierades från det särskilda åtgärdsprogrammet. Enligt min uppfattning bör medel för kunskapsutveckling inom jordbruket, trädgårdsnäringen och rennäringen anvisas inom samma ram som andra anslag till dessa näringar. I princip bör storleken av den andel av det samlade stödet som avsätts till rådgivning, forskning och utveckling prövas vid de tillfällen då omfattningen av stödet till dessa näringar i norra Sverige omprövas. Behoven av insatser för rådgivning och kunskapsutveckling kan variera från tid till annan. De principiella resonemang om upphandling av rådgivningstjänster etc. som redovisats i avsnitt 9.2 bör gälla även för rådgivning i norra Sverige.

9.5 Lantbruksskolornas roll i fortbildning och rådgivning

Rådgivning med ekonomisk och produktionsteknisk inriktning kan mycket väl bedrivas vid lantbruksskolorna. En del av utredningsuppdraget är att undersöka förutsättningarna för en sådan rådgivning vid lantbruksskolorna och att klargöra rollfördelningen mellan skolorna och länsstyrelsens lantbruksenhet.

Jämfört med många andra yrkesgrupper i samhället har fortfarande enligt statistiken företagare och anställda i jordbruket och trädgårdsnäringen en ganska låg genomsnittlig formell utbildningsnivå. Många av företagarna i dessa båda näringar liksom många andra småföretagare har ingen eller bristfällig företagarutbildning. I den yrkesinriktade gymnasieutbildningen vid lantbrukets skolor deltar främst ungdomar som normalt först efter fem till femton år får möjlighet att etablera sig som egna företagare. Deras motivation för att under utbildningen studera företagsekonomi och företagsledningsfrågor är därför ofta liten.

Få yrkesområden har haft så stor del av sin utbildning baserad på specialkurser som jordbruket och trädgårdsnäringen. Den nya gymnasieskolan innebär att alla specialkurser och påbyggnadskurser efter en kort övergångsperiod avvecklas. Motsvarande utbildningar skall i fortsättningen erbjudas inom ramen för gymnasieskolans treåriga yrkesförberedande naturbruksprogram och i den gymnasiala vuxenutbildningen. Skolorna bedöms inte ha möjlighet att upprätthålla den tidigare volymen vidareutbildning i påbyggnads- och specialkurser, som under läsåret 1991/92 omfattade ca 100 000 elevdagar.

Vid lantbruks- och trädgårdsskolorna bedrivs även viss fortbildning på uppdragsbasis. Arbetsmarknadsmyndigheten är för närvarande den störste enskilde köparen av sådana tjänster. Även länsstyrelser, hushållningssällskap och andra organisationer och myndigheter köper kurser av eller förlägger kurser till skolorna. Fortbildning genom kortkurser på uppdragsbasis har ökat under de senaste åren.

Behovet av vidareutbildning och kompetensutveckling inom jordbruket och trädgårdsnäringen är således stort. Naturbruks-/lantbruksskolornas förutsättningar att tillgodose dessa behov bör behållas. Om skolorna i alltför stor utsträckning utvecklas mot enbart ungdomsskolor förloras värdefull kompetens. Förutom minskade möjligheter att tillgodose näringens behov av kompetensutveckling finns det risk att

ungdomsutbildningens kvalitet inte kan bibehållas. Samtidigt ökar behovet av kompetensutveckling och fortbildning i hela samhället. Jag har i tidigare avsnitt redogjort för slutsatser och förslag som nyligen framlagts av den statliga kompetensutredningen (SOU 1991:56 och 1992:7) och av produktivitsdelegationen (SOU 1991:82). Båda utredningarna har framhållit kompetensutveckling som en av de viktigaste drivkrafterna för produktivitetstillväxt och välförhållanden.

Produktivitsdelegationen anser att det inte längre räcker med omskolning av människor i förvärvsarbete. En kompetenshöjning måste också ingå. Enligt delegationen bör också utbildningen av företagare moderniseras. Utvecklingsföretagen och NUTEK kan vara viktiga kanaler för kunskapsutbredning till småföretagen. Olika utbildningsanordnarnas verksamhet kan sannolikt samordnas bättre än för närvarande.

Kompetensutredningen föreslår en samordnad politik för kompetensutveckling. Det kan ske genom en breddning av arbetsmarknads-, närings-, regional-, social-, och utbildningspolitikens mål till att också omfatta kompetensutveckling samt genom att en samordning av dessa politikområdens resurser sker på regional och lokal nivå. En försöksverksamhet föreslås i vilken branschorgan inom några utvalda branscher med visst statligt stöd utvecklar program för kompetensutveckling.

Kommittén föreslår också stöd till branschvisa och regionala utvecklingsprojekt och informationsprogram. Vidare föreslås stimulans till branschorienterad yrkesutbildning, fort-, och vidareutbildning. Den kan bedrivas t.ex. i branschvisa centra för fortbildning och vidareutbildning, där specialiserad grundläggande yrkesutbildning kan utformas både för studeranden som kommer direkt från gymnasiet och för redan yrkesverksamma som vill höja sin kompetens genom fristående kurser. Kommittén föreslår också att staten utvidgar de pågående försöken med lokala kunskapscentra.

Kompetensutredningen föreslår även särskilda småföretagsanpassade utbildningsprogram och utbildningsstipendier för småföretagare. Folkhögskolorna bör enligt kommittén kunna stå som modell för en utbildnings- och utvecklingsmiljö för företagare.

Det är enligt min uppfattning angeläget att de allmänna behoven av fortbildning och kompetensutveckling i jordbruket och trädgårdsnäringslivet kan tillgodoses även i fortsättningen och att statens näringspolitiska mål för dessa näringar även bör omfatta kompetensutveckling.

Den nya gymnasieskolan utesluter inte att ett antal lantbruks- och trädgårdsskolor även i fortsättningen kan bedriva vidareutbildning om än i helt eller delvis ändrade former. För en sådan fortsättning talar att lantbruks- och trädgårdsskolorna har värdefulla kunskapsmässiga och personella resurser. Vid skolorna finns också omfattande fysiska resurser, som förutom lokaler och utrustning för undervisning också består av skolorbruk och elevinternat. Det måste också vara av värde för läroanstaltens kompetens om ungdomsutbildning och vidareutbildning kan samordnas. Till några skolor är också förlagt jordbruksförsök och annat utvecklingsarbete. En förebild kan vara den fortbildning av lantbrukare genom veckolånga kurser som bedrivs vid ett 10-tal lantbruksskolor i Danmark.

Förutsättningarna för naturbruks-/lantbruksskolorna att vid sidan om rollen som gymnasieskola utveckla en ny roll som kunskapsförmedlare till de yrkesverksamma inom jordbruk och trädgårdsnäring varierar från skola till skola. Det finns redan några skolor som har kommit ganska långt i ambitionen att erbjuda fortbildningskurser för lantbrukare och att fungera som ett länets eller bygdens utvecklingscentrum och kompetenscentrum. Faktorer som avgör förutsättningarna för en vidareutveckling är ambition hos skolans huvudman, ledning och personal, samarbete med näringarnas organisationer och med myndigheter, kontakter med forskning och försök, osv.

Det är enligt min uppfattning önskvärt att de naturbruks-/lantbruksskolor som har lämpliga förutsättningar utvecklas till att bli kunskapscentra för lantbruket inom sitt område. En sådan utveckling ligger i linje med de förslag som kompetensutredningen avgett. Jag anser att jordbruket och trädgårdsnäringen är två branscher inom vilka bör utvecklas kompetensutvecklingsprogram enligt de förslag kompetensutredningen lagt fram.

Jag anser att ansvaret för att en fortbildnings- och eventuellt rådgivningsverksamhet kommer i gång, vid naturbruks-/lantbruksskolorna, även i fortsättningen bör ligga på den enskilda skolan och dess huvudman. Resp. huvudman och skola måste avgöra om det finns ekonomiska och andra förutsättningar för en sådan verksamhet och om man vill etablera samarbete i någon form med andra skolor eller med trädgårds- eller jordbruksnäringens organisationer. Kostnaderna för fortbildning bör i princip åvila näringsutövarna själva men övergångsvis bör statliga medel få disponeras för att bidra till kursdeltagarnas kostnader. Staten kan vidare genom t.ex. länsstyrelserna och länsarbets-

nämnderna uppträda som köpare av utbildningsstjänster inom ramen för olika statliga program. Det förutsätter naturligtvis att skolorna kan erbjuda bra kvalitet på tjänsterna och vara konkurrenskraftiga jämfört med andra alternativ. Min bedömning stämmer i huvudsak överens med de diskussioner som fördes i KSLA-utredningen om rådgivningen inom jordbruk och trädgård. (Rapport nr 38, 1989)

Olika organisatoriska och finansiella lösningar bör således enligt min bedömning vara möjliga med hänsyn till de varierande förutsättningar som finns i olika delar av landet. Någon direkt statlig styrning bör inte ske. Däremot kan staten medverka genom att knyta genomförandet av olika statligt finansierade program för kompetensutveckling till sådana centra.

Enligt det livsmedelspolitiska beslutet från år 1990 skulle 40 miljoner kronor per år under perioden 1991/92–1995/96 anvisas för bl.a. rådgivning, information och projektverksamhet. Det angivna syftet var att underlätta jordbrukarnas – särskilt den grupp av jordbrukare som kan riskera att få ekonomiska problem – omställning till de förutsättningar som den nya livsmedelspolitiken ger. Enligt riksdagens beslut (prop. 1991/92:100 JoU12 rskr. 212) bör programmet för rådgivning och utbildning fullföljas. Av statsfinansiella skäl har beloppet för budgetåret 1992/93 sänkts till 30 miljoner kronor. Mot bakgrund av att utbildningsinsatser är en viktig del av rådgivningsprogrammet föreslår jag att av dessa medel 5 miljoner kronor per år under perioden 1993/94 till 1995/96 tas i anspråk för ett särskilt program för fortbildning och kunskapsutveckling inom jordbruket och trädgårdsnäringen.

Syftet med programmet bör vara att underlätta etableringen av ett antal kunskapscentra för fortbildning inom jordbruket och trädgårdsnäringen. Den fortbildningsverksamhet som genomförs bör omfattas av de målsättningar som redan gäller för de medel staten anvisat för rådgivning, information och projektverksamhet för att underlätta jordbrukets omställning till den nya livsmedelspolitiken. Medlen bör under perioden bidra till att täcka en del av kursdeltagarnas kostnader. Ansvaret för genomförandet bör knytas till de trädgårds-/lantbrukskolor, som har den långsiktiga målsättningen att bli kunskaps- eller utvecklingscentra för lantbruket och trädgårdsnäringen. Projektet bör i ett inledningsskede utformas i samarbete mellan berörda skolor/landsting och i första hand Jordbruksverket, Landstingsförbundet, Lantbruksuniversitetet, länsstyrelserna och näringarnas organisationer. Det bör åvila Jordbruksverket att utforma villkoren för stödet

och ramarna för programmet. En utvärdering bör ske under år 1996. Verket har enligt sin instruktion möjlighet att inrätta rådgivande organ.

9.6 Forskningsinformation

En översyn av Sveriges lantbruksuniversitet slutfördes under 1991 (SOU 1991:101). I utredningens uppdrag ingick att granska hur Lantbruksuniversitetets konsulentverksamhet fyller sitt syfte.

SLU-utredningen redovisar att forskningsinformation och rådgivning är en förhållandevis omfattande verksamhet vid Lantbruksuniversitetet. Informations- och rådgivningsverksamheten ingår som ett led i samhällets totala informationsverksamhet på jordbruks- och trädgårdsområdet. Enligt utredningens mening bör ämnesinformation ses som en naturlig del av en institutions verksamhet. Forskarna är de som skapar information och de har ett ansvar att föra den vidare. Fakulteterna föreslås få ett ökat ansvar för forskningsinformationen. Utredningen föreslår ingen minskning av de resurser som inom universitetet går till forskningsinformation och rådgivning.

Utredningen framhåller också att det är viktigt att synteser genomförs av forskningsinformation från olika forskningsområden. I flera remissyttranden över utredningen har framhållits att det ofta är genom synteser och tvärvetenskapliga projekt som underlag för rådgivningen kommer fram.

Lantbruksuniversitetets olika målgrupper behöver för sin kunskapsförsörjning och kompetensutveckling i allt större omfattning information som förutsätter synteser och analyser som omfattar olika forsknings- och problemområden.

En högt prioriterad uppgift i SLU Info, Lantbruksuniversitetets informationsavdelning, är att arbeta med och ta initiativ till tvärvetenskapliga synteser. Exempel på sådan verksamhet är alternativa användningsområden för åkermarken, resurshushållning inom jordbruk, skogsbruk, trädgård och vattenbruk, åtgärder för landsbygdens utveckling, tätortens ekologi, olika produktionsformer för djur och växter med hänsyn till djur- och arbetsmiljö samt livsmedelskvalitet, samhällets avfallsproblem, EG och dess inverkan på de areella näringarna samt marknadsanpassning på en avreglerad marknad.

Jag delar SLU-utredningens uppfattning att institutioner och fakulteter vid lantbruksuniversitetet genom sina forskare och informationsansvariga har huvudansvaret för den ämnesinriktade informationen. I varje forsknings- och försöksprojekt, oavsett om det finansieras av staten eller av näringslivet, bör inplaneras tid och resurser för information, så att forskarna kan fullgöra sin skyldighet enligt högskolelagen att informera om resultaten av sin forskning.

Lantbruksuniversitetet bör enligt min uppfattning även i framtiden ha ett ansvar för att initiera och genomföra syntesverksamhet i nära samarbete med olika målgrupper. Dessa bör liksom tidigare i första hand vara de myndigheter, organisationer och företag som med olika syften arbetar med information, rådgivning och utbildning inom bl.a. jordbruks- och trädgårdssektorn.

Inom Lantbruksuniversitetet har under de senaste åren pågått ett utvecklingsarbete med nya former för regionalt arbete inom försöks- och informationsverksamheten. Erfarenheterna av detta arbete är positiva. Effektiviteten har ökat genom ett större intresse och bättre förankring av verksamheten bland avnämarna för forskningsinformationen dvs. främst rådgivare, lärare och företagare. Det finns också ett intresse i olika delar av landet för att Lantbruksuniversitetet vidareutvecklar sin regionala verksamhet bl.a. med syftet att effektivisera forskningsinformation och arbetet med synteser av sådan information.

Jag anser att det finns skäl som talar för att staten, som en del i dess övergripande ansvar för att resultat och synteser från forskningsverksamheten kommer jordbruket och trädgårdsnäringens utövare till del, medverkar till att Lantbruksuniversitetets regionala verksamhet på forskningsinformationsområdet förstärks. Ett nära samarbete bör därvid ske med Jordbruksverkets regionala verksamhet. Ett skäl för en förstärkning på regional nivå är de tidigare beskrivna kraven på omställning och anpassning inom de areella näringarna och de därav följande behoven av kompetensutveckling. Jag har också funnit att det finns behov av att i ökad omfattning anlita regional kompetens med forskningsanknytning hos bl.a. statliga centrala och regionala myndigheter, hushållningssällskap, lantbruksskolor samt kooperativa och privata företag.

Jag anser vidare att samarbetet mellan Lantbruksuniversitetets konsulenter och Jordbruksverkets regionala konsulenter bör utvecklas eftersom de har i stort sett samma arbetsuppgifter. I flera fall är de lokaliserade till samma orter. På två orter, Alnarp och Ultuna, finns

de i samma lokaler. Det bör ankomma på Jordbruksverket och Lantbruksuniversitetet att gemensamt utveckla samarbetet.

I en förstärkt regional verksamhet bör ett nära samarbete ske mellan Lantbruksuniversitetet och de olika intressenterna, dvs. regionala organisationer som t.ex. länsstyrelser, näringarnas organisationer inkl. hushållningssällskapen, lantbruks- och trädgårdsskolor, kommuner och privata företag samt berörda centrala organisationer och myndigheter. I ett sådant samarbete utgör den regionala jordbruksförsöksverksamheten en viktig komponent, som bas för delar av den produktionstekniska rådgivningen. Staten har ett intresse att stödja den regionala försöksverksamheten då flera försök tar upp problem kring bl.a. miljö- och naturresurshushållning. Flera försök har dessutom ett långsiktigt perspektiv som är av stort intresse för hela samhället.

Lantbruksuniversitetets försöksdistrikt inom trädgård, husdjur och växtodling har sina huvudorter i Umeå, Skara, Alnarp och Uppsala. Till dessa fyra orter kan det vara lämpligt att knyta regionala resurser för forskningsinformation och därtill anknuten regional information, fortbildning och vidareutbildning samt regional utvecklingsverksamhet. I Skara, Alnarp och Uppsala har redan Jordbruksverket regionalt placerad personal med informations- och rådgivningsuppgifter.

9.7 Finansiella och organisatoriska konsekvenser

I ett tidigare avsnitt har jag redovisat uppgifter om den statliga rådgivningens omfattning och inriktning. Därav framgår att staten bedriver rådgivningsverksamhet på två olika nivåer. Den huvudsakliga verksamheten som vänder sig till företagen inom jordbruket och trädgårdsnäringen, genomförs av länsstyrelserna i resp. län. Viktiga stödfunktioner på central och regional nivå svarar Jordbruksverket och Lantbruksuniversitetet för.

Rådgivningen till jordbruket

De statliga resursernas inriktning och omfattning i antal beräknade årsverken har redovisats i kapitel 3. Sammanlagt omfattar den statliga personalinsatsen ca 300 årsarbetsinsatser. Kostnaden för denna resurs kan beräknas uppgå till ca 120 miljoner kronor. Därutöver har läns-

styrelserna köpt rådgivningstjänster av andra organisationer för ca 7 miljoner kronor.

Omställningsprogrammet pågår enligt riksdagens beslut år 1990 t.o.m. budgetåret 1995/96. Jag har förutsatt att programmet kommer att fullföljas, men jag har i det föregående förordat att två förändringar av programmets inriktning bör ske. Den ena är att konsekvenserna för jordbruket av en EG-anslutning bör påverka programmets inriktning. Omställningen till en fri inhemsk marknad eller till en reglerad större EG-marknad innebär att företagen möts av en hårdare konkurrens på marknaden, vilket leder till stora krav på anpassning av företagsledning och produktionsteknik. Vidare har jag föreslagit att 5 miljoner kronor per år av de medel som disponeras för omställningsrådgivning under en treårsperiod får användas för kompetensutveckling i form av fortbildning förlagd till lantbruksskolor och trädgårdsskolor. Förslaget innebär en stimulans till genomförandet av fortbildningskurser – och i ett längre perspektiv rådgivning – vid skolorna och för att övergångsvis subventionera kursdeltagarnas kostnader.

När omställningen till den nya livsmedelspolitiken eller de förändringar som en EG-anslutning medför är genomförda och behoven av särskilda rådgivningsinsatser upphör, frigörs betydande resurser, motsvarande cirka 70 rådgivare, för omprioriteringar eller besparingar. När detta kan ske är inte möjligt att nu ange. Det beror på tidpunkten för en anslutning, förhandlingsresultatet och de förändringar som under tiden sker i EG:s jordbrukspolitik.

De särskilda statliga insatserna på miljöområdet ingår i program för minskade risker vid användning av bekämpningsmedel och minskat läckage av växtnäring. Dessa program har anknytning till målsättningar som sträcker sig till senare delen av 1990-talet. Några i tiden näraliggande möjligheter till omprioriteringar eller besparingar kan inte nu förutses. Finansieringen av den pågående miljörådgivningen sker dels genom Jordbruksverkets anslag och dels genom länsstyrelsernas förvaltningsanslag.

Åtgärdsprogrammet för norra Sverige avslutades med budgetåret 1991/92. De åtgärder som ingick i programmet skall i fortsättningen finansieras med de medel resp. länsstyrelse disponerar för regionala utvecklingsinsatser.

Den nya djurskyddslagens bestämmelser träder i kraft successivt under 1990-talet. En omställning till ny livsmedelspolitik innebär stora krav på förändringar i animalieproduktionen. Därför bedömer jag att

minst nuvarande nivå på den rådgivning staten finansierar bör upprätthållas med hänsyn till den nära anknytningen till myndighetsutövning. Länsstyrelsernas insatser finansieras nästan helt inom ramen för länsstyrelsernas förvaltningsanslag.

Den ej programbundna rådgivningen omfattar totalt något mer än 80 årsverken, därav ca 30 utan anknytning till myndighetsutövning. En fjärdedel av resurserna avser norra Sverige.

Enligt min bedömning finns det möjligheter att begränsa länsstyrelsernas rådgivning inom området. Den rådgivning i Syd- och Mellansverige inom bl.a. områdena teknik, växtodling och husdjursfrågor, som helt saknar anknytning till myndighetsutövning bör kunna avvecklas. Däremot bör rådgivning i anslutning till handläggning av statligt stöd och företagsutveckling på landsbygden prioriteras även i fortsättningen inte minst i norra Sverige. Totalt bedömer jag att besparingar eller omprioriteringar av storleksordningen 10 miljoner kronor jämfört med nivån under budgetåret 1991/92 bör kunna genomföras. Därvid har jag beaktat ett beräknat bortfall av avgiftsintäkter på ca 3 miljoner kronor. Besparingen motsvarar ca 30 årsarbetskrafter.

Jordbruksverkets verksamhet på rådgivningsområdet är knutet till utvecklingsarbete och specialistuppgifter inom de särskilda programmen för omställning, miljö, djurmiljö och norra Sverige. I den målsättningar och omfattning av dessa program ändras påverkas resursbehovet vid Jordbruksverket. Några förändringar de närmsta åren kan inte nu förutses.

Rådgivningen till trädgårdsnäringen

De statliga insatsernas omfattning i trädgårdsrådgivningen redovisas i kapitel 3. Därav framgår att länsstyrelserna svarar för ca 80 % av den totala statliga personalinsatsen. Jordbruksverkets och även Lantbruksuniversitetets insatser har främst anknytning till växtskyddsområdet.

Den statliga rådgivningsverksamheten vid länsstyrelserna, som omfattar ca 40 årsarbetsinsatser, utförs av totalt ca 50 personer. Rådgivningsuppgifterna är således inte i någon större utsträckning förenade med andra arbetsuppgifter. Trädgårdsnäringen är en förhållandevis liten men starkt specialiserad näring, som bedrivs inom ett stort geografiskt område. Det är enligt min uppfattning inte ändamålsenligt att rådgivningen blir uppsplittrad, när näringen tar över uppgifter från

staten. Staten bör heller inte konkurrera med näringen om den produktionstekniska rådgivningen. Samtidigt är det viktigt för staten att ha tillgång till en rådgivning med hög kvalitet i samband med myndighetsutövning och andra myndighetsuppgifter.

Jag anser att länsstyrelserna i första hand bör ha kvar kompetens på det företagsekonomiska området för rådgivning med anknytning till statligt ekonomiskt stöd. Den rådgivning som är knuten till norra Sverige, miljöområdet och omställningsfrågor finansieras helt eller delvis genom särskilda program. Länsstyrelserna bör i samband med att näringen övertar den produktionstekniska rådgivningen ta ställning till om rådgivning inom olika av samhället finansierade program lämpligast utförs av personal vid länsstyrelsen eller upphandlas från näringens rådgivningsorganisation. Vilken lösning som väljs bör inte få påverka finansieringen. Den mest ändamålsenliga lösningen bör väljas.

Jag har i det föregående föreslagit att trädgårdsnäringen bör ta över ansvaret för den produktionstekniska rådgivningen inom branschen. Jag beräknar att staten kan göra en besparing motsvarande ca 20 årsarbetsinsatser genom att näringen tar över kostnaderna för den produktionstekniska rådgivningen på trädgårdsområdet. Det bör ge en årlig besparing av cirka 6 miljoner kronor. Då har beaktats att den produktionstekniska rådgivning som länsstyrelserna bedriver avgiftsfinansieras med ca 2 miljoner kronor. Under den övergångsperiod som jag föreslagit, blir statens kostnad per tjänst lönekostnaderna för ett och ett halvt år.

Slutsatser om konsekvenser

Ett genomförande av principen att staten inte skall ägna sig åt annan information och rådgivning än den som är förknippad med myndighetsutövning eller av staten särskilt prioriterade områden, leder till att årligen ca 10 mkr kan sparas i lantbruksenheternas budget vad gäller verksamheten på jordbruksområdet. När det gäller trädgårdsrådgivningen innebär en successiv uppbyggnad av den produktionstekniska och företagsekonomiska rådgivningen i näringens regi, att ca 6 miljoner kronor per år kan sparas vid fullt genomförande. Med hänsyn till att personalreduceringen tar viss tid att genomföra och att trädgårdsnäringen behöver viss planeringstid inför uppbyggnaden av produktionsteknisk och företagsekonomisk rådgivning föreslår jag att

besparingarna görs fr.o.m. budgetåret 1994/95. Kostnaderna för information och rådgivning i anknytning till de av staten prioriterade områdena, såsom omställningsrådgivning m.m. är kopplade till statsmakternas beslut om resp. verksamhet.

Några egentliga organisatoriska konsekvenser av förslagen föreligger inte. Det är först om statsmakterna beslutar om större förändringar i exempelvis miljöprogrammen eller omställningen av jordbruket som sådana effekter kan komma att uppstå.

Vad gäller eventuella konsekvenser för rådgivningen till rennäringen bedömer jag att några sådana inte skulle uppkomma. Det motiv jag redovisat rörande behovet av fortsatt rådgivning till jordbruket och trädgårdsnäringen i norra Sverige gäller i lika hög grad rennäringen. I detta sammanhang vill jag erinra om den proposition som aviserats rörande inrättandet av en särskild statlig myndighet – ett sameting – som torde få i uppgift att bl.a. bevaka rennäringens frågor.

Särskilt yttrande

av Gunnar Larsson, LRF, Carl Henrik Ohlsson, HS och Eva Svensson, TRF

EG-perspektivet

I det nu avlämnade betänkandet om den statliga rådgivningen är utgångspunkten att det inte finns några generella jordbrukspolitiska motiv för staten att tillgodose jordbrukets eller trädgårdsnäringens behov av produktionsteknisk och företagsekonomisk rådgivning. Mot bakgrund därav föreslås att staten efter en övergångsperiod avvecklar sin finansiering av sådan rådgivning. Som ett väsentligt skäl för staten att fransäga sig ansvaret anger utredaren att ett antal länder inom EG successivt trappar ner det statliga stödet.

Enligt vår uppfattning innebär förslaget en konkurrensnackdel för Sverige. I flera av våra viktigaste konkurrentländer, som varit medlemmar i EG under en längre tid engagerar sig staten även fortsättningsvis finansiellt i den produktionstekniska rådgivningen. Som exempel kan nämnas att statens andel av finansieringen av rådgivningen i Nederländerna trots en minskning väntas uppgå till 50 % år 2003. Även i Danmark och Tyskland lämnar staten, trots en nedtrappning, avsevärda bidrag till finansieringen av produktionsteknisk rådgivning. Detta utgör enligt vår mening argument för att Sverige även i fortsättningen bör stödja produktionsteknisk rådgivning.

Vi anser att det ytterligare borde ha betonats den omfattande kostnads- och strukturanpassning som krävs av jordbruket och trädgårdsnäringen inför ett medlemskap i EG. I denna situation är kunskapsutveckling genom rådgivning, fortbildning och försök nödvändiga åtgärder som staten bör medverka i. Detta bidrar till produktivitetshöjningar som stärker det svenska jordbruket och trädgårdsnäringen i ett internationellt perspektiv.

Fortbildning och allmän rådgivning

Som en följd av utredningens förslag att staten skall trappa ned sina ambitioner med den produktionstekniska och ekonomiska rådgivning-

en, kommer det att uppstå ett vakuum till näringsutövarna vad gäller kunskaphöjande rådgivning.

Förslaget innebär att staten enbart övergångsvis med ett relativt blygsamt belopp, subventionerar kursdeltagarnas kostnader för fortbildning förlagd till ett antal lantbruks- resp. trädgårdsskolor. Utredningens ambitionsnivå är enligt vår mening alldeles för låg, då en omfattande långsiktig satsning på fortbildning torde vara nödvändig för att stärka svenskt jordbruks och trädgårds konkurrenskraft i en internationell miljö. Den föreslagna insatsen vid lantbruksskolorna torde ha högst begränsade effekter på förändringstakten.

Förutom för fortbildning bör staten ta ett finansiellt ansvar för att täcka en service av sporadiskt uppkomna rådgivningsbehov som i det enskilda fallet normalt inte kräver någon längre tid (t.ex. telefonrådgivning). Detta behov har inte beaktats av utredningen. Organisationsrisk kan en samordning vara möjlig mellan denna rådgivningsservice och fortbildning.

När det gäller av staten finansierade insatser för fortbildning och allmän rådgivningsservice anser vi att en upphandling bör ske under konkurrens. Inom län/regioner bör hushållningssällskap, lantbruksskolor, grupper av fristående rådgivare etc. ges dessa uppgifter utifrån kompetensnivå och resurser i övrigt. Angående fortbildningen är vi övertygade om att skolor med rätt geografiskt läge och fysiska resurser, kan utgöra basen för en bra fortbildning. Det viktigaste är dock den kreativa miljön och att lärarkrafter från befintliga rådgivnings- och utvecklingsorganisationer anlitas i hög grad för bästa kunskapsförnyelse till näringsutövarna.

Finansieringen av fortbildning och allmän rådgivningsservice bör ske genom omprioritering av Jordbruksverkets resurser och genom utnyttjande av den av utredningen föreslagna besparingen i den myndighetsanknutna rådgivningen.

Rådgivning till trädgårdsnäringen

Utredaren menar, med anledning av den föreslagna avvecklingen av den statliga produktionstekniska rådgivningen, att det kan finnas motiv för staten att underlätta för trädgårdsnäringen att bygga ut en egen produktionsrådgivning och föreslår att näringen med ett nedtrappat driftsbidrag skall ta det fulla ansvaret efter en treårig övergångsperiod. Vi anser att den föreslagna övergångsperioden är alltför kort och

att neddragningen av det statliga stödet blir alltför drastisk. Näringen behöver en längre period än den föreslagna, för att hinna bygga upp en stabil rådgivningsverksamhet. Risken är annars stor att kompetens försvinner och att odlarna inte kan tillförsäkras kontinuerlig rådgivning inom alla branscher och över hela landet. En ytterligare förutsättning anser vi också måste vara att information och rådgivning kopplad till myndighetsutövning överföres i näringens regi, på samma sätt som i Danmark. Detta för att lägga en grund i verksamheten och hålla rådgivningen till trädgårdsnäringen samlad under en huvudman.

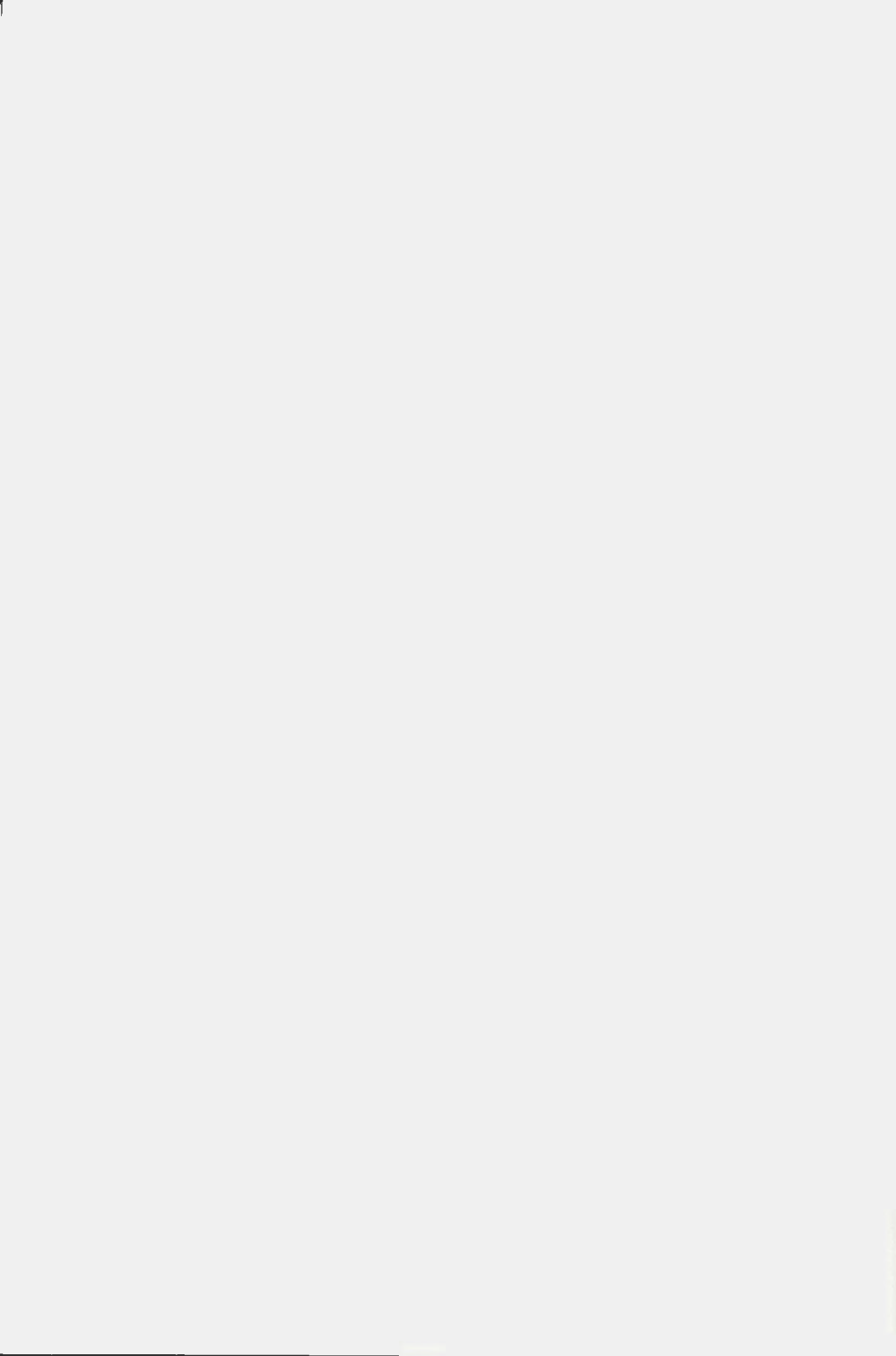
Statens motiv för att stödja trädgårdsrådgivningen har varit att näringen består av små företag som inte har möjlighet att själva förlöpan- de följa utvecklingen. Vidare är företagen geografiskt spridda över landet. Enligt vår uppfattning gäller dessa skäl fortfarande och utgör motiv för att näringen skall ges rimliga möjligheter att ersätta den statliga produktionstekniska rådgivningen.

Regional nivå

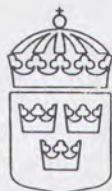
Utredaren föreslår ett fördjupat samarbete mellan de regionala konsulenterna vid SLU Info resp. Jordbruksverket. Enligt vår mening bör dessa konsulenter av effektivitetsskäl sammanföras fysiskt för att uppnå synergieffekter. Härvid uppnås effektivitetsvinster, särskilt om staten bestämmer sig för en utökning vid SLU:s nuvarande regionala centra i Umeå, Uppsala, Skara och Alnarp. Det är även viktigt att staten tar fullt ansvar för kunskapsförmedlingen av statlig forsknings- och försöksverksamhet.

Allmänna synpunkter på upphandling

Det är viktigt att man skiljer beställarrollen och genomförarrollen åt i och med att de gamla lantbruksnämnderna nu ingår i länsstyrelserna. Så långt möjligt bör staten ha en liten och effektiv organisation, som i tillämpliga fall upphandlar rådgivnings- och utbildningsprogram på marknaden. Utförare blir de lantbruksskolor och rådgivningsorganisationer, som har bästa kompetensen och förankringen hos näringsutövarna. Ett villkor från staten bör dock vara att uppdraget blir neutralt utfört och tillgängligt för alla.

Kommittédirektiv

Dir. 1991:83

Utredning av den statliga rådgivningen till jordbruket

Dir. 1991:83

Beslut vid regeringssammanträde 1991-09-12

Chefen för jordbruksdepartementet, statsrådet Hellström anför.

Mitt förslag

Jag föreslår att en särskild utredare tillkallas med uppgift att utreda den statliga rådgivningen till jordbruket. Utredningen skall göras mot bakgrund av jordbruksutskottets betänkande om rådgivningen i lantbruket (1989/90:JoU12) och riksdagens beslut om en ny livsmedelspolitik (prop. 1989/90:146, JoU25, rskr. 327).

Rådgivningens hittillsvarande inriktning

Beslut om de nuvarande riktlinjerna för den statliga rådgivningen till jordbruket fattades av riksdagen år 1984 (prop. 1983/84:191, JoU37, rskr. 416) sedan en utredning år 1983 (Ds Jo 1983:14) lämnat förslag till hur rådgivningen borde utformas. Lantbruksnämnderna skall i enlighet med sin instruktion ge råd och information i syfte att främja effektiviteten inom jordbruket, trädgårdsnäringen och rennäringen samt strukturrationaliseringen inom skogsbruket. Nämnderna skall också ge råd och information för att i regionalpolitiskt syfte främja sysselsättningen i jordbruks- och trädgårdsföretag liksom landsbygdens utveckling i övrigt. Lantbruksstyrelsen har inom givna anslagsramar lett och övervakat verksamheten inom lantbruksnämnderna. Verksamheten har också samordnats med andra statliga insatser för jordbruket. Rådgivningen har framför allt riktats mot utvecklingsbara företag och mot områden där den väntas få störst effekt.

Riksdagens beslut år 1984 innebar en förändring vad beträffar finansieringen av rådgivningen, eftersom 10 milj.kr. skulle avlastas statsbudgeten och finansieras genom individuella avgifter. För budgetåret 1990/91 har

statsmakterna ställt krav på lantbruksnämnderna om en avgiftsfinansierad verksamhet på minst 36 milj.kr. Detta krav inkluderar dock även annan avgiftsfinansierad verksamhet än rådgivning.

Den statliga rådgivningen sker i form av massrådgivning, grupprådgivning och individuell rådgivning. Massrådgivning sker genom trycksaker, tidskrifter, cirkulärbrev och press m.m. Grupprådgivning ges bl.a. genom kurser, utställningar och demonstrationer. Individuell rådgivning består av t.ex. gårdsbesök och telefonrådgivning.

Den totala kostnaden för både den kostnadsfria och den avgiftsfinansierade rådgivningen uppgick budgetåret 1989/90 till ca 71,4 milj.kr. Härtill kommer dock vissa kostnader för rådgivning inom ramen för åtgärdsprogrammet för norra Sverige. Av de 71,4 milj.kr. utgör uppskattningsvis ca 10 % kostnader för avgiftsbelagd rådgivning, t.ex. kursverksamhet. Lantbruksverkets rådgivning har i stor utsträckning varit ämnesrådgivning, som är inriktad på ett speciellt ämnesområde, t.ex. ekonomisk rådgivning eller produktionsteknisk rådgivning som rör växtodling, husdjur, byggnad, struktur och vattenhushållning. Den tvärfackliga rådgivningen med en helhetssyn på företaget har emellertid ökat på senare år. Ekonomisk rådgivning har också fått större utrymme medan den produktionstekniska har minskat i omfattning.

Statlig rådgivningsverksamhet bedrivs i dag också inom ramen för det särskilda åtgärdsprogrammet för norra Sverige. Programmet syftar bl.a. till att stimulera framväxten av kombinationsverksamheter och att erbjuda jordbrukare i norra Sverige bättre utbildningsmöjligheter såväl inom traditionella jordbruksområden som inom kompletterande verksamheter. Under budgetåret 1989/90 användes nästan en fjärdedel av medlen inom åtgärdsprogrammet för rådgivning och utbildning.

Särskilda medel har också under senare år anvisats till lantbruksverket för miljöinriktad växtodlingsrådgivning och rådgivning rörande alternativ odling. Till viss del har denna verksamhet finansierats med miljöavgifter på handelsgödsel och bekämpningsmedel. Dessa åtgärder utgör ett viktigt led i arbetet med att begränsa växtnäringens förluster och av användningen av bekämpningsmedel inom jordbruket. I olika sammanhang har regeringen också understrukit vikten av att lantbruksverket ger hög prioritet åt rådgivning om den nya djurskyddslagen och dess krav på förändringar i djurhållningen. En sådan prioritering skall göras inom den totala ram som lantbruksverket förfogar över för sin verksamhet.

Rådgivning tillhandahålls också av andra organisationer än lantbruksverket. Hushållningssällskapen, lantbrukskooperationen och husdjursorganisationerna är exempel på sådana. Även livsmedelsindustrin, banker och privata konsultföretag bedriver rådgivningsverksamhet. Till skillnad från den statliga är denna rådgivning i huvudsak avgiftsfinansierad.

SLU-Info (tidigare konsulentavdelningen) inom Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) förmedlar forskningsrön och annat rådgivningsunderlag framför allt till lantbruksverket, skogsstyrelsen, skogsvårdsstyrelser, hushållsorganisationer och hushållningssällskap m.fl. Syftet med verksamheten är att uppnå ett ömsesidigt informationsutbyte mellan konsulentavdelningen och dessa organisationer, för att de i sin tur skall kunna föra ut informationen till målgrupperna, som främst är företag inom jordbruket, skogsbruket och trädgårdsnäringen. För närvarande pågår en översyn av SLU. Enligt direktiven (dir. 1989:31) bör det utredas om konsulentavdelningen fyller sitt syfte, dvs. om det ömsesidiga informationsutbytet är effektivt eller om förändringar är nödvändiga. En utgångspunkt bör därvid vara att SLUs ansvarsområde inte skall utvidgas till den rådgivning och information som i första hand ankommer på sektorsmyndigheterna.

Jordbruksutskottet har behandlat dessa frågor i samband med behandlingen av en motion i vilken yrkades på samordning och effektivisering av rådgivningen till jordbruket (1989/90:JoU12). Betänkandet skrevs mot bakgrund av det då förestående riksdagsbeslutet om ny länsförvaltning (prop. 1988/89:154, BoU4 och 9, rskr. 89). Riksdagen har beslutat att lantbruksnämnderna fr.o.m. den 1 juli 1991 i sin helhet skall ingå i den nya länsstyrelsen. Riksdagen framhöll att det råder ett starkt samband mellan lantbruksnämndernas myndighetsutövning och den rådgivning de bedriver. Därför är det inte möjligt att skilja rådgivningen från den övriga verksamheten. Riksdagen påpekade också att lantbruket för närvarande befinner sig i en situation där stora förändringar kan väntas och att behovet av samordning och enhetliga lösningar därför är stort. Den nuvarande rådgivningen till jordbruket som i dag ges av olika organisationer bör därför samordnas så långt det är möjligt.

En ny livsmedelspolitik

I juni 1990 beslutade riksdagen om en ny livsmedelspolitik (prop. 1989/90:146, JoU25, rskr. 327) som innebär att den interna marknadsregleringen avvecklas med början den 1 juli 1991. Den nya livsmedelspolitiken har som mål att nå en god hushållning med jordbrukets resurser, bevara ett rikt och varierat odlingslandskap, minimera jordbrukets miljöbelastning, trygga livsmedelsförsörjningen i kriser och i krig samt bidra till regional utjämning av sysselsättning och välfärd. Rådgivningen har övergångsvis förstärkts för att bidra till att genomföra den nya livsmedelspolitiken. Beslutet innebär en övergång till ett mer marknadsinriktat jordbruk, där det inhemska priset och omsatt kvantitet bestäms på marknaden. Producenterna skall således endast ersättas för efterfrågade varor och tjänster. Enligt beslu-

tet skall emellertid ett gränsskydd gentemot omvärlden behållas tills vidare. Reformen innebär att villkoren för jordbruksproduktion kommer att förändras. I propositionen anförde jag att prisregleringen i många fall har varit bromsande när det gäller förnyelse och diversifiering inom jordbruket. Med en avreglerad marknad kommer emellertid jordbrukaren att behöva ställa om sig i sin företagarrull. Jordbrukaren kommer att i större utsträckning behöva informera sig om marknadens utveckling och konsumenternas efterfrågan.

Jag framhöll att jordbrukarna under övergångsperioden bör få tillgång till kvalificerad rådgivning och att det därför behövs insatser från samhällets sida för att ge råd och utbildning inför de förändringar som genomförs. Detta innebär såväl ekonomisk rådgivning och kunskap om de nya förhållandena på marknaden som information och förslag till åtgärder för att uppfylla de krav som ställs på jordbruket från bl.a. miljö- och djurskyddssynpunkt. Det blir sannolikt nödvändigt att i större utsträckning än tidigare bredda kunskandet utöver det rent produktionstekniska området och söka kunskap och erfarenheter utanför jordbrukssektorn. Vidare påpekade jag att samordningen av verksamheten i den nya länsförvaltningen sannolikt kommer att ge tillfälle till utökade kontakter och samarbete mellan olika funktioner i länen.

I propositionen om den nya livsmedelspolitiken anförde jag också att utbildningen av jordbrukare bör syfta till att ge generell kunskap om de nya marknadsförhållandena samt den kunskap och information som är nödvändig att ha för att jordbrukarna själva skall kunna arbeta under dessa förutsättningar. Tyngdpunkten skall ligga på att stimulera jordbrukarna till att utifrån de egna resurserna anpassa sig till den nya situationen. Jag anförde vidare att ansvaret för utbildningen i första hand skall ligga på lantbruksverket och att utbildningen skall ske i samarbete med andra myndigheter och organisationer.

Riksdagen framhöll vid sin behandling av propositionen om livsmedelspolitiken (1989/90:JoU25) att rådgivnings- och utbildningsinsatserna är av grundläggande betydelse för omställningen inom jordbruket och att kunskaper och erfarenheter även från annat håll än lantbruksverket bör tillvaratas, t.ex. den som finns vid lantbruksskolor, skogsbruksskolor och hushållnings-sällskap. Riksdagen framhöll också att vid sidan av renodlade jordbruksfrågor bör frågan om miljövard och landskapsutveckling tillmätas stor betydelse i rådgivnings- och utbildningsarbetet.

Ett kommande svenskt medlemskap i EG är ytterligare en faktor som kommer att påverka det svenska jordbruket. Rådgivningen till jordbruket inom EG omfattas inte av den gemensamma jordbrukspolitiken – CAP – utan är varje lands nationella angelägenhet.

Rådgivningen under omställningsperioden

Rådgivningen kommer att vara ett viktigt medel för att genomföra omställningen av svenskt jordbruk under socialt acceptabla former. Rådgivningen skall under omställningsperioden därför dels främja utvecklingen av livskraftiga företag, av en miljöanpassad växtodling och djurproduktion, dels underlätta för dagens jordbrukare att ställa om sin verksamhet så att de lättare kan anpassa sig till de nya förutsättningarna.

Jordbrukaren skall emellertid själv välja produktionsinriktning i sitt företag. Rådgivningen bör därför utformas så att den inte uppfattas som att statsmakterna sanktionerar en specifik inriktning eller garanterar ett företags fortbestånd vid val av en viss produktionsinriktning.

För budgetåret 1990/91 har 80 milj.kr. av de medel som anvisats för statens delansvar i finansieringen av spannmålsexport, ställts till förfogande för rådgivningsverksamhet. Av dessa disponeras 40 milj.kr. av Stiftelsen Lantbruksforskning och 40 milj.kr. av lantbruksverket. Medlen skall användas för rådgivning i samband med jordbrukets omställning, med bl.a. särskilda rådgivningsinsatser för skuldyngda jordbrukare. Enligt det livsmedelspolitiska beslutet skall därutöver ett belopp på 40 milj.kr. under budgetåren 1991/92-1995/96 årligen ställas till statens jordbruksverks förfogande för den rådgivning, information och projektverksamhet som behövs för att underlätta omställningen. Vidare skall det nya jordbruksverket erhålla ett anslag om 27,6 milj.kr. för bl.a. miljöinriktad växtodlingsrådgivning (prop. 1990/91:100, JoU22, rskr. 202). Detta anslag skall finansiera åtgärder för minskat näringsläckage, minskad kemisk bekämpning samt stöd till alternativ odling.

Utredningsuppdraget

Utredningen bör ske med beaktande av de förändrade villkor för jordbruksproduktion som följer av den livsmedelspolitiska reformen. Situationen för jordbruket efter avregleringen och omställningsperioden kommer att likna den för andra branscher inom näringslivet. På en fri marknad bör näringen själv bära ansvaret för branschmässig rådgivning. Produktionsteknisk och ekonomisk rådgivning bör därför i framtiden kunna tillgodoses av privata och kooperativa organisationer. Speciell hänsyn kan dock behöva tas till behovet av sådan rådgivning inom stödområdet.

Utredaren bör göra en genomgång av omfattning av och inriktning på såväl den statliga som privata och kooperativa rådgivning som i dag erbjuds jordbruket.

De förordningar och föreskrifter som reglerar områden där samhället har intresse av att påverka produktionen skall verkställas vid länsstyrelsernas

lantbruksfunktioner. Detta gäller exempelvis miljö- och djurskyddsområdet samt föreskrifter för stödgivning i samband med de direkta stöd som följer av den nya livsmedelspolitiken och t.ex. stöd för alternativ odling. Sådan myndighetsutövning kräver ett visst mått av statlig information. En utgångspunkt för utredningen bör därvid vara att den statliga rådgivningen till jordbruket skall inriktas mot information förknippad med myndighetsutövning. En uppgift för utredaren blir därmed att föreslå var gränsen mellan information förknippad med myndighetsutövning och annan rådgivning bör dras. Den centrala myndigheten (statens jordbruksverk) skall dra upp riktlinjer för hur föreskrifterna skall tillämpas, så att en likvärdig information kan tillhandahållas i hela landet.

Den nya livsmedelspolitiken innebär en övergång från prisstöd till direkta stöd för att nå de mål som eftersträvas. Exempel på sådana direkta stöd är stödet till landskapsvård och regionala stöd. I dessa fall kan särskilda rådgivningsinsatser vara motiverade såväl ur kontrollsynpunkt som för att underlätta att de av statsmakterna fastställda målen skall nås. När det gäller stödområdet för jordbruket, dvs. norra Sverige, bör utredaren beakta att staten har ett särskilt ansvar, bl.a. med tanke på att lönsamheten där inte skall få tillåtas sjunka nämnvärt till följd av reformen.

Utredaren bör göra en utvärdering av den rådgivning som hittills varit förknippad med myndighetsutövande verksamhet. Rådgivningsverksamhet bedrivs som nämnts i dag av lantbruksverket samt av ett flertal privata och kooperativa organisationer. Utredaren bör i detta sammanhang redovisa hur samverkan mellan lantbruksnämnderna och andra organisationer samt regional samverkan över länsgränserna har fungerat.

I och med att ansvaret för en del av den rådgivning som bedrivits vid lantbruksnämnderna övertas av näringen, så bör utredaren belysa vilka finansiella och organisatoriska konsekvenser det får för länsstyrelsernas lantbruksfunktioner. Härvid bör även eventuella effekter av utredarens förslag för rådgivningen till trädgårds- och rennäringsredovisas. I detta sammanhang bör också integrationen av lantbruksnämnderna i länsstyrelserna beaktas samt vilken samverkan med andra organisationer och över länsgränserna som är önskvärd ur effektivitetssynpunkt.

Utredaren bör vidare belysa det behov av anpassning till ändrade förhållanden som det svenska jordbruket kommer att möta vid ett svenskt medlemskap i EG och hur det kan tänkas påverka rådgivningen.

I arbetet bör vidare samråd ske med utredningen av veterinärväsendet (dir. 1991:35) och med utredningen av Sveriges lantbruksuniversitet (dir. 1989:31). Utredaren bör arbeta så att förslag i den aktuella frågan kan lämnas den 1 juli 1992.

Utredaren bör beakta regeringens direktiv (dir. 1984:5) till kommittéer

och särskilda utredare angående utredningsförslagets inriktning och regeringens direktiv (dir. 1988:43) om EG-aspekter i utredningsverksamheten.

Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu anfört hemställer jag att regeringen bemyndigar chefen för jordbruksdepartementet

att tillkalla en särskild utredare – omfattad av kommittéförordningen (1979:119) – med uppdrag att utreda den statliga rådgivningen till jordbruket,

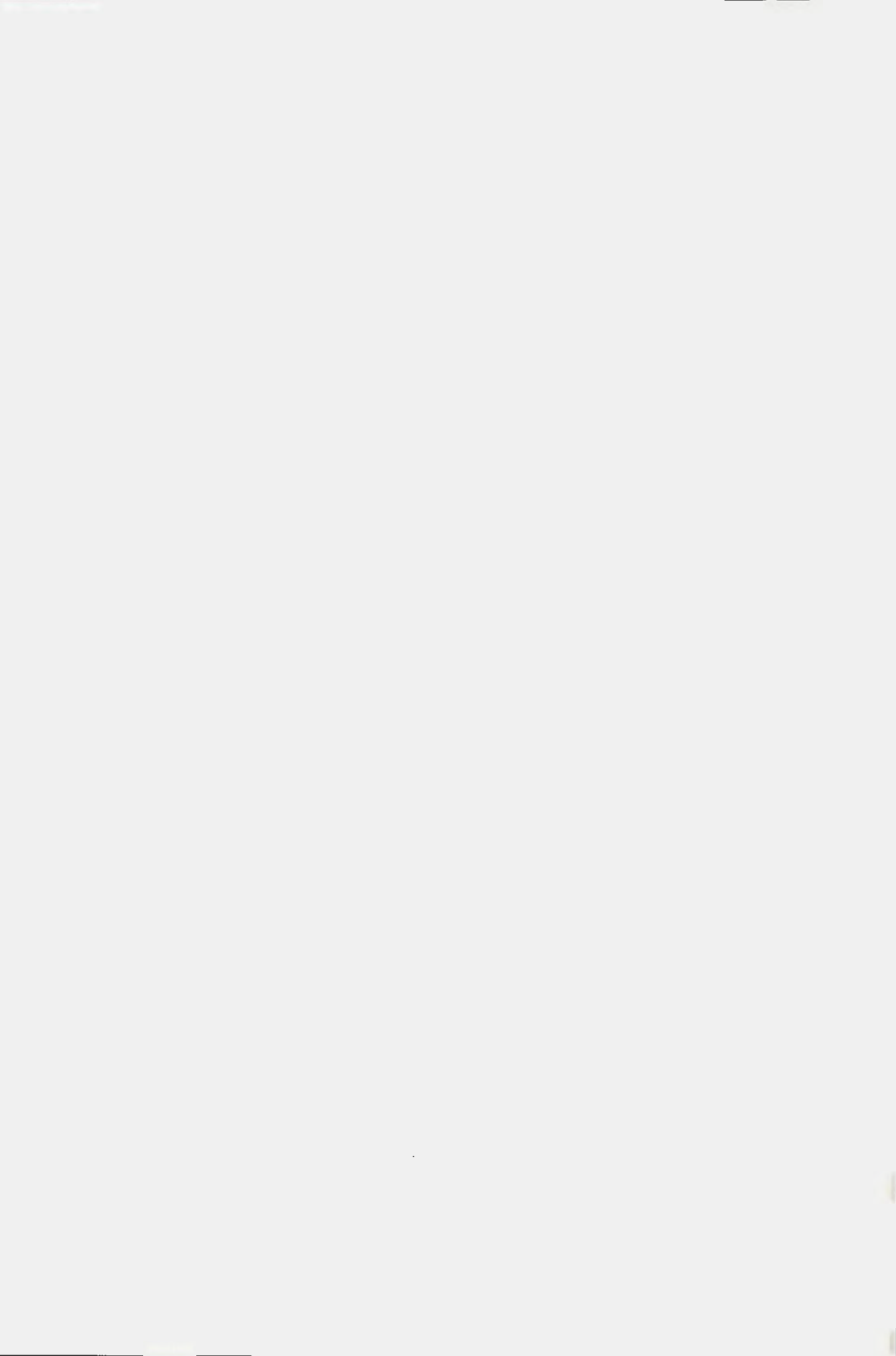
att besluta om sakkunniga, experter, sekreterare och annat biträde åt utredaren.

Vidare hemställer jag att regeringen beslutar att kostnaderna skall belastas på huvudtitelns anslag Utredningar m.m.

Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och bifaller hans hemställan.

(Jordbruksdepartementet)

Kommittédirektiv

Dir. 1991:116

Tilläggsdirektiv till utredningen (Jo 1991:06) av den statliga rådgivningen till jordbruket

Dir. 1991:116

Beslut vid regeringssammanträde 1991-12-19

Chefen för jordbruksdepartementet, statsrådet Olsson, anför.

Mitt förslag

Jag föreslår att den särskilde utredaren, som skall utreda den statliga rådgivningen till jordbruket, även undersöker bl.a. förutsättningarna för ekonomisk och produktionsteknisk rådgivning vid landets lantbruksskolor.

Bakgrund

Enligt beslut av regeringen den 12 september 1991 bemyndigades chefen för jordbruksdepartementet att tillkalla en särskild utredare för att göra en översyn av den statliga rådgivningen till jordbruket (dir. 1991:83). Utredningen har ännu inte påbörjats.

I direktiven anges att utgångspunkten för den särskilde utredaren skall vara att jordbruksnäringen på en fri marknad själv bör bära ansvaret för branschmässig rådgivning. Den statliga rådgivningen till jordbruket skall främst inriktas mot information förknippad med myndighetsutövning. I direktiven konstateras att produktionsteknisk och ekonomisk rådgivning i framtiden bör kunna tillgodoses av kooperativa och privata företag. I uppdraget ingår bl.a. att föreslå var gränsen bör dras mellan information förknippad med myndighetsutövning och annan rådgivning, samt att utvärdera den rådgivning förknippad med myndighetsutövning som förekommer i dag. Utredaren skall föreslå vilken samverkan med andra organisationer och överlänsgränserna som är önskvärd från effektivitetssynpunkt. Vidare skall utredaren belysa det behov av anpassning till ändrade förhållanden som det svenska jordbruket kommer att möta vid ett svenskt medlemskap i EG och hur det kan tänkas påverka rådgivningen.

I jordbruksutskottets betänkande Rådgivningen i lantbruket

(1989/90:JoU12) påpekade utskottet att lantbruket för närvarande befinner sig i en situation där viktiga förändringar kan väntas och att behovet av samordning och enhetliga lösningar därför är stort när det gäller lantbruk, landsbygdsutveckling, omställning av jordbruksmark, landskapsvård och regionala insatser. Med hänsyn till det starka samband som finns mellan lantbruksenheter och myndighetsutövning och den rådgivning de bedriver är det enligt utskottet inte möjligt att skilja rådgivningen från enheternas övriga verksamhet. Den nuvarande rådgivningen till jordbruket som ges av olika organisationer bör emellertid enligt utskottets mening samordnas så långt det är möjligt.

I samband med det livsmedelspolitiska beslutet (prop. 1989/90:146, JoU25, rskr. 327) framhöll utskottet vidare att det är viktigt att tillvarata de kunskaper och erfarenheter som finns, inte bara inom lantbruksverket, utan också vid t.ex. lantbruksskolor, skogsbruksskolor och hushållningssällskap. Enligt utskottet borde man pröva möjligheterna att bättre samordna utbildningen vid lantbruksskolorna med rådgivningen till lantbruksföretagen i länen.

Uppdraget

Rådgivning bedrivs i dag vid länsstyrelsernas lantbruksenheter samt vid ett flertal privata och kooperativa organisationer. I den reformerade gymnasieskolan ersätts jordbruks-, skogsbruks- och trädgårdslinjen av det treåriga naturbruksprogrammet. Sådan utbildning får i första hand anordnas av landsting men också – efter överenskommelse med berört landsting – av primärkommun. Lantbruksskolorna har i dag värdefulla kunskapsmässiga och personella resurser på jordbruksområdet. Den rådgivning förknippad med myndighetsutövning som bedrivs vid lantbruksenheter ges under andra förutsättningar än lantbruksutbildningen. Rådgivning med ekonomisk och produktionsteknisk inriktning kan mycket väl bedrivas vid skolorna. Utredaren bör därför undersöka förutsättningarna för sådan rådgivning vid lantbruksskolorna. Ansvaret för ekonomisk och produktionsteknisk rådgivning skall efter omställningsperioden, enligt dir. 1991:83, i första hand ligga hos näringen och därmed tillhandahållas av privata och kooperativa organisationer. Om det likväl befinnes lämpligt att också lantbruksskolorna ges möjlighet att bedriva sådan verksamhet bör utredaren klargöra rollfördelningen mellan lantbruksenheter och skolor samt undersöka möjligheterna för samverkan dem emellan. En utgångspunkt måste därvid vara att rådgivningen vid lantbruksskolorna inte får inkräkta på den ordinarie verksamheten, vilket innebär att skolorna måste ha kostnadstäckning för denna rådgivning.

Rådgivningen till jordbruket inom EG omfattas inte av den gemensamma

jordbrukspolitiken utan är varje lands nationella angelägenhet. Rådgivning är ett av de områden som tillåts bli finansierat genom nationella stöd. Utredaren bör därför i sitt arbete även analysera rådgivningens omfattning, inriktning och organisation i några med Sverige jämförbara medlemsländer inom EG, t.ex. Danmark.

Lantbruksenheterna vid länsstyrelserna bedriver utöver rådgivning riktad till jordbruket även rådgivning riktad till trädgårdsnäringen. Den särskilde utredaren bör, med tanke på den nära anknytning som finns mellan dessa typer av verksamhet, även göra en översyn av trädgårdsrådgivningen. Utgångspunkterna bör vara desamma som för rådgivningen till jordbruket.

Utredaren bör arbeta så att förslag kan lämnas senast den 1 oktober 1992.

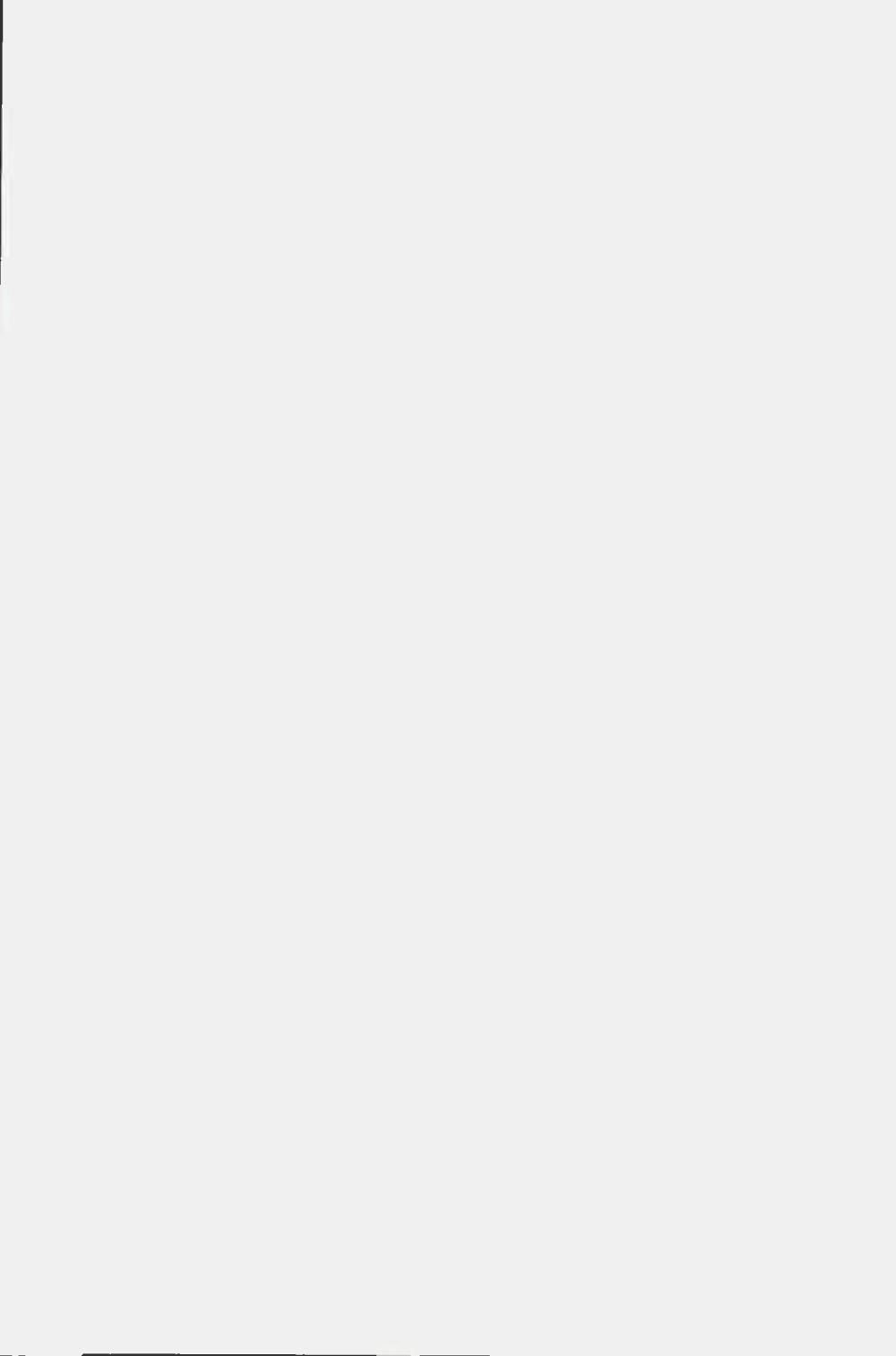
Hemställan

Jag hemställer att regeringen utvidgar utredarens uppdrag i enlighet med vad jag nu har anfört.

Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och bifaller hans hemställan.

(Jordbruksdepartementet)

Statens offentliga utredningar 1992

Kronologisk förteckning

---

1. Frihet – ansvar – kompetens. Grundutbildningens villkor i högskolan. U.
2. Regler för risker. Ett seminarium om varför vi tillåter mer föroreningar inne än ute. M.
3. Psykiskt stördas situation i kommunerna – en probleminventering ur socialtjänstens perspektiv. S.
4. Psykiatri i Norden – ett jämförande perspektiv. S.
5. Koncession för försäkringssammanslutningar. Fi.
6. Ny mervärdesskattlag.
– Motiv. Del 1.
– Författningstext och bilagor. Del 2. Fi.
7. Kompetensutveckling - en nationell strategi. A.
8. Fastighetstaxering m.m. – Bostadsrätter. Fi.
9. Ekonomi och rätt i kyrkan. C.
10. Ett nytt bolag för rundradiosändningar. Ku.
11. Fastighetsskatt. Fi.
12. Konstnärlig högskoleutbildning. U.
13. Bundna aktier. Ju.
14. Mindre kadmium i handelsgodset. Jo.
15. Ledning och ledarskap i högskolan – några perspektiv och möjligheter. U.
16. Kroppen efter döden. S.
17. Den sista undersökningen – obduktionen i ett psykologiskt perspektiv. S.
18. Tvångsvård i socialtjänsten – ansvar och innehåll. S.
19. Långtidsutredningen 1992. Fi.
20. Statens hundscola. Ombildning från myndighet till aktiebolag. S.
21. Bostadsstöd till pensionärer. S.
22. EES-anpassning av kreditupplysningslagen. Ju.
23. Kontrollfrågor i tulldatoriseringen m.m. Fi.
24. Avreglerad bostadsmarknad. Fi.
25. Utvärdering av försöksverksamheten med 3-årig yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan. U.
26. Rätten till folkpension – kvalifikationsregler i internationella förhållanden. S.
27. Årsarbetstid. A.
28. Kartläggning av kasinospel – enligt internationella regler. Fi.
29. Smittskyddsinstitutet – ny organisation för Sveriges nationella smittskyddsfunktioner. S.
30. Kreditförsäkring – Några aktuella problem. Fi.
31. Lagstiftning om satellitsändningar av TV-program. Ku.
32. Nya Inlandsbanan. K.
33. Kasinospelverksamhet i folkrörelsernas tjänst? C.
34. Fastighetsdatasystemets datorstruktur. M.
35. Kart- och mätningutbildningar i nya skolformer. M.
36. Radio och TV i ett. Ku.
37. Psykiatri och dess patienter – levnadsförhållanden, vårdens innehåll och utveckling. S.
38. Fristående skolor. Bidrag och elevavgifter. U.
39. Begreppet arbetsskada. S.
40. Risk- och skadehantering i statlig verksamhet. Fi.
41. Angående vattenskotrar. M.
42. Kretslopp – Basen för hållbar stadsutveckling. M.
43. Ecocycles – The Basis of Sustainable Urban Development. M.
44. Resurser för högskolans grundutbildning. U.
45. Miljöfarligt avfall – ansvar och riktlinjer. M.
46. Livskvalitet för psykiskt långtidssjuka – forskning kring service, stöd och vård. S.
47. Avreglerad bostadsmarknad, Del II. Fi.
48. Effektivare statistikstyrning – Den statliga statistikens finansiering och samordning. Fi.
49. EES-anpassning av marknadsföringslagstiftningen. C.
50. Avgifter och högkostnads skydd inom äldre- och handikappomsorgen. S.
51. Översyn av sjöpolisen. Ju.
52. Ett samhälle för alla. S.
53. Skatt på dieselolja. Fi.
54. Mer för mindre – nya styrformer för barn- och ungdomspolitik. C.
55. Råd för forskning om transporter och kommunikation. K.
Råd för forskning om transporter och kommunikation. Bilagor. K.
56. Färjor och farleder. K.
57. Beskattning av vissa naturaförmaner m.m. Fi.
58. Miljöskalet. En rapport om hur miljöskalet utvecklas om vi ingenting gör. M.
59. Läraruppdraget. U.
60. Enklare regler för statsanställda. Fi.
61. Ett reformerat åklagarväsende. Del. A och B. Ju.
62. Forskning och utveckling för totalförsvaret – förslag till åtgärder. Fö.
63. Regionala roller – en perspektivstudie. C.
64. Utsikt mot framtidens regioner – sju debattinlägg. C.
65. Kartboken. C.
66. Västsverige – region i utveckling. C.
67. Fortsatt reformering av företagsbeskattningen. Del 1. Fi.
68. Långsiktig miljöforskning. M.
69. Meningsfull vistelse på asylförläggning. Ku.
70. Telelag. K.
71. Bostadsförmedling i nya former. Fi.
72. Det kommunala medlemskapet. C.

Statens offentliga utredningar 1992

Kronologisk förteckning

---

73. Valfärd och valfrihet – service, stöd och vård för psykiskt störda. S.
74. Prova privat – Provning och mätteknik inom SP och SMP i europaperspektiv. N.
75. Ekonomisk politik under kriser och i krig. Fi.
76. Skogspolitiken inför 2000-talet. Huvudbetänkande. Skogspolitiken inför 2000-talet. Bilagor I. Skogspolitiken inför 2000-talet. Bilagor II. Jo.
77. Psykiskt störda i socialförsäkringen – ett kunskapsunderlag. S.
78. Utredningen om vissa internationella insolvensfrågor. Ju.
79. Statens fastigheter och lokaler – ny organisation. Fi.
80. Kriminologisk och kriminalpolitisk forskning. Ju.
81. Trafikpolisen mer än dubbelt bättre. Ju.
82. Genteknik – en utmaning. Ju.
83. Aktiebolagslagen och EG. Ju.
84. Ersättning för kränkning genom brott. Ju.
85. Förvaltning av försvarsfastigheter. Fö.
86. Ett nytt betygssystem. U.
87. Åtgärder för att förbereda Sveriges jordbruk och livsmedelsindustri för EG – förslag om vegetabiliesektorn, livsmedelsexporten och den ekologiska produktionen. Jo.
88. Veterinär verksamhet – behov, organisation och finansiering. Jo.
89. Bostadsbidrag – enklare – rättvisare – billigare. S.
90. Biobränslen för framtiden. Jo.
91. Biobränslen för framtiden. Bilagedel. Jo.
92. Pliktleverans. U.
93. Svensk skola i världen. U.
94. Skola för bildning. U.
95. Den svenska marknaden för projektkapital – statens nuvarande och framtida roll. N.
96. Förbud mot etnisk diskriminering i arbetslivet. Ku.
97. Sparar vi för lite? Hushållssparandet i samhälls-ekonomi. Fi.
98. Kommunernas socialbidrag – en kartläggning av normer, kostnader m.m. S.
99. Rådgivningen inom jordbruket och trädgårdsnäringsen. Jo.

Statens offentliga utredningar 1992

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

- Bundna aktier. [13]
- EES-anpassning av kreditupplysningslagen. [22]
- Översyn av sjöpolisen. [51]
- Ett reformerat åklagarväsende. Del A och B. [61]
- Utredningen om vissa internationella insolvensfrågor. [78]
- Kriminologisk och kriminalpolitisk forskning. [80]
- Trafikpolisen mer än dubbelt bättre. [81]
- Genetik – en utmaning. [82]
- Aktiebolagslagen och EG. [83]
- Ersättning för kränkning genom brott. [84]

Försvarsdepartementet

- Forskning och utveckling för totalförsvaret – förslag till åtgärder. [62]
- Förvaltning av försvarsfastigheter. [85]

Socialdepartementet

- Psykiiskt störda situation i kommunerna – en probleminventering ur socialtjänstens perspektiv. [3]
- Psykiatriner i Norden – ett jämförande perspektiv. [4]
- Kroppen efter döden. [16]
- Den sista undersökningen – obduktionen i ett psykologiskt perspektiv. [17]
- Tvångsvård i socialtjänsten – ansvar och innehåll. [18]
- Statens hundskola. Ombildning från myndighet till aktiebolag. [20]
- Bostadsstöd till pensionärer. [21]
- Rätten till folkpension – kvalifikationsregler i internationella förhållanden. [26]
- Smittskyddsinstitutet – ny organisation för Sveriges nationella smittskyddsfunktioner. [29]
- Psykiatriner och dess patienter – levnadsförhållanden, vårdens innehåll och utveckling. [37]
- Begreppet arbetsskada. [39]
- Livskvalitet för psykiskt långtidssjuka – forskning kring service, stöd och vård. [46]
- Avgifter och högkostnadsskydd inom äldre- och handikappomsorgen. [50]
- Ett samhälle för alla. [52]
- Välfärd och valfrihet – service, stöd och vård för psykiskt störda. [73]
- Psykiiskt störda i socialförsäkringen – ett kunskapsunderlag. [77]
- Bostadsbidrag – enklare – rättvisare – billigare. [89]
- Kommunernas socialbidrag – en kartläggning av normer, kostnader m.m. [98]

Kommunikationsdepartementet

- Nya Inlandsbanan. [32]
- Råd för forskning om transporter och kommunikation. Råd för forskning om transporter och kommunikation. Bilagor. [55]
- Färjor och färleder. [56]
- Telelag. [70]

Finansdepartementet

- Koncession för försäkringssammanslutningar. [5]
- Ny mervärdesskattelag. – Motiv. Del 1. – Författningstext och bilagor. Del 2. [6]
- Fastighetstaxering m.m. – Bostadsrätter. [8]
- Fastighetsskatt. [11]
- Långtidsutredningen 1992. [19]
- Kontrollfrågor i tuldatoriseringen m.m. [23]
- Avreglerad bostadsmarknad. [24]
- Kartläggning av kasinospel – enligt internationella regler. [28]
- Kreditförsäkring – Några aktuella problem. [30]
- Risk- och skadehantering i statlig verksamhet. [40]
- Avreglerad bostadsmarknad, Del II. [47]
- Effektivare statistikstyrning – Den statliga statistikens finansiering och samordning. [48]
- Skatt på dieselolja. [53]
- Beskattning av vissa naturaförmåner m.m. [57]
- Enklare regler för statsanställda. [60]
- Fortsatt reformering av företagsbeskattningen. Del 1. [67]
- Bostadsförmedling i nya former. [71]
- Ekonomisk politik under kriser och i krig. [75]
- Statens fastigheter och lokaler – ny organisation. [79]
- Sparar vi för lite? Hushållssparandet i samhälls-ekonomi. [97]

Utbildningsdepartementet

- Frihet – ansvar – kompetens. Grundutbildningens villkor i högskolan. [1]
- Konstnärlig högskoleutbildning. [12]
- Ledning och ledarskap i högskolan – några perspektiv och möjligheter. [15]
- Utvärdering av försöksverksamheten med 3-årig yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan. [25]
- Fristående skolor. Bidrag och elevavgifter. [38]
- Resurser för högskolans grundutbildning. [44]
- Lärapprådet. [59]
- Ett nytt betygssystem. [86]

Statens offentliga utredningar 1992

Systematisk förteckning

Pliktleverans. [92]

Svensk skola i världen. [93]

Skola för bildning. [94]

Jordbruksdepartementet

Mindre kadmium i handelsgödsel. [14]

Skogspolitiken inför 2000-talet. Huvudbetänkande. [76]

Skogspolitiken inför 2000-talet. Bilagor I. [76]

Skogspolitiken inför 2000-talet. Bilagor II. [76]

Åtgärder för att förbereda Sveriges jordbruk och livsmedelsindustri för EG – förslag om vegetabilie-sektorn, livsmedelsexporten och den ekologiska produktionen. [87]

Veterinär verksamhet – behov, organisation och finansiering. [88]

Biobränslen för framtiden. [90]

Biobränslen för framtiden. Bilagedel. [91]

Rådgivningen inom jordbruket och trädgårdsnäringen. [99]

Arbetsmarknadsdepartementet

Kompetensutveckling - en nationell strategi. [7]

Årsarbetstid. [27]

Kulturdepartementet

Ett nytt bolag för rundradiosändningar. [10]

Lagstiftning om satellitsändningar av TV-program. [31]

Radio och TV i ett. [36]

Meningsfull vistelse på asylförläggning. [69]

Förbud mot etnisk diskriminering i arbetslivet. [96]

Näringsdepartementet

Prova privat – Provning och mätteknik inom SP och SMP i europaperspektiv. [74]

Den svenska marknaden för projektkapital – statens nuvarande och framtida roll. [95]

Civildepartementet

Ekonomi och rätt i kyrkan. [9]

Kasinospelsverksamhet i folkrörelsernas tjänst? [33]

EES-anpassning av marknadsföringslagstiftningen. [49]

Mer för mindre – nya styrformer för barn- och ungdomspolitiken. [54]

Regionala roller – en perspektivstudie. [63]

Utsikt mot framtidens regioner – sju debattinlägg. [64]

Kartboken. [65]

Västsvrige – region i utveckling. [66]

Det kommunala medlemskapet. [72]

Miljö- och naturresursdepartementet

Regler för risker. Ett seminarium om varför vi tillåter mer föroreningar inne än ute. [2]

Fastighetsdatasystemets datorstruktur. [34]

Kart- och mätningutbildningar i nya skolformer. [35]

Angående vattenskotrar. [41]

Kretslopp – Basen för hållbar stadsutveckling. [42]

Ecocycles – The Basis of Sustainable Urban Development. [43]

Miljöfarligt avfall – ansvar och riktlinjer. [45]

Miljöskulden. En rapport om hur miljöskulden utvecklas om vi ingenting gör. [58]

Långsiktig miljöforskning. [68]

